

Rijswijk-Zuid te Rijswijk

Een Archeologisch Inventariserend Veldonderzoek
in het kader van
de ontwikkeling van de locatie Rijswijk-Zuid

Tussenrapport 1

Gemeente Rijswijk
Afdeling SenS, sectie REO
Bureau Monumentenzorg en Archeologie

H.W. van Klaveren

December 2010

Inhoud

INLEIDING	3
PLANGEBIED EN ONDERZOEK	4
PERCELEN I 2115, I 1904 EN I 2126	13
PERCEEL I 2207.....	15
PERCELEN I 2209 EN I 2211.	17
PERCELEN I 2034 EN I 2035	19
SAMENVATTING EN CONCLUSIE.....	21

Inleiding

Dit tussenrapport is de neerslag van een inventariserend archeologisch veldonderzoek, waarvan de uitvoering nog in volle gang is, ook in het veld. In dit stadium kunnen alleen uitspraken gedaan worden voor de gedeelten van Rijswijk-Zuid (Sion en 't Haantje) die tot nu toe archeologisch onderzocht zijn. Bovendien zijn die resultaten zeer globaal, aangezien de kwalitatief verantwoorde uitwerking van de eerste data uit het veld (sporen, monsters en vondsten) op dit moment nog nauwelijks begonnen is.

De bedoeling van het tussenrapport kan daarom niet zijn om een afgerond resultaat met interpretatie te bieden, maar om een redelijk duidelijke waardering van de onderzochte gedeelten te formuleren en om op basis van de waardering een basis te bieden voor de selectie en het vervolgonderzoek.

Het rapport bestaat uit drie gedeelten; twee algemene en één specifiek deel.

- Het eerste algemene deel is een relatief uitgebreide inleiding, waarin alle algemene informatie over het archeologische project te vinden is. Deze informatie is uiteraard grotendeels ontleend aan het vigerende Programma van Eisen.
- Tussen het eerste en het tweede algemene deel vindt u een aantal paragrafen met een steeds gelijke opbouw, namelijk een paragraaf voor ieder onderzocht perceel of blok van aangrenzende onderzochte percelen.
- Het tweede algemene deel is een samenvatting en conclusie, die binnen de bovengenoemde beperkingen geldig is voor archeologisch onderzochte deel van het projectgebied als geheel.

Aan het eind van dit rapport vindt u een opgave van literatuur, afbeeldingen, kaarten en bijlagen.

Administratieve gegevens plangebied.

Onderzoeksmelding	Het gehele plangebied ligt binnen onderzoeksmelding nr. 41450
Type onderzoek	BO, IVO-boringen, IVO-proefsleuven, opgraving, anders
Opdrachtgever	Gemeente Rijswijk, programmabureau Rijswijk-Zuid
Contactpersoon	hr. H. van den Berg (procesmanager), hr. T. Koolstra (archeologie)
Bevoegd gezag	Gemeente Rijswijk, Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Contactpersoon	drs. J.M. Koot, hoofd Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Uitvoerende partij	Gemeente Rijswijk, Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Projectleider	drs. H.W. van Klaveren

Plangebied en onderzoek

Het plangebied van het Programma Rijswijk-Zuid wordt globaal begrensd door de gemeentegrenzen van Rijswijk, het Zweth, het Wilhelminapark en de Lange Kleiweg. Het civiele plangebied van het project Rijswijk-Zuid maakt met andere civiele projecten deel uit van een groter archeologisch onderzoeksgebied dat begrensd wordt door de A4, de Delftse Vliet en de grenzen van de gemeente Rijswijk. Het plangebied Rijswijk-Zuid omvat namelijk ook het gebied tussen de Vliet en de Lange Kleiweg. Het archeologische onderzoek is bij databank Archis2 aangemeld onder nummer OM 41450.

Aanleiding van het onderzoek

Conform het verdrag van Malta is het uitgangspunt van de gemeente Rijswijk dat aanwezige behoudenswaardige archeologische resten vooral *in situ* (op hun huidige plaats in de bodem) dienen te worden behouden. Indien behoud *in situ* vanwege conflicterende andere belangen niet mogelijk is, dienen de archeologische resten te worden onderzocht. Dit beginsel is opgenomen in de Nota Monumentenzorg en Archeologie, die door het College van B&W is goedgekeurd. De nota is in overeenstemming met het beleid van het Rijk en de provincie Zuid-Holland. Binnen die gedeelten van het huidige plangebied, die in het kader van de geplande ontwikkeling door bodemingrepen verstoord zullen worden, dient daarom een inventariserend veldonderzoek (door middel van proefsleuven) plaats te vinden om de aanwezigheid, de omvang, de diepteligging, de aard en de conservering van de verwachte archeologische resten vast te stellen. Op het inventariserend veldonderzoek en de daarop gebaseerde archeologische waardestelling volgt een selectiebesluit. Behoudenswaardige archeologische vindplaatsen, die door de geplande ontwikkeling aangetast worden of verloren dreigen te gaan, dienen volledig of zoveel als mogelijk onderzocht te worden door middel van opgravingen.

Reden van het onderzoek

De aanleiding voor het onderzoek ligt in het voornemen van de gemeente Rijswijk om het plangebied, dat begrensd wordt door de snelweg A4 in het noorden, de Vliet in het oosten en de gemeentegrenzen (gedeeltelijk) in het zuiden en westen te herontwikkelen. De daarbij optredende bodemingrepen vormen een bedreiging voor mogelijk aanwezige archeologische waarden. Momenteel zijn nog onvoldoende concrete gegevens bekend voor een waardestelling conform KNA en een doeltreffend beleid omtrent beheer en behoud van eventueel aanwezige archeologische resten.

Doel van het onderzoek

Het doel van het inventariserend veldonderzoek (in het algemeen) is het aanvullen en toetsen van de gespecificeerde verwachting, die gebaseerd is op geologische en historische kaarten, als ook provinciale en gemeentelijke verwachtingskaarten.

Mede op basis van de in het veld verkregen gegevens wordt een uitspraak gedaan omtrent de aan- of afwezigheid, omvang, kwaliteit en conservering van archeologische waarden. Waardestelling dient te bepalen of aanwezige archeologische waarden al dan niet *behoudenswaardig* zijn en of vervolgonderzoek en/of planaanpassingen al dan niet noodzakelijk zijn.

Het doel van archeologische opgravingen is de volledige registratie van de behoudenswaardige archeologische resten binnen het plangebied, die bedreigd worden door de huidige ontwikkelingen en niet door bescherming en/of planaanpassing *in situ* in de bodem behouden kunnen blijven.

Planning

Het onderzoek Rijswijk-Zuid zal, afhankelijk van de planning en de voortgang van het project naar bevind van zaken opgedeeld worden in een aantal fasen, gedurende meerdere jaren. Het veldwerk van het vooronderzoek is begonnen op 11 oktober 2010; een einddatum hiervan is nog (lang) niet bekend.

De uitwerking van de resultaten dient zo veel mogelijk gelijk op te lopen met het veldwerk. Na afsluiting van het veldwerk zal binnen de wettelijke termijn van twee jaar het eindrapport opgesteld worden.

Bureauonderzoek

Voorafgaand aan het archeologisch bodemonderzoek is voor het plangebied Rijswijk-Zuid met grote spoed een summier bureauonderzoek uitgevoerd in het kader van de MER procedure. De definitieve resultaten van dit onderzoek worden binnenkort gepubliceerd. De paragraaf over de archeologische verwachting in het Programma van Eisen en in dit rapport zijn gebaseerd op het concept. Deze paragraaf is hieronder weergegeven. Het bureauonderzoek zal volgens planning t.z.t. veel uitgebreider gerapporteerd worden in het eindrapport van het hele archeologische onderzoek.

Archeologische verwachting

Binnen het gebied van het huidige projectbesluit zijn vrijwel geen archeologische vindplaatsen bekend. De verwachting is daarom vooral gebaseerd op onze kennis van de natuurlijke bodemopbouw gegevens uit de omgeving van het onderzoeksgebied.

Verwacht worden complextypen zoals nederzettingsterreinen (en andere sporen) uit diverse perioden, zoals Midden- en Laat-Neolithicum, IJzertijd, Romeinse tijd, Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd.

Uit het Neolithicum worden sporen van nederzettingen verwacht, die gelegen zijn op de oppervlakte van de oude duinen in vegetatiehorizonten. Door verstuiving van het duinzand zijn meerdere niveaus van bewoning mogelijk. Wanneer sporen uit het Neolithicum aanwezig zijn, zullen deze naar verwachting bestaan uit een woon- of afvalaag, greppels, kuilen, paalgaten en dergelijke. Daarnaast kunnen grafkuilen aangetroffen worden.

In de top van het ongestoorde kleipakket kunnen intacte sporen vanaf de Late IJzertijd of de Romeinse Tijd worden aangetroffen. Indien sporen uit de IJzertijd of de Romeinse Tijd aanwezig zijn, zullen deze naar verwachting bestaan uit (verkavelings-) greppels, eventueel ook resten van houten constructies (palen of paalkuilen, vlechtwerk etc.), afvalkuilen en waterputten. Muurwerk van natuursteen kan aangetroffen worden, maar de kans daarop is niet groot. Uit de Romeinse tijd en de Late Middeleeuwen zijn in de nabijheid van het plangebied, rond Rijswijk-De Bult en in de Hoekpolder sporen van omvangrijke verkavelingen bekend, waarvan verwacht wordt dat ze zich in het plangebied kunnen voortzetten. Beide latere systemen bestaan uit smalle langwerpige percelen met een hoofd- en een dwarsrichting. Het verkavelingssysteem uit de Romeinse tijd is waargenomen in diverse onderzoeken als: Rijswijk-De Bult, Schipluiden-Harnaschpolder, Rijswijk-Hoekpolder 3, Midden-Delfland-Woudse Polder. De hoofdrichting van deze percelering is plaatselijk variabel, maar hoofdzakelijk in de richting N-Z.

Sporenniveaus (indien aanwezig) uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd zijn naar verwachting nog grotendeels intact. Het niveau vanaf waar intacte bodemlagen aanwezig kunnen zijn bevindt zich naar verwachting direct onder de bouwvoor. Indien sporen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd aanwezig zijn, zullen deze naar verwachting bestaan uit resten van houten constructies (palen of paalkuilen, vlechtwerk, etc), uitbraaksleuven en/of bakstenen funderingen, afvalkuilen, waterputten, beerputten en (verkavelings-)greppels. Uit de prehistorie is in de omgeving van Rijswijk geen doorgaande percelering bekend. De percelering uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd ligt blijkens de resultaten van onderzoeken in Rijswijk-De Bult en Rijswijk-Hoekpolder 3 meer NW-ZO en is bovendien over grote delen van het landschap tot op heden nog gedeeltelijk intact gebleven (Bloemers 1978, dl. 3, kaart 1 en 9).

Booronderzoek

Binnen het plangebied zijn tot nu toe geen archeologische onderzoeken met handmatige boringen uitgevoerd. In het kader van het onderzoek Rijswijk-Zuid zijn tot nu toe 158 boringen uitgevoerd met een boormachine. Bij het booronderzoek is informatie verzameld over het voorkomen en de diepteligging van sedimenten en eventuele woonlagen tot een diepte van maximaal 4,8 meter onder maaiveld. De sedimenten zijn verpakt in vier plastic buizen per boring. Hiervan zijn tot nu toe 126 boringen beschreven, fysisch-geografisch uitgewerkt en gerapporteerd.

De diepste aangeboorde lagen behoren volgens verwachting tot het laagpakket van Wormer. Er zijn binnen de onderzochte percelen geen eolische zandlagen (duintjes) aangeboord. Daardoor kan de verwachting voor neolithische resten op die percelen bijgesteld worden naar een lage verwachting. Een aantal boringen heeft een laag Hollandveen van 5 tot maximaal 30 cm dikte aangetoond. Daarop liggen afzettingen van de Gantellaag van het laagpakket van Walcheren en tenslotte de bovengrond. Bij de Gantelafzettingen kan onderscheid gemaakt worden in dek-, bedding- en restgeulafzettingen. In perceel I 2207 zijn in meerdere boringen archeologische indicatoren gevonden. Deze vondsten kunnen wijzen op een bewoning uit de periode Late Middeleeuwen A op de oever van een restgeul.

Proefsleuvenonderzoek

Naar aanleiding van de hoge archeologische verwachting is in het plangebied Rijswijk-Zuid een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd. Hiervoor is door het Taakveld Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Rijswijk een Programma van Eisen opgesteld (Van Klaveren 2010). De uitvoering van het veldwerk is begonnen op 11 november 2010. Tot nu toe zijn 8 percelen met een gezamenlijke oppervlakte van circa 8,7 hectare archeologisch onderzocht door medewerkers van het Taakveld Archeologie van de gemeente Rijswijk. Dit rapport is het eerste voorlopige overzicht van de onderzoeksresultaten.

Binnenkort wordt het onderzoek vervolgd en uitgebreid op meer percelen binnen het plangebied.

Vraagstelling.

Conform het Programma van Eisen bestaat de vraagstelling uit de volgende rubrieken en vragen:

1) Algemeen

- Wat is de genese van het landschap in het plangebied en omgeving?
- Wat is de natuurlijke bodemopbouw in het plangebied en omgeving?
- Wat is de natuurlijke ecologie in het plangebied en omgeving?
- Is de natuurlijke bodemopbouw in het plangebied intact of (gedeeltelijk) verstoord?
- Verhouding bodemopbouw met recente kaart en?

2) Inventariserend veldonderzoek:

- Is er sprake van één of meer behoudenswaardige vindplaatsen?
- Wat is de aard, omvang, kwaliteit en verloop van de archeologische sporen en sporenclusters?
- Wat is de diepteligging van de archeologische resten?
- Wat is de geologische context van de aangetroffen archeologische resten?
- Wat is de stratigrafische relatie tussen de archeologische resten en de natuurlijke bodemopbouw?
- Wat is de conservering en gaafheid van de vindplaats(-en)?
- Wat is de fasering van de vindplaats(-en)?
- Wat is de datering van de archeologische vondsten en tot welke vondsttypen of vondstcategorieën behoren zij?
- Uit welke periode dateren de eventuele sporen?
- Wat is de relatie met de omgeving?
- Wanneer zijn de archeologische sites als woonplaats in onbruik geraakt?
- Welke activiteiten zijn in het gebied uitgevoerd?
- Aan welke culturele tradities(s) kunnen de grondsporen en het archeologisch materiaal worden toegeschreven en wat zijn de argumenten?
- Zijn binnen het plangebied archeologische resten uit de Nieuwe Steentijd aanwezig? Zo ja, waaruit bestaan deze resten? Kunnen de resten aan een reeds bekende culturele traditie toegekend worden?
- Zijn er binnen het plangebied archeologische resten aanwezig die wijzen op nederzettingen uit de Romeinse tijd?
- Zijn binnen het plangebied greppels en/of sloten uit de Romeinse tijd aanwezig? Zo ja, bestaat er een aanwijsbaar verband tussen deze greppels en de reeds bekende verkavelings-systemen in de omgeving van het plangebied (bijv. Rijswijk-De Bult, Harnaschpolder)?
- Zijn er binnen het plangebied sporen aanwezig die verband houden met de laatmiddeleeuwse ontginningen van het gebied?
- Zijn er in het plangebied resten van de uithof van de Abdij van Egmond en wat is de conserveringstoestand?
- Zijn er in het plangebied sporen van het klooster Sion en de buitenplaats Sion en wat is hun conserveringstoestand?
- Zijn de aanwezige archeologische resten behoudenswaardig, beoordeeld volgens de criteria van KNA 3.2. bijlage IV?

3) In geval van opgravingen (in grote lijnen):

- Is er sprake geweest van menselijke bewoning binnen het plangebied?
- Hoe was het ontstaan en ontwikkeling van deze bewoning?

- Wat was de duur en omvang, fasering en datering van deze bewoning?
- Was deze bewoning permanent of eerder seizoensmatig?
- Hoe was de samenhang tussen landschap en bewoning?
- Wat was de voedsleconomie van deze bewoning?
- Welke economische activiteiten werden ter plaatse uitgevoerd?
- Onderhield deze bewoning contacten met de buitenwereld?
- Hoe en waarom is deze menselijke bewoning beëindigd?

N.B. Wanneer tijdens het archeologische onderzoek menselijke resten aangetroffen worden, zullen tijdens de evaluatiefase in samenwerking met een specialist met relevante kennis en ervaring aanvullende specifieke vragen geformuleerd worden voor de specialistische uitwerking, bijv. naar sexe, levensduur, gezondheid en demografische aspecten.

Strategie

Om archeologische resten uit vanaf de IJzertijd tot op heden op te sporen worden proefsleuven aangelegd in die deelgebieden, die bedreigd of verstoord zullen gaan worden door bodemingrepen. De proefsleuven hebben een gemiddelde dekking van circa 5% van de oppervlakte van het betreffende deelgebied. In de praktijk van het archeologisch onderzoek betekent dat een dekking, die van plaats tot plaats varieert van 3% tot 10%.

De proefsleuven worden bij voorkeur parallel aan de bestaande verkaveling of dwars daarop aangelegd en zijn 2 tot 4 meter breed. De lengte van de proefsleuven is afhankelijk van de beschikbare ruimte. Waar nodig geacht, mogen proefsleuven plaatselijk uitgebreid worden. Voor details van de ligging van de sleuven wordt verwezen naar het voorlopige puttenplan.

Bij aanleg van een sleuf wordt zo nodig door middel van een kijkgat de juiste aanlegdiepte bepaald. Er wordt in principe gerekend met één vlak, op de hoogte van de bovenzijde van de Gantel-laag. Waar bovenop de Gantel-laag de Laag van Poeldijk aanwezig is, moeten in de sleuven twee vlakken aangelegd te worden. Het vlak wordt laagsgewijs verdiept onder gebruik van een metaaldetector. Indien nodig kan het vlak vervolgens met de schep schavend verder verdiept of opgeschoond worden.

In de proefsleuf wordt van één zijde minimaal een kolom lithologisch en bodemkundig beschreven. Indien de profielen een natuurlijke variatie vertonen worden zoveel kolommen beschreven als nodig is om deze variatie te documenteren. Bij aanwezigheid van significante archeologische resten in een werkput (proefsleuf) wordt minimaal een lange putwand van de proefsleuf als doorlopend profiel vastgelegd en beschreven.

Werkwijze

Het veldwerk zal uitgevoerd worden volgens de relevante bepalingen van de KNA Landbodems (versie 3.2); de gemeentelijke richtlijnen en het Programma van Eisen, goedgekeurd door het bevoegd gezag, de gemeente Rijswijk, in de persoon van drs. J.M. Koot, hoofd van het Taakveld Monumentenzorg en Archeologie. Voorafgaand aan het veldwerk dient aan een aantal voorwaarden voldaan te zijn.

Voorbereiding

- Het programma van eisen is goedgekeurd door het bevoegd gezag.
- Het Plan van Aanpak (draaiboek) en een Veiligheidsplan zijn opgesteld en goedgekeurd.
- Er is een KLIC melding gedaan.
- Er is bij de RCE een onderzoeksmelding gedaan.
- De vereiste vergunningen zijn aangevraagd en verleend.
- De uitvoerder heeft een geldige opgravingsvergunning.
- Het personeel heeft de vereiste kwalificaties (bijlage II)
- Er is toestemming om het onderzoeksterrein te betreden.
- Het opgravingsterrein is voldoende ingericht en beveiligd.
- Het plangebied zal voor het veldwerk tijdig en voldoende diep gedraineerd worden. Voorafgaand aan de aanleg van diepe werkputten zal waar nodig bronnering geplaatst worden.
- Het werkterrein wordt in voldoende mate afgezet met afsluitbaar hekwerk.
- Er dient op het terrein ruimte te zijn voor het plaatsen van een keet, een afsluitbare zeecontainer, een toilet en ander groot materiaal.
- De opdrachtgever verschaft de uitvoerder een digitale overzichtstekening van het plangebied.
- De opdrachtgever verschaft de uitvoerder alle beschikbare informatie over eventuele interne leidingsystemen.

Inventariserend veldonderzoek (proefsleuven)

Vondsten

- Bij de aanleg van de vlakken wordt vondstmateriaal zoveel mogelijk per stratigrafische eenheid of per spoor verzameld.
- Waar geen stratigrafische eenheden zichtbaar zijn, worden vondsten verzameld in vakken van maximaal 5 m lengte en de breedte van de proefsleuf.
- Indien sprake is van vondstconcentraties (concentraties van scherven e.d.), worden deze als puntlocatie of spoor ingemeten.
- Metaalvondsten worden nauwkeurig op x-, y- en z-coördinaat ingemeten (behalve spijkers en recent materiaal).
- Fragiele en/of belangwekkende vondsten dienen op de plaats van aantreffen gefotografeerd te worden.
- Vondsten worden geborgen en behandeld volgens de richtlijnen van de Veldhandleiding Archeologie, zo nodig wordt een specialist ingeschakeld ter voorkoming van informatieverlies of beschadiging.
- Vondstmateriaal worden zo vaak als nodig is voor de veiligheid afgevoerd naar het depot van de uitvoerende partij.
- Er zal worden gegraven met een graafmachine met gladde bak.
- Bij het verdiepen naar het definitieve opgravingsvlak (niveau waarop de sporen leesbaar zijn) worden vondsten verzameld.
- Het vlak moet met een professionele metaaldetector systematisch en vlakdekkend worden onderzocht. Bij het vlaksgewijs verdiepen wordt tevens systematisch en vlakdekkend gebruik gemaakt van een metaaldetector voor het opsporen van metalen voorwerpen. De vulling uit de gecoupeerde sporen wordt ook nagezocht met de metaaldetector.
- Bij de aanleg van de vlakken wordt vondstmateriaal per stratigrafische eenheid of per spoor verzameld. Indien deze niet herkenbaar of aanwezig zijn worden vondsten in vakken van maximaal 5 m lengte en de breedte van de proefsleuf verzameld.
- Indien sprake is van vondstconcentraties (crematies, concentraties scherven), worden deze als puntlocaties ingemeten. Prehistorische en middeleeuwse metaalvondsten worden nauwkeurig op x-, y- en z-coördinaat ingemeten (behalve spijkers e.d.).
- Het opgravingsvlak wordt waar nodig geschaafd, gefotografeerd, ingekrast en getekend. Het vlak wordt gewaterpast en een representatief deel van de sporen wordt gecoupeerd.
- Als de projectleider het noodzakelijk acht ter beantwoording van de vraagstelling, worden alle sporen gecoupeerd en afgewerkt.
- Er dienen foto's gemaakt te worden van de algemene situatie, de vlakken, de profielen, van grondsporen in het vlak en van de coupes.
- Fragiele en/of belangwekkende vondsten dienen op de plaats van aantreffen gefotografeerd te worden.
- De hoofdmeetpunten worden uitgezet door een erkend landmeter en periodiek door de archeoloog of veldtechnicus gecontroleerd.
- Vlaktekeningen worden op schaal 1:50 getekend, tevens worden op deze tekeningen de NAP-hoogten van het vlak aangegeven en de locatie waar de profieltekeningen en foto's zijn gemaakt. Profielen en coupes worden schaal 1:20 getekend. Op de profieltekeningen worden de NAP-hoogten gezet en tevens zal de hoogte van het opgravingsvlak aangegeven worden op de tekening.
- Tekeningen kunnen digitaal vervaardigd worden.
- Bij het aantreffen van bijzondere archeologische resten die niet tot de in het programma van eisen beschreven scope van dit project behoren worden opdrachtgever en bevoegde overheid onmiddellijk gewaarschuwd.
- In gezamenlijk overleg tussen partijen zal vervolgens worden bepaald hoe met deze resten dient te worden omgegaan.

Voor gevallen waarin het specifieke Programma van Eisen niet voorziet, wordt verwezen naar de KNA Landbodems, versie 3.2, en naar de relevante Leidraden, dit ter beoordeling van de senior KNA-archeoloog, die daarin gecontroleerd wordt door het bevoegd gezag, de gemeente Rijswijk, in deze vertegenwoordigd door drs. J.M. Koot, gemeentelijk archeoloog.

Waardering en selectie

Tijdens en na de waarderende fase van het inventariserende veldonderzoek zullen vindplaatsen volgens de criteria van de KNA 3.2, specificatie VS06 en bijlage IV, beoordeeld worden op hun archeologische waarde. Tijdens de waardering moet de keuze gemaakt worden tussen wel of niet behoudenswaardige (waardevolle) archeologische resten.

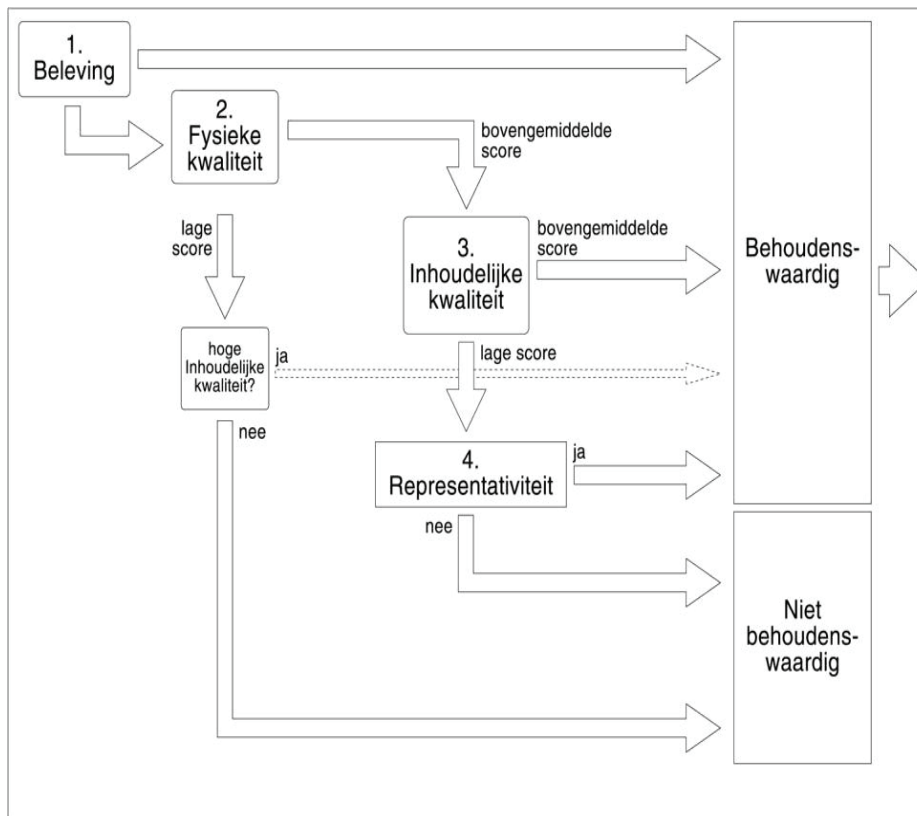
Op basis van de waardering, die ook gespecificeerd kan zijn naar gedeelten van terreinen, naar verschillende archeologische perioden en/of verschillende complextypen (soorten vindplaatsen) zal bepaald worden, hoe met terreinen of terreingedeelten omgegaan zal worden.

Volgens de Wet op de Archeologische Monumentenzorg en de Archeologische Monumentenzorg-cyclus is de keus tussen behoud *in situ*, vervolgonderzoek of vrijgave zonder vervolgonderzoek.

Wanneer behoudenswaardige (waardevolle) archeologische resten zijn aangetroffen, is het beleid van het Rijk, de provincie Zuid-Holland en gemeente Rijswijk om deze resten altijd *in situ* te behouden, tenzij dat door strijdigheid met andere belangen zoals ontwikkeling niet mogelijk is. In dat geval moet een vervolgonderzoek ingesteld worden.

Waarden	Criteria	Scores		
		Hoog	Midden	Laag
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord		
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord		
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	3	2	1
	Conservering	3	2	1
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	3	2	1
	Informatiewaarde	3	2	1
	Ensemblewaarde	3	2	1
	Representativiteit	N.v.t.		

Afb. 1. Scoretabel waardering. Bron: KNA 3.2, bijlage IV.

Afb. 2. Flowchart waardering. Bron: KNA 3.2, bijlage IV.

Vervolgonderzoek

Tijdens de selectie is bepaald, welke terreinen of terreingedeelten verder archeologisch behouden c.q. onderzocht moeten worden en zo ja, hoe ze verder onderzocht moeten worden. Een vervolgonderzoek kan in principe bestaan uit:

- Aanvullende boringen
- Aanvullende proefsleuven
- Opgraving (definitief onderzoek)
- Archeologische begeleiding
- Een combinatie van de genoemde technieken

Eisen aan gravend onderzoek

De specificaties voor een gravend vervolgonderzoek worden vastgelegd in een door de bevoegde overheid beoordeeld en goedgekeurd Programma van Eisen, dat dient als basis voor het onderzoek. Bij opgravingen worden (in principe) alle archeologische resten geregistreerd, voor zover dat nuttig, noodzakelijk en (uiteeraard) technisch uitvoerbaar is. De keuze van de gebruikte methode en technieken wordt in grote mate bepaald door de aard van de te onderzoeken complexen, en door omvang en diepteligging van de resten, die gedocumenteerd moeten worden. In het vigerende programma van eisen voor Rijswijk-Zuid zijn voor opgravingen de volgende bepalingen opgenomen:

Aanleg van werkputten

- Voor de grond uit de werkputten moet ruimte of afvoer geregeld zijn, zodat geen belemmering voor het graafwerk optreedt.
- Het graafwerk wordt uitgevoerd met een graafmachine met een gesloten bak met een gladde rand. Grote brokken steen en beton mogen zo nodig verwijderd worden met een puinriek of met lepels.
- Bij het verdiepen naar het definitieve opgravingsvlak (niveau waarop de sporen leesbaar zijn) worden vondsten verzameld.
- Bij het vlaksgewijs verdiepen wordt vanaf de onderkant van de verstoorde bovenlaag systematisch en vlakdekkend gebruik gemaakt van een goede metaaldetector voor het opsporen van metalen voorwerpen.
- Het opgravingsvlak wordt systematisch en vlakdekkend afgezocht met een metaaldetector voor het opsporen van metalen voorwerpen.
- Ook het stort uit de proefsleuven en uit gecoupeerde grondsporen wordt onderzocht met de metaaldetector.

Registratie

- Er dienen foto's gemaakt te worden van de beginsituatie, van de algemene situatie tijdens het veldwerk, de vlakken, de profielen, van grondsporen in het vlak, van de coupes en van de oplevering.
- Alle fotografie is tegenwoordig digitaal; de metadata dient altijd afdoende vastgelegd te worden op een fotolijst.
- Het opgravingsvlak wordt waar nodig geschaafd, ingekrast en getekend op schaal 1:50 of groter.
- Van zogenaamde lege vlakken wordt de begrenzing vastgelegd.
- Alle vlakken worden ingemeten en gewaterpast, ook de zogenaamde lege vlakken.
- In het vlak dagzomende lagen worden begrensd en beschreven. en zo mogelijk gekoppeld aan het profiel van de werkput.
- Alle sporen in het vlak worden getekend, ook ploegsporen.
- Vlaktekeningen, profielen en coupes worden schaal 1:20 of groter getekend.
- Detailtekeningen worden zo groot getekend als nodig is, tot 1:1.
- Tevens worden op vlaktekeningen de NAP-hoogten van het vlak aangegeven en de locatie waar de profielen getekend zijn en waar foto's zijn gemaakt.
- Op tekeningen van profielen en coupes worden de bijbehorende fotonummers duidelijk aangegeven.
- Op de profieltekeningen worden de NAP-hoogten aangegeven.
- Tevens zal de hoogteligging van het opgravingsvlak aangegeven worden op de profieltekening.
- Tekeningen kunnen digitaal vervaardigd worden (met behulp van een Total Station) mits daarbij geen verlies van informatie optreedt.

Structuren en grondsporen worden conform KNA 3.2 onderzocht en geregistreerd.

- Een representatief deel van de sporen wordt gecoupeerd.
- Indien nodig worden alle sporen gecoupeerd en afgewerkt.
- De projectleider bepaalt welke sporen gecoupeerd en afgewerkt worden en hoe dat gebeurt (richting, diepte, met machine).
- Indien de aanleg van een dieper vlak noodzakelijk blijkt, worden eerst alle sporen in het vlak erboven volledig bewerkt en afgewerkt.
- Bij het vrijleggen van belangrijke structuren worden profieldammen over de structuren uitgespaard en vastgelegd.
- Structuren worden apart gefotografeerd en zo nodig getekend op detailtekeningen, maar niet kleiner dan 1:20.

Indien houtwerk wordt aangetroffen in sporen of structuren dient in overleg met een specialist het hout in het veld ingemeten, getekend (1:20), gefotografeerd en bemonsterd te worden.

Indien bakstenen muurwerk wordt aangetroffen wordt dit getekend in het veld en, zo nodig, overleg gepleegd met een specialist. Het blootgelegde gedeelte moet op tekening en foto's geregistreerd worden; afwerken van de resten is niet altijd noodzakelijk.

Per bouwfase, per gedeelte (muur, vloer e.d.) en/of per formaat worden minstens twee stenen of tegels e.d. bemonsterd. De steenmaat dient op de tekening en/of de vondstenlijst genoteerd te worden. Bijzonder gevormde stukken baksteen worden compleet geborgen en bewaard, ook wanneer ze fragmentarisch zijn.

De lagenmaat moet per 10 lagen genoteerd worden. Wanneer er minder dan 10 lagen aanwezig zijn, dan wordt vastgelegd hoe hoog de resterende lagen zijn. De metselverbanden dienen per structuur en per bouwfase vastgelegd te worden.

De vorm van het fundament wordt vastgelegd. Bij funderingen wordt steeds de verbreding naar onderen vastgelegd (ook in de hoogte) tot en met de onderkant van de onderste laag, wanneer die voor de opgraving bereikbaar is. Indien het muurwerk vervolgens verwijderd wordt, kan ook het onderliggende materiaal (liggend en staand hout) vastgelegd en bemonsterd worden.

Natuursteen, dat gevonden wordt in baksteenconstructies, wordt zo mogelijk compleet geborgen voor determinatie door een specialist.

Voor muurwerk in natuursteen geldt hetzelfde als voor bakstenen muurwerk, en bovendien, dat het muurwerk integraal steen voor steen ingemeten en getekend wordt (zoals bij een houten constructie) en dat het natuursteen materiaal in principe compleet geborgen wordt voor specialistische studie. Zo nodig worden de stenen apart genummerd.

Concentraties van bewerkt vuursteen worden hier niet verwacht, wanneer geen oudere lagen dan IJzertijd aangesneden worden. Wanneer bewerkt vuursteen toch aangetroffen wordt, zal de opgravingstechniek daarop aangepast worden, conform de relevante richtlijnen.

Wanneer waterputten of beerputten worden aangetroffen dient de uitvoerende partij contact op te nemen met het bevoegd gezag. Het bevoegd gezag beslist of de water- en beerputten opgegraven dienen te worden (of dat deze in het vervolgonderzoek onderzocht worden). De kosten voor het opgraven van een waterput en een beerput dienen als stelpost in de offerte te worden opgenomen.

Dierlijke begravingen zullen als detail vastgelegd worden. Bij het aantreffen van menselijke begravingen wordt een specialist met relevante kennis en ervaring ingeschakeld voor de registratie en de berging van de resten. Het graf wordt als detailtekening getekend.

Bijgiften in menselijke begravingen worden per stuk of per fragment in x,y en z richting opgemeten en op de detailtekening ingetekend. Elk voorwerp of fragment daarvan krijgt een eigen vondstnummer.

Voor gevallen waarin het specifieke Programma van Eisen niet voorziet, wordt verwezen naar de KNA Landbodems, versie 3.2, en naar de relevante Leidraden, dit ter beoordeling van de senior KNA-archeoloog, die daarin gecontroleerd wordt door het bevoegd gezag, de gemeente Rijswijk, in de persoon van drs. J.M. Koot, gemeentelijk archeoloog.

De uitwerking van de onderzoeksresultaten loopt zo veel mogelijk gelijk met de voortgang van het veldwerk. Na afsluiting van het laatste deel van het gehele veldwerk zal binnen een wettelijke bepaalde termijn van 2 jaar het eindrapport van het gehele onderzoek opgesteld worden.

PERCELEN I 2115, I 1904 en I 2126

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nrs. 2115, 1904 en 2126
Adres	Middendorpweg 6, 8 (gesloopt) en 8a
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	Ongeveer 3,6 hectare
Grondgebruik	grasland
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	Hr. van Paasschen
adres	

Stap 1. Bureauonderzoek.

Het blok van drie aangrenzende percelen I 2115, 1904 en 2126 kent geen specifieke archeologische verwachting, afwijkend van het omringende agrarische gebied. Er zijn geen aanwijzingen voor bewoning binnen het blok. Kort na 1700 kwam het blok blijkens contemporaine afbeeldingen (Kruikius, Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland) te liggen in de buitenste zone van de expanderende buitenplaats Sion, buiten de eigenlijke tuinen. Deze zone was waarschijnlijk primair in gebruik voor de landbouw. Op grond van de ligging kunnen sporen verwacht worden van landbouwactiviteiten in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd, waarschijnlijk met een nadruk op de periode vanaf 1700. Vooral langs de zuidelijke rand van het blok worden omvangrijke verstoringen verwacht.

Stap 2. Booronderzoek.

Er is in het blok percelen I 2115, I 1904 en I 2126 geen handmatig booronderzoek uitgevoerd. Het mechanische booronderzoek (boring 14-20 en 108-126) heeft aangetoond, dat de bodem van dit blok bestaat uit mariene afzettingen, grotendeels bedding- en oeverafzettingen van de Gantel. In het meest westelijke perceel van dit blok (I 2115) bevinden zich ook afzettingen van een kreekgeul, mogelijk een restgeul. In boring 14 en 16 zijn indicatoren aangetroffen voor archeologische resten, resp. brokjes houtskool en leem. De betekenis van deze ongedateerde indicatoren is niet helemaal zeker.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op de percelen I 2115, 1904 en 2126 is uitgevoerd van 11 oktober tot 28 oktober 2010 door een team van acht archeologen, bestaand uit:

drs. P. van den Bos	medior archeoloog en leider van veldteam 1
drs. H. O'Brien	medior archeoloog en leider van veldteam 2
drs. R. Elisma	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog
mevr. S. Vautier	veldtechnicus
dhr. W. Suijkerbuijk	veldtechnicus
drs. Y.F. van Amerongen	veldmedewerker
mevr. I.S. van Stokkom	veldmedewerker

Tijdens het veldwerk zijn in dit blok dertien proefsleuven aangelegd, die ongeveer een richting hebben van Zuidwest naar Noordoost. Deze richting is gekozen om zoveel mogelijk van de verwachte sporen en van de rand van de kreek aan te snijden, en om de aanleg van de sleuven niet onnodig moeilijk te maken.

Projectcode	RZUID 10-1
Percelen	I 1904, 2115 en 2126
Oppervlakte	35766
Putnummers	1 t/m 13
Gezamenlijke lengte (m)	718

Breedte (m)	4
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	2872
Dekkingsgraad (%)	8

De zuidoostelijke randzone van dit blok van drie percelen langs de Middendorpweg kon niet goed onderzocht worden vanwege de ligging van obstakels zoals gebouwen en leidingen, alsmede omvangrijke verstoringen, vooral afkomstig van gebouwen en gedempte voormalige waterbekkens. Aan de Van Rijnweg, halverwege de oostelijke rand van perceel I 2126 bevond zich in werkput 3 ook een dergelijke verstoring van een recent afgebroken bakstenen gebouw.

Resultaten.

Onder een verstoorde bovenlaag van wisselende dikte werd een dik pakket van schone natuurlijke klei aangetroffen. Het hoger gelegen deel van het pakket is door bodemvormende processen (oxidatie, bioturbatie) duidelijk geler en veel homogener dan het veel minder ontwikkelde diepere gedeelte. Vooral in het laagste deel zijn duidelijk talrijke zandige laagjes zichtbaar, die wijzen op sedimentatie in water bij wisselende stroomsnelheden. Schelpjes. In dit pakket zijn geen duidelijk verschillende afzettingsfasen waar te nemen. De interpretatie is daarom dat we te maken hebben met de pre-romeinse afzetting, bekend als de Gantel-laag (voorheen fase Duinkerke I). Deze interpretatie wordt bevestigd door de aanwezigheid van greppels uit de Romeinse tijd bovenin het laagpakket. Over de aanwezigheid van de post-romeinse Laag van Poeldijk (voorheen fase Duinkerke II-III) bestaat geen zekerheid. Deze laag kan hier bestaan hebben, maar was dan toch zo dun ontwikkeld (enkele decimeters), dat ze door latere grondbewerking geheel opgenomen is in de bovengrond.

Onder bovenlagen van wisselende dikte tekenden zich een groot aantal verstoringen (recente grondsporen) en diverse grondsporen af in de bovenzijde van de natuurlijk afgezette schone klei. Het gaat om:

- twee greppels uit de Romeinse tijd, evenwijdig, richting ongeveer N-Z, zeer weinig vondstmateriaal.
  - meerdere greppels uit de Late Middeleeuwen, richting ong. NW-ZO, zeer weinig vondstmateriaal.
  - veel greppels en kuilen uit de NT (NTC), dezelfde richting als LME, matig veel vondsten. Kassen.
- Deze fasering wordt ondersteund door de waargenomen vullingen, oversnijdingen en vondstmateriaal.

Het vondstmateriaal is met uitzondering van recent materiaal zeer schaars en bestaat vooral uit enkele fragmenten van aardewerk uit greppels. Deze zijn slechts bij benadering dateerbaar. Uit de noord-zuid lopende greppels is minstens een fragment handgevormd inheems-Romeins aardewerk geborgen.

Stap 4. Waardestelling cf. KNAL 3.2, VS06 en bijlage 4, en selectieadvies.

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in het onderzochte gebied meerdere archeologische resten aanwezig zijn, die volgens de KNA, bijlage IV, behoudenswaardig zijn. Volgens de WAMZ betekent, dat, dat deze resten bij voorkeur in situ behouden moeten worden. Als behoud in situ niet mogelijk blijkt te zijn, dienen deze resten volgens de WAMZ volledig archeologisch onderzocht te worden.

Stap 5. Selectiebesluit van bevoegd gezag.

De aanwezigheid van sporen van een verkaveling uit de Romeinse tijd zijn behoudenswaardig. Wanneer behoud niet mogelijk is, is dat reden voor het uitvoeren van een aanvullend archeologisch onderzoek om te voorkomen, dat deze sporen zonder registratie verloren zouden gaan.

Stap 6. Vervolgonderzoek.

De omvang van de Romeinse verkaveling in het blok in kwestie wordt nader onderzocht door een aantal kavelgreppels zo veel mogelijk te onderzoeken. Dit onderzoek zal uitgevoerd moeten worden voorafgaand aan de uitvoering van verdere werkzaamheden in het kader van de ontwikkeling.

PERCEEL I 2207

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nr. 2207
Adres	Middendorpweg 3
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	Ongeveer 1,5 hectare
Grondgebruik	gras
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	Hr. van Paasschen
adres	

Stap 1. Bureauonderzoek.

Het perceel I 2207 kent een specifieke archeologische verwachting, die enigszins afwijkt van het omringende agrarische gebied. Vermoedelijk is het gebied in de 11^e of 12^e eeuw ontgonnen. Er zijn geen concrete aanwijzingen voor bewoning binnen de grenzen van het perceel. In de 16^e en 17^e eeuw lag het perceel nog buiten het complex Sion. Rond 1710 kwam het blok blijkens contemporaine afbeeldingen (Kruikius) te liggen in binnen de expanderende buitenplaats Sion, als uitbreiding van de formeel ontworpen tuinen. Rond 1800 werd de buitenplaats in delen verkocht voor de tuinbouw. Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van landbouwactiviteiten in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. De 18^e eeuw kan sporen van een formele tuinaanleg achtergelaten hebben. In de 19^e en 20^e eeuw zal de tuinbouw sporen nagelaten hebben.

Aan de westelijke en oostelijke zijden van het perceel bevinden zich vermoedelijk verstoringen van aanzienlijke omvang, afkomstig van recent afgebroken bedrijfsgebouwen en van een recent gedempt waterbekken. In het tussenliggende gebied zijn over verstoringen geen gegevens. Natuurlijk zijn er zoals overal in deze omgeving sleuven van drainages te verwachten.

Stap 2. Booronderzoek.

Er is op het perceel I 2207 geen handmatig booronderzoek uitgevoerd. Het mechanische booronderzoek (boring 1-11) heeft aangetoond, dat de bodem van dit blok bestaat uit mariene afzettingen, grotendeels bedding- en oeverafzettingen van de Gantel. In het meest oostelijke gedeelte van dit perceel bevinden zich ook afzettingen van een kreekgeul, mogelijk een restgeul. In de boringen 3, 4, 5 en 8 zijn indicatoren aangetroffen, dat wil zeggen mogelijke indicaties voor archeologische resten, zoals fosfaatvlekken (?), stukjes bot, houtskool, leem, mortel en aardewerk. Van de twee scherven is één zeker en de andere mogelijk dateerbaar in de periode Late Middeleeuwen A. De boringen zijn gesitueerd op en nabij de rand van een restgeul. Mogelijk is hier sprake van een archeologische vindplaats (nederzetting) uit de periode tussen circa 1050-1250 AD.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op perceel I 2207, adres Middendorpweg 3, is uitgevoerd van 20 oktober tot 5 november 2010 door een team van acht archeologen, bestaand uit:

drs. P. van den Bos	medior archeoloog en leider van veldteam 1
drs. H. O'Brien	medior archeoloog en leider van veldteam 2
drs. R. Elisma	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog
mevr. S. Vautier	veldtechnicus
dhr. W. Suijkerbuijk	veldtechnicus
drs. Y.F. van Amerongen	veldmedewerker
mevr. I.S. van Stokkom	veldmedewerker

Tijdens het veldwerk zijn vijf proefsleuven aangelegd, waarvan er drie ongeveer een richting hebben van Zuidwest naar Noordoost. Deze richting is gekozen om zoveel mogelijk van de verwachte sporen

en van de rand van de kreek aan te snijden, en om de aanleg van de sleuven niet onnodig moeilijk te maken. De twee andere sleuven hebben een richting haaks op de eerste drie om actieve leidingen (gas, stroom) in de bodem te vermijden.

Projectcode	RZUID 10-1
Perceel	I 2207
Oppervlakte	14890
Putnummers	21 t/m 25
Gezamenlijke lengte (m)	326
Breedte (m)	4
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	1304
Dekkingsgraad (%)	8,75

De westelijke rand van dit perceel kon niet goed onderzocht worden vanwege de ligging van meerdere obstakels als leidingen. Tijdens het proefsleuvenonderzoek bleek, dat de westelijke rand van het perceel gedeeltelijk zwaar verstoord en vervuild is. Daardoor was put 25 in archeologisch opzicht leeg. Aan de oostzijde is ook een verstoring aanwezig, veroorzaakt door de aanleg van een groot en diep waterbassin. Daarom is, uitgaand van de leesbare oppervlakte binnen de sleuven, de effectieve dekking veel kleiner dan het boven opgegeven percentage.

Resultaten.

Onder de subrecent geroerde bovengrond en daarmee samenhangende verstoringen bevindt zich een homogene en uniform lichtgrijze schone kleilaag, waarin slechts weinig vondsten voorkomen. Deze laag is geïnterpreteerd als samenhangend met de historische tuinen, omdat de sporen van de tuinaanleg aan deze laag hangen en gevuld zijn met dezelfde substantie.

Direct onder de lichtgrijze klei bevindt zich de matrix, waarin sporen uit alle aanwezige perioden zijn ingesneden. De matrix is geheel dezelfde als die op de eerder beschreven percelen.

Het perceel bevat sporen uit de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen(?) en de Nieuwe tijd. Veel sporen zijn evident afkomstig van een formele tuinaanleg, gerealiseerd tussen 1710 en 1800 en daardoor absoluut gedateerd in de 18^e eeuw. Daarnaast zijn omvangrijke verstoringen aanwezig uit de 20^e eeuw, vooral door drainage, maar ook door een verdwenen bassin en door gebouwen.

Laatmiddeleeuws aardewerk komt voor, maar alleen in context waarschijnlijk 18^e eeuw. Divers materiaal, zoals baksteen. Langs de zuidelijke rand van het perceel zeer veel materiaal vanaf 1850 (NTC) in de recente bovengrond. Materiaal ouder dan de 12^e of 13^e eeuw AD lijkt te ontbreken.

Uit de sporen en de vondsten blijkt, dat in het perceel archeologische resten uit de Romeinse tijd en uit de 18^e eeuw aanwezig zijn. Het lijkt te gaan om resten van Romeinse verkaveling en van een tuinaanleg uit de 18^e eeuw. Daarnaast is het mogelijk, dat er sporen uit de Late Middeleeuwen aanwezig zijn. Uit het proefsleuvenonderzoek is niet gebleken, of dit een nederzetting betreft of niet.

Stap 4. Waardstelling en selectieadvies.

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in het onderzochte gebied archeologische resten aanwezig zijn, die volgens de richtlijnen van de KNA behoudenswaardig zijn. In geval behoud in situ niet mogelijk blijkt te zijn, dienen de behoudenswaardige resten zo volledig mogelijk archeologisch onderzocht te worden door middel van een opgraving.

Bovendien zijn fragmenten van laatmiddeleeuws aardewerk aangetroffen. Een vervolgonderzoek kan uitgevoerd worden om de context van het middeleeuwse materiaal op te helderen.

Stap 5. Selectiebesluit.

De aanwezigheid van sporen van een verkaveling uit de Romeinse tijd dient zo compleet mogelijk onderzocht te worden om te voorkomen, dat deze sporen zonder registratie verloren gaan. Daarnaast dient (zo mogelijk) de herkomst en oorspronkelijke context van het laatmiddeleeuwse vondstmateriaal opgehelderd te worden.

Stap 6. Vervolgonderzoek

De omvang van de Romeinse verkaveling in het blok in kwestie wordt nader onderzocht door deze kavelgreppels zo veel mogelijk te onderzoeken. Het terreingedeelte waarin zich een aantal herkenbare laatmiddeleeuwse vondsten bevinden, wordt aanvullend onderzocht om vast te stellen of zich daar toch nog sporen uit dezelfde periode bevinden.

PERCELEN I 2209 EN I 2211.

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nr. 2209 en I 2211.
Adres	Middendorpweg 2 en 4.
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	Ongeveer 3 hectares.
Grondgebruik	gras
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	Hr. van Paasschen
adres	

Stap 1. Bureauonderzoek.

De percelen I 2209 en I 2211 kennen geen specifieke archeologische verwachting, die sterk afwijkt van het omringende agrarische gebied als geheel. Vermoedelijk is het gebied in de 12^e of 13^e eeuw ontgonnen. Er zijn geen concrete aanwijzingen voor bewoning binnen de grenzen van het perceel. In de 16^e en 17^e eeuw lag het perceel nog buiten het complex Sion.

Vanaf 1710 kwam het blok blijkens contemporaine afbeeldingen (Kruikius, Kaart van Delfland 1712) te liggen binnen de snel groeiende buitenplaats Sion. De genoemde percelen maakten deel uit van de randzone, die blijkens de kaart vooral als plantage gebruikt werd. Rond 1800 werd de buitenplaats opgegeven en in delen verkocht voor de tuinbouw. De percelering is sindsdien nog meer aangepast. Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van landbouwactiviteiten in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. De 18^e eeuw kan sporen van een plantage achtergelaten hebben. In de 19^e en 20^e eeuw kan de tuinbouw sporen nagelaten hebben.

Aan de zuidelijke en oostelijke zijden van het blok bevinden zich vermoedelijk verstoringen van aanzienlijke omvang, afkomstig van recent afgebroken bedrijfsgebouwen en van een aantal recent gedempte waterbekkens. In het tussenliggende gebied zijn over verstoringen geen gegevens. Natuurlijk zijn er zoals overal in deze omgeving sleuven van drainages te verwachten.

Stap 2. Booronderzoek.

Er is in de percelen I 2209 en I 2211 geen handmatig booronderzoek uitgevoerd. Er is een mechanisch booronderzoek uitgevoerd, maar daarvan zijn op dit moment nog geen resultaten bekend.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op de percelen I 2209 en I 2211, adressen Middendorpweg 2 en 4, is uitgevoerd van 8 november tot 23 november door een team van acht archeologen, bestaand uit:

drs. P. van den Bos	medior archeoloog en leider van veldteam 1
drs. H. O'Brien	medior archeoloog en leider van veldteam 2
drs. R. Elsma	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog
mevr. S. Vautier	veldtechnicus
dhr. W. Suijkerbuijk	veldtechnicus
drs. Y.F. van Amerongen	veldmedewerker
mevr. I.S. van Stokkom	veldmedewerker

Tijdens het veldwerk zijn acht proefsleuven aangelegd, die ongeveer een richting hebben van Zuidwest naar Noordoost. Deze richting is gekozen om zoveel mogelijk van de verwachte sporen en van de rand van de kreek aan te snijden, en om de aanleg van de sleuven niet onnodig moeilijk te maken.

Projectcode	RZUID 10-1
Percelen	I 2209 en 2211

Oppervlakte	30440
Putnummers	26 t/m 33
Gezamenlijke lengte (m)	620
Breedte (m)	4
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	2480
Dekkingsgraad (%)	8

De zuidelijke rand van deze percelen kon niet goed onderzocht worden vanwege de ligging van meerdere leidingen, alsmede de aanwezigheid van diverse (nog niet) gesloopte gebouwen. Aan de oostzijde van I 2211 is een verstoord gedeelte aanwezig, waar vroeger waterbassins hebben gestaan. Omdat in die hoek ook allerlei leidingen aanwezig zijn, is er geen archeologisch onderzoek uitgevoerd.

Resultaten.

Vanaf het maaiveld is de bovengrond over het gehele oppervlak van de twee percelen tot een vrij grote diepte omgezet. Gedeeltelijk is dat relatief recent gebeurd door tuinbouw; gedeeltelijk zal dit reeds eerder gebeurd zijn door landbouw vanaf de laatmiddeleeuwse ontginningen tot de 19^e eeuw. Direct hieronder liggen de intacte afzettingen van de Gantel, waarin zich sporen en verstoringen duidelijk aftekenen. In perceel I 2209 tekent zich vooral een parallel tweetal greppels af, die hoogstwaarschijnlijk deel uitmaken van de Romeinse verkaveling en te dateren zijn in de Romeinse tijd. De afstand tussen de greppels doet vermoeden, dat er sprake kan zijn van een Romeinse weg, zoals die reeds eerder werd aangetroffen bij het onderzoek van Rijswijk-De Bult (ca. 1970) en bij het recente onderzoek aan de Klaroenstraat. Mogelijk gaat het om dezelfde weg.

In perceel I 2211 werd geen spoor uit de Romeinse tijd herkend. De overige sporen in deze beide percelen lijken te behoren tot de verkaveling uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. Er zijn vermoedelijk geen bijzondere vondsten gedaan.

Uit deze resultaten blijkt, dat de percelen in kwestie in de Romeinse tijd en in de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd agrarisch in gebruik waren. Er zijn geen directe aanwijzingen voor bewoning herkend.

Stap 4. Waardestelling en selectieadvies.

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in het onderzochte gebied met zekerheid archeologische resten aanwezig zijn, waarvan het behoud voldoende belangrijk is om de geplande ontwikkelingen te verhinderen of ingrijpend aan te passen. De sporen van een weg en een verkaveling uit de Romeinse tijd zijn wat betreft hun informatiewaarde te waardevol om af te kunnen zien van een archeologisch vervolgonderzoek.

Daarnaast is het mogelijk, dat hier net zoals elders geconstateerd is (bijv. in Eikelenburg en in de Klaroenstraat in Rijswijk, in Wateringen en in Midden-Delfland) langs deze Romeinse weg sporen van inheems-Romeinse nederzettingen en begravingen uit dezelfde tijd voorkomen.

Stap 5. Selectiebesluit.

De aanwezigheid van sporen van een weg en een verkaveling uit de Romeinse tijd dient onderzocht te worden om te voorkomen, dat deze sporen zonder registratie verloren gaan. Daarnaast dient de mogelijke aanwezigheid van resten van inheems-Romeinse bewoning en begravingen onderzocht te worden.

Stap 6. Vervolgonderzoek

De omvang van de Romeinse weg en verkaveling in perceel I 2209 wordt nader onderzocht door deze weg- en kavelgreppels met een vervolgonderzoek voor een zo groot mogelijk deel bloot te leggen.

PERCELEN I 2034 EN I 2035

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nr. 2034 en I 2035
Adres	Van Rijnweg, naast nr. 5.
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	Ongeveer 0,6 hectare.
Grondgebruik	braakliggend
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	n.v.t.
adres	

Stap 1. Bureauonderzoek.

Van deze twee percelen zijn geen gegevens bekend, die wijzen op een andere archeologische verwachting dan het omliggende gebied. Het terrein grenst aan het perceel van de zogeheten Kitswoning en wordt daarvan slechts gescheiden door een brede sloot. In de Late Middeleeuwen, reeds circa 1335 zou hier de Nuwehof, een uithof van de abdij van Egmond, gestaan hebben. Een uithof is een soort dependance voor het beheer van plaatselijke kloosterlijke goederen, die te ver van het bezittende klooster afliggen. De locatie van de Nuwehof is feitelijk niet historisch bekend; de plaatsing bij de zogeheten Kitswoning is niet voldoende onderbouwd (Moerman 2010,15). Niettemin wordt aangenomen, dat bij de Kitswoning resten van bewoning uit de Late Middeleeuwen zouden kunnen liggen (Moerman 2010,16).

De percelen hebben van de 15^e tot en met 18^e eeuw niet binnen het terrein van het klooster Sion of de latere buitenplaats gelegen. Er is ter plaatse geen eerder archeologisch onderzoek uitgevoerd. Bij een waarneming in juni 2010 zijn fragmenten van aardewerk opgeraapt uit de 12^e of 13^e eeuw en later. Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van landbouwactiviteiten in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. Daarnaast kunnen mogelijk resten van laatmiddeleeuwse bewoning aangetroffen worden. In de 19^e en 20^e eeuw kan de tuinbouw sporen nagelaten hebben. Mogelijk zijn er sporen van een laatmiddeleeuwse bewoning aanwezig. Door de aanleg van kassen en een waterbassin kan een deel van de archeologische resten diep verstoord zijn.

Stap 2. Booronderzoek.

Er is in de percelen I 2034 en I 2035 geen handmatig booronderzoek uitgevoerd. Er is een mechanisch booronderzoek uitgevoerd, maar daarvan zijn op dit moment nog geen resultaten bekend.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op de percelen I 2034 en I 2035, Van Rijnweg zonder adressen, is uitgevoerd van 24 tot 26 november 2010 door een team van vier archeologen, bestaand uit:

drs. H. O'Brien	medior archeoloog en leider van veldteam 2
drs. R. Elmsa	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog
drs. Y.F. van Amerongen	veldmedewerker

Tijdens het veldwerk zijn twee proefsleuven aangelegd, die ongeveer een richting hebben van Zuidwest naar Noordoost. Deze richting is gekozen om zoveel mogelijk van de verwachte sporen en van de rand van de kreek aan te snijden, en om de aanleg van de sleuven niet onnodig moeilijk te maken.

Projectcode	RZUID 10-1
Percelen	I 2034 en 2035
Oppervlakte	6330
Putnummers	34 en 35

Gezamenlijke lengte (m)	111
Breedte (m)	4
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	444
Dekkingsgraad (%)	7

Resultaten.

Het bovenste deel van het bodemprofiel is in de laatste eeuwen grotendeels omgezet. Drainage, waterleidingen, een gedempt waterbassin in de ZW hoek en kassen in NO hoek hebben plaatselijk vrij diepe verstoringen veroorzaakt. Direct hieronder de bovengrond liggen de intacte afzettingen van de Gantel, waarin zich de sporen aftekenen. De sporen bestaan uit brede greppels en vierkante en ronde kuilen met laatmiddeleeuwse vondsten. Er zijn in dit terrein geen sporen uit eerdere perioden herkend. Bij de aanleg van de sleuven werden vondsten gedaan, waaronder aardewerk, steen, metaal en bot. Het aardewerk dateert uit de 12^e tot 14^e eeuw (periode LMEA-LMEB). Tot op heden is geen ouder materiaal gevonden. In de verstoringen is ook recent materiaal aanwezig. Deze sporen en vondsten zijn duidelijke aanwijzingen voor de aanwezigheid van een nederzettingsterrein uit de Late Middeleeuwen, daterend vanaf de 12^e eeuw.

Stap 4. Waardestelling en selectieadvies.

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in het onderzochte gebied archeologische resten aanwezig zijn, waarvan de inhoudelijke waarde (informatiewaarde) voldoende is om de resten te waarderen als behoudenswaardig. Het behoud van de archeologische resten is m.a.w. voldoende belangrijk om de ontwikkelingen geheel te verhinderen of ingrijpend aan te passen. In principe dienen deze resten zoveel mogelijk als deel van het bodemarchief onverstoord in situ in de bodem bewaard te blijven. Slechts indien het niet mogelijk is om onverstoord behoud in de bodem te realiseren, mag overgegaan worden tot een opgraving om de archeologische resten volledig te registreren en daarmee de informatie in de resten zog. *ex situ* te behouden voor de toekomst.

Stap 5. Selectiebesluit.

De aanwezigheid van sporen van bewoning uit de Late Middeleeuwen is voldoende reden om de percelen in kwestie aan te wijzen als een gemeentelijk archeologische monument. Indien blijkt, dat deze percelen (geheel of gedeeltelijk) niet meer te behouden zijn, dient het deel dat bedreigd wordt archeologisch definitief onderzocht te worden. Bij een dergelijk onderzoek (opgraving) dient de onderzoekende instantie de archeologische resten binnen het gehele perceel of het gedeelte, dat (waarschijnlijk) verstoord zal gaan worden, zo volledig mogelijk te registreren en daarmee de informatie in de resten zog. *ex situ* te behouden voor de toekomst.

Stap 6. Vervolgonderzoek.

Het gehele terrein of het gedeelte, dat (waarschijnlijk) verstoord zal gaan worden, wordt aanvullend onderzocht door middel van een opgraving om alle aanwezige archeologische resten volledig te registreren en daarmee de informatie in de resten zog. *ex situ* te behouden voor de toekomst.

SAMENVATTING EN CONCLUSIE

Stand van het onderzoek.

Gedurende week 41 tot week 47 zijn in de kadastrale sectie I, percelen 2126, 1904, 2115, 2207, 2209, 2211, 2034 en 2035 door medewerkers van het Taakveld Archeologie van de gemeente Rijswijk in totaal 28 proefsleuven aangelegd. Bij het werk werd grote overlast ondervonden van toestromend bodem- en hemelwater. Door de wateroverlast was een deel van het oppervlak niet eenvoudig te registreren. Het dichtmaken van de sleuven werd afgerond in week 48.

De onderzochte percelen zijn samen ongeveer 8,7 hectare groot; de dekking van de proefsleuven was gemiddeld 8%. Dat cijfer is aan de hoge kant, maar conform de relevante richtlijnen (KNA Leidraad Proefsleuvenonderzoek). Een groot deel van deze oppervlakte bestond uit verstoorde informateloze gedeelten. Uitgaand van de omvang van de leesbare gedeelten, lag het werkelijk onderzochte gedeelte op nauwelijks meer dan de helft van die dekking, ongeveer 5 tot 6 %.

Met ingang van week 48 is begonnen met de administratieve uitwerking van de resultaten. Op basis van de gegevens die nu beschikbaar zijn, is een globale en voorlopige interpretatie opgesteld. Bij deze stand van het onderzoek zijn veruit de meeste onderzoeksvragen nog niet te beantwoorden. De voorlopige interpretatie van de resultaten kan door herinterpretatie en nieuwe gegevens in de loop van het verdere onderzoek nog belangrijk veranderd worden.

Resultaten.

De bodemopbouw van het plangebied begint - voor ons doel - met de wadafzettingen van het laagpakket van Wormer, die in Rijswijk-Zuid overal in de ondergrond aanwezig moeten zijn. De top van dit pakket is alleen in de boringen bereikt, maar niet in de proefsleuven.

De mogelijke aanwezigheid van duintopjes op de wadafzettingen is binnen het plangebied nog niet helemaal opgehelderd. Binnen het tot nu toe gerapporteerde gedeelte lijken ze niet (meer) aanwezig te zijn. Het is mogelijk dat erosie van de Gantel duinzand heeft opgeruimd. Het vervolg van het booronderzoek zal uitsluitend moeten geven over mogelijke duintopjes in de rest van het plangebied. Door vernatting begon over de wadden en duinen veen te groeien, dat rond 3000 BC alle oudere lagen in het plangebied volkomen afdekte.

In het plangebied zijn slechts geringe resten aangetroffen van veen, dat vroeger zeer uitgebreid moet zijn geweest. Een gedeelte van het veen is verdwenen door natuurlijke erosie van de Gantel voor of na de Romeinse tijd. Een ander deel is ingeklonken tot een laag van maximaal 30 cm dikte op de wadafzettingen. Er zijn geen herkenbare sporen waargenomen van mogelijk aanwezige postromeinse veenvorming of (dunne) mariene afzettingen van de Gantel. Als deze afzettingen er geweest zijn, wat niet uitgesloten kan worden, zijn ze in latere tijd omgezet en geheel opgenomen in de bouwvoor.

Prehistorische resten zijn op dit moment in het plangebied (nog) niet aanwijsbaar. Mogelijk hangt dat samen met het toevallig ontbreken van de eerste duintoppen, die in het Neolithicum al bewoonbaar geworden waren. Ook sporen van menselijke aanwezigheid uit de daarop volgende Bronstijd en IJzertijd zijn tot zover niet herkenbaar. Het is denkbaar, dat de veengroei, mogelijk gevolgd door erosie en sedimentatie vanuit de Gantel daar verantwoordelijk voor zijn. Voor het einde van de IJzertijd was het plangebied door overstroming vanuit de Gantel afgedekt met mariene afzettingen.

In de Romeinse tijd werd het hele plangebied ontgonnen en agrarisch gebruikt, zoals blijkt uit sporen van een weg en een verkaveling, die aanwezig zijn in (bijna) alle percelen. Binnen het plangebied Rijswijk-Zuid is nog geen Romeinse bewoning aangetoond. Als deze bewoning werkelijk ontbreekt, in tegenstelling tot de situatie in omliggende gebieden in Rijswijk en aangrenzende gemeenten, zal daarvoor een plausibele verklaring gevonden moeten worden.

In de Late Middeleeuwen werd het plangebied opnieuw in zijn geheel ontgonnen. Een belangrijk verschil met eerdere perioden lijkt te zijn, dat het plangebied vanaf de Late Middeleeuwen niet alleen agrarisch in gebruik was, maar nu ook bewoning kende binnen het gebied zelf. Het nederzettingenpatroon was dus veranderd. Tot nu toe waren echter vrijwel geen nederzettingen uit de tijd van de ontginningen bekend. Uit het proefsleuvenonderzoek blijkt, dat er reeds in de 12^e eeuw een

nederzetting bij de Kitshoeve gelegen kan hebben, op percelen I 2034 en 2035. De vindplaats op perceel I 2207 is nog niet geïdentificeerd als nederzetting.

Het grootste deel van de bestudeerde percelen lag vanaf de vroege 18^e eeuw binnen de buitenplaats Sion. Op perceel I 2207 blijkt uit de grondsporen zoals plantgaten en greppels, dat hier sprake was van een omvangrijke tuinaanleg in Franse stijl, zoals ook te zien is op contemporaine afbeeldingen. Het zwaartepunt van de buitenplaats Sion met het hoofdgebouw en de belangrijkste bijgebouwen was gelegen op het terrein van het gelijknamige klooster, dat buiten het gebied van het projectbesluit ligt en tot op heden nog niet met proefsleuven onderzocht is.

Binnen het onderzochte deel van het plangebied zijn overal verstoringen aanwezig die afkomstig zijn van de tuinbouw, zoals kassen, bassins en vooral drainageleidingen.

De vondsten van het proefsleuvenonderzoek bestaan vooral uit aardewerk en daarnaast uit kleine hoeveelheden van bot, glas, metaal, steen en diverse materialen. Op het moment van schrijven zijn ze geïventariseerd. De volledige uitwerking van geselecteerde vondsten en monsters maakt deel uit van de uitwerking voor de eindrapportage.

Vervolgonderzoek

Op grond van de resultaten van het inventariserend veldonderzoek door middel van boringen en proefsleuven wordt door het Taakveld Archeologie van de gemeente Rijswijk aanbevolen om de volgende archeologische vervolgonderzoeken uit te voeren.

1. Een vlakdekkend onderzoek (opgraving) van de resten van een mogelijke Romeinse weg in de percelen I 2207 en I 2209. Daarbij moet rekening gehouden worden met het mogelijk voorkomen van sporen van nederzettingen en begravingen in de nabijheid van de weg.
2. Een aanvullend onderzoek van de Romeinse verkaveling. Deze greppels liggen vooral in de percelen I 2115 en I 2126. De opzet van het onderzoek moet zijn om deze greppels en hun vertakkingen (ook in andere percelen) zo compleet mogelijk bloot te leggen.
3. Een vlakdekkend en volledig onderzoek van de resten van een laatmiddeleeuwse nederzetting in de percelen I 2034 en I 2035.
4. Een aanvullend onderzoek om de context van de laatmiddeleeuwse vondsten in perceel I 2207 op te helderen. De doelstelling van het onderzoek moet zijn om vast te stellen of het gaat om waardevolle, behoudenswaardige resten in situ of om betrekkelijk waardeloze opspit. Indien sprake is van archeologische resten in situ moeten deze resten volgens richtlijnen van de KNA gewaardeerd worden en aangewezen worden voor bescherming of vervolgonderzoek.
5. Een aanvullend onderzoek van mogelijke sporen van de historische Kloosterlaan.
6. Bij de bovengenoemde onderzoeken (1, 4) op perceel I 2207 kan ook de historische tuinindeling van de 18^e eeuwse buitenplaats nader onderzocht worden.

Voor een wetenschappelijk verantwoord onderzoek van de resten van de het klooster en buitenplaats Sion in het algemeen dient nog een aanvullende vraagstelling opgesteld te worden op basis van het definitieve bureauonderzoek, dat binnenkort verschijnt.

LIJST VAN BIJLAGEN

1. **Overzichtskaart**
2. **Puttenlijst**
3. **Tekeningenlijst**
4. **Sporelijst**
5. **Vondstenlijst**
6. **Kosten van inventariserend veldonderzoek**
7. **Voorstel voor archeologisch vervolgonderzoek**

Afkortingen.

Afkortingen van perioden en dateringen zijn conform tabel 9 van het ABR.

Afkortingen op veldtekeningen

CP	coupe
GR	greppel
KL	kuil
M	matrix (moedermateriaal)
N	natuurlijke bodem
Ox	oxidatie
P	profielkolom
PG	paalgat
PK	paalkuil
PL	paal
S	spoor
R	recent
Rec	recent
Red	reductie
V	vulling
VL	vlek
VN	vondstnummer
WP	werkput

Overige afkortingen

ABR	Archeologisch Basis Register
Archis	Archeologisch Informatie systeem
AHN	Actueel Hoogtebestand Nederland
AHR	Afvalwateringzuivering Haagse Regio
BMA	Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de Gemeente Rijswijk
EI	Erfgoed Inspectie
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
IVO	Inventariserend Veldonderzoek
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
MER	Milieu Effect Rapportage
MW	Monumentenwet, sinds 2007 WAMZ
NOaA	Nederlandse Onderzoeksagenda Archeologie
POA	Provinciale Onderzoeksagenda Archeologie (van Zuid-Holland)
PvA	Plan van Aanpak (draaiboek)
PvE	Programma van Eisen (bestek)
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
SIKB	Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer
WAMZ	Wet op de Archeologische Monumentenzorg

Literatuur

Algemeen

Archeologisch Informatiesysteem Archis2. URL <http://archis2.archis.nl/archisii/html/index.html>

Actueel Hoogtebestand Nederland. URL <http://www.ahn.nl>

Bakker, H. de, z.d.: De subgroepen van het systeem van bodemclassificatie voor Nederland. Wageningen.

Bel, M. van den, 2003: Geologische en archeologische verkenning van Het Wateringse Veld, Gemeente Den Haag.

Bulten, E.E.B., en Y.M. Boonstra (red.), 2006: Archeologisch onderzoek in- en effluentleidingen Afvalwaterzuivering Haagse Regio. Rapport 619. Den Haag.

Flamman, J.P., en E.A. Besselsen (red.), 2008: Het verleden boven water. Archeologische monumentenzorg in het AHR-project. Rapportage archeologische Monumentenzorg 148. Amersfoort.

Klaveren, H.W. van, 2010: Programma van Eisen IVO-Proefsleuven en Opgraving Rijswijk-Zuid-projectgebied Midden-Sion (gedeeltelijk). Rijswijk.

Koot, J.M., 2008: Opgegraven! Archeologisch onderzoek in Rijswijk. Rijswijkse Serie, 13.

Koot, J.M., 2010: Rijswijk-Zuid. MER Cultuurhistorische waarden. Concept-versie. Rijswijk.

Liere, W.J. van, 1948: De bodemkartering van Nederland. Deel II. De bodemgesteldheid van het Westland. Den Haag.

Mulder, E.F.J. de, M.C. Geluk, I. Ritsema, W.E. Westerhoff en T.E. Wong (2003): De ondergrond van Nederland. Utrecht.

Nederlandse Onderzoeksagenda Archeologie. URL <http://www.noaa.nl>

Nijdam, L.C., 2010a: Rijswijk-Zuid. Een verkennend booronderzoek. Boringen 1 t/m 36. LN002.

Nijdam, L.C., 2010b: Rijswijk-Zuid. Een verkennend booronderzoek. Boringen 37 t/m 126. LN 003.

Provincie Zuid-Holland, 2010: Provinciale Onderzoeksagenda Archeologie Zuid-Holland. Den Haag.

SIKB, 2010: Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.2. Gouda.

Veen, M.M.A. van, en J.A. Waasdorp, 2000: Archeologisch-geologische kaart van Den Haag. Haagse Oudheidkundige Publicaties 5.

Verhagen, J.W.H.P. & drs. A.J. Borsboom, 2009: Leidraad Inventariserend Veldonderzoek. Deel: Proefsleuven (IVO-P).

Vos, P.C., E.C. Rieffe en E.E.B. Bulten, 2007: Nieuwe Geologische Kaart van Den Haag en Rijswijk.

Neolithicum

Bulten, E.E.B., (2010): Vlaardingen in de hofstad, in: Vlaardingen-cultuur. Westerheem Special 2, april 2010, 90-95.

Dorenbos, O. en J.M. Koot (2010): Wonen bij de kust, in: Vlaardingen-cultuur. Westerheem Special 2, april 2010, 96-113.

Houkes, R.A. en O. Dorenbos, 2004: Aanvullend archeologisch onderzoek op het GAVI-kavel, Ypenburg deelplan 25, Nootdorp. Rijswijk.

Koot, Hans, Lauren Bruning en Rob A. Houkes (red.), 2008: Ypenburg-Locatie 4. Een nederzetting met grafveld uit het Midden-Neolithicum in het West-Nederlandse kustgebied. Leiden.

Louwe Kooijmans, L.P., A.L. van Gijn, L.I. Kooistra, D.C.M. Raemaekers en J.T. Zeiler, 2002: Ontwerp ten behoeve van het archeologisch onderzoek naar neolithische bewoningssporen op een verdrongen zandrug in de Harnaschpolder, gemeente Schipluiden. Versie 3.1, definitief.

Louwe Kooijmans, L.P., en P.F.B. Jongste (red.), 2006: A neolithic settlement on the Dutch North Sea coast c. 3500 cal. B.C. Schipluiden, *Analecta Praehistorica Leidensia*, 37/38, 2005/2006.

Raemaekers, D.C.M., Het Vroeg- en Midden-Neolithicum in Noord-, Midden- en West-Nederland, in: Deeben, J., E. Drenth, M.-F. van Oorsouw en L. Verhart, (red.) 2005: De Steentijd van Nederland. *Archeologie* 11/12, 261-282.

Raemaekers, D.C.M., C.C. Bakels, B. Beerenhout, A.L. van Gijn, K. Hänninen, S. Molenaar, D. Paalman, M. Verbruggen en C. Vermeeren, 1997: Wateringen 4. A Settlement of the Middle Neolithic Hazendonk 3 Group in the Dutch Coastal Area. *Analecta Praehistorica Leidensia* 29, 143-191.

Romeinse tijd

Bloemers, J.H.F., 1978: Rijswijk (Z.-H.), 'De Bult'. Eine Siedlung der Cananefaten. *Nederlandse Oudheden* 8. Amersfoort.

Bloemers, J.H.F., 1985: Rijswijk, in: *Archeologische Kroniek van Zuid-Holland over 1984*, Holland 6, 1985, 352-353.

Dorenbos, O., O. Holthausen en J.M. Koot, 2009: Langs de Sir Winston Churchillaan in Rijswijk. Archeologisch onderzoek naar aanleiding van de toevallige vondst van een Romeinse mijlpaal. *Rijswijkse Archeologische Rapporten* 22.

Dorenbos, O., O. Holthausen en J.M. Koot, met een bijdrage van I.M.M. van der Jagt, 2010: De Pauline symfonie. Klaroenstraat te Rijswijk. *Rijswijkse Archeologische Rapporten* 27.

Londen, H. van, 2006: De inheemse bewoning in het landelijk gebied, in: Jonge, W. de, W. de, J. Bazelmans en D. de Jager (red.), 2006: *Forum Hadriani. Van Romeinse stad tot monument*, p. 131-139. Utrecht.

Rijswijk. Een nederzetting van de Cananefaten, in: Bloemers, J.H.F., L.P. Louwe Kooijmans en H. Sarfatij, 1981: *Verleden Land*, 96-98. Amsterdam.

Waasdorp, J.A., 2003: IIII M.P. naar M.A.C. Romeinse mijlpalen en wegen. *Haagse Oudheidkundige Publicaties* 8. Den Haag.

Middeleeuwen en Nieuwe Tijd

Rieffe, E.C., L.I. Kooistra, J. van Dijk en L. van Beurden, 2006: AHR-I, in: *Archeologisch onderzoek In- en effluentleidingen. Afvalwaterzuivering Haagse Regio. Rapport 0619*, 2006, 209-259.

Moerman, J., 2010: Sion, klooster, buitenplaats en tuinbouwgebied. De rijke historie van het Rijswijkse Sion. *Rijswijkse serie nr. 21*, Rijswijk.

Rijswijk-Zuid te Rijswijk

Een Archeologisch Inventariserend Veldonderzoek
in het kader van
de ontwikkeling van de locatie Rijswijk-Zuid

Tussenrapport 2

Gemeente Rijswijk
Afdeling SenS, sectie REO
Bureau Monumentenzorg en Archeologie

H.W. van Klaveren

April 2011

Inhoud

INLEIDING	3
PLANGEBIED EN ONDERZOEK	4
PERCEEL H 98	13
PERCEEL I 1521.....	15
PERCEEL I 1905.....	17
PERCEEL I 2074.....	19
PERCEEL I 2125.....	21
PERCEEL I 2214.....	23
SAMENVATTING EN CONCLUSIE.....	25

Inleiding

Dit tussenrapport is de neerslag van een inventariserend archeologisch veldonderzoek, waarvan de uitvoering nog in volle gang is, ook in het veld. In dit stadium kunnen alleen uitspraken gedaan worden voor de gedeelten van Rijswijk-Zuid (Sion en 't Haantje) die tot nu toe archeologisch onderzocht zijn. Bovendien zijn die resultaten zeer globaal, aangezien de kwalitatief verantwoorde uitwerking van de eerste data uit het veld (sporen, monsters en vondsten) op dit moment nog nauwelijks begonnen is.

De bedoeling van het tussenrapport kan daarom niet zijn om een afgerond resultaat met interpretatie te bieden, maar om een redelijk duidelijke waardering van de onderzochte gedeelten te formuleren en om op basis van de waardering een basis te bieden voor de selectie en het vervolgonderzoek.

Het rapport bestaat uit drie gedeelten; twee algemene en één specifiek deel.

- Het eerste algemene deel is een relatief uitgebreide inleiding, waarin alle algemene informatie over het archeologische project te vinden is. Deze informatie is uiteraard grotendeels ontleend aan het vigerende Programma van Eisen.
- Tussen het eerste en het tweede algemene deel vindt u een aantal paragrafen met een steeds gelijke opbouw, namelijk een paragraaf voor ieder onderzocht perceel of blok van aangrenzende onderzochte percelen.
- Het tweede algemene deel is een samenvatting en conclusie, die binnen de bovengenoemde beperkingen geldig is voor archeologisch onderzochte deel van het projectgebied als geheel.

Aan het eind van dit rapport vindt u een opgave van literatuur, afbeeldingen, kaarten en bijlagen.

Administratieve gegevens plangebied.

Onderzoeksmelding	Het gehele plangebied ligt binnen onderzoeksmelding 41450
Type onderzoek	BO, IVO-boringen, IVO-proefsleuven, opgraving, overig
Opdrachtgever	Gemeente Rijswijk, programmabureau Rijswijk-Zuid
Contactpersoon	hr. H. van den Berg (procesmanager), hr. T. Koolstra (archeologie)
Bevoegd gezag	Gemeente Rijswijk, Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Contactpersoon	drs. J.M. Koot, hoofd Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Uitvoerende partij	Gemeente Rijswijk, Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Projectleider	drs. H.W. van Klaveren

Plangebied en onderzoek

Het plangebied van het Programma Rijswijk-Zuid wordt globaal begrensd door de gemeentegrenzen van Rijswijk, het Zweth, het Wilhelminapark en de Lange Kleiweg. Het civiele plangebied van het project Rijswijk-Zuid maakt met andere civiele projecten deel uit van een groter archeologisch onderzoeksgebied dat begrensd wordt door de A4, de Delftse Vliet en de grenzen van de gemeente Rijswijk. Het plangebied Rijswijk-Zuid omvat namelijk ook het gebied tussen de Vliet en de Lange Kleiweg. Het archeologische onderzoek is bij databank Archis2 aangemeld onder nummer OM 41450.

Aanleiding van het onderzoek

Conform het verdrag van Malta is het uitgangspunt van de gemeente Rijswijk dat aanwezige behoudenswaardige archeologische resten vooral *in situ* (op hun huidige plaats in de bodem) dienen te worden behouden. Indien behoud *in situ* vanwege conflicterende andere belangen niet mogelijk is, dienen de archeologische resten te worden onderzocht. Dit beginsel is opgenomen in de Nota Monumentenzorg en Archeologie, die door het College van B&W is goedgekeurd. De nota is in overeenstemming met het beleid van het Rijk en de provincie Zuid-Holland. Binnen die gedeelten van het huidige plangebied, die in het kader van de geplande ontwikkeling door bodemingrepen verstoord zullen worden, dient daarom een inventariserend veldonderzoek (door middel van proefsleuven) plaats te vinden om de aanwezigheid, de omvang, de diepteligging, de aard en de conservering van de verwachte archeologische resten vast te stellen. Op het inventariserend veldonderzoek en de daarop gebaseerde archeologische waardestelling volgt een selectiebesluit. Behoudenswaardige archeologische vindplaatsen, die door de geplande ontwikkeling aangetast worden of verloren dreigen te gaan, dienen volledig of zoveel als mogelijk onderzocht te worden door middel van opgravingen.

Reden van het onderzoek

De aanleiding voor het onderzoek ligt in het voornemen van de gemeente Rijswijk om het plangebied, dat begrensd wordt door de snelweg A4 in het noorden, de Vliet in het oosten en de gemeentegrenzen (gedeeltelijk) in het zuiden en westen te herontwikkelen. De daarbij optredende bodemingrepen vormen een bedreiging voor mogelijk aanwezige archeologische waarden. Momenteel zijn nog onvoldoende concrete gegevens bekend voor een waardestelling conform KNA en een doeltreffend beleid omtrent beheer en behoud van eventueel aanwezige archeologische resten.

Doel van het onderzoek

Het doel van het inventariserend veldonderzoek (in het algemeen) is het aanvullen en toetsen van de gespecificeerde verwachting, die gebaseerd is op geologische en historische kaarten, als ook provinciale en gemeentelijke verwachtingskaarten.

Mede op basis van de in het veld verkregen gegevens wordt een uitspraak gedaan omtrent de aan- of afwezigheid, omvang, kwaliteit en conservering van archeologische waarden. Waardestelling dient te bepalen of aanwezige archeologische waarden al dan niet *behoudenswaardig* zijn en of vervolgonderzoek en/of planaanpassingen al dan niet noodzakelijk zijn.

Het doel van archeologische opgravingen is de volledige registratie van de behoudenswaardige archeologische resten binnen het plangebied, die bedreigd worden door de huidige ontwikkelingen en niet door bescherming en/of planaanpassing *in situ* in de bodem behouden kunnen blijven.

Planning

Het onderzoek Rijswijk-Zuid zal, afhankelijk van de planning en de voortgang van het project naar bevind van zaken opgedeeld worden in een aantal fasen, gedurende meerdere jaren. Het veldwerk van het vooronderzoek is begonnen op 11 oktober 2010; een einddatum hiervan is nog (lang) niet bekend. De uitwerking van de resultaten dient zo veel mogelijk gelijk op te lopen met het veldwerk. Na afsluiting van het veldwerk zal binnen de wettelijke termijn van twee jaar het eindrapport opgesteld worden.

Bureauonderzoek

Voorafgaand aan het archeologisch bodemonderzoek is voor het plangebied Rijswijk-Zuid met grote spoed een summier bureauonderzoek uitgevoerd in het kader van de MER procedure. De definitieve resultaten van dit onderzoek worden binnenkort gepubliceerd. De paragraaf over de archeologische verwachting in het Programma van Eisen en in dit rapport zijn gebaseerd op het concept. Deze paragraaf is hieronder weergegeven. Het bureauonderzoek zal volgens planning t.z.t. veel uitgebreider gerapporteerd worden in het eindrapport van het hele archeologische onderzoek.

Archeologische verwachting

Binnen het gebied van het huidige projectbesluit zijn vrijwel geen archeologische vindplaatsen bekend. De verwachting is daarom vooral gebaseerd op onze kennis van de natuurlijke bodemopbouw gegevens uit de omgeving van het onderzoeksgebied.

Verwacht worden complextypen zoals nederzettingsterreinen (en andere sporen) uit diverse perioden, zoals Midden- en Laat-Neolithicum, IJzertijd, Romeinse tijd, Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd.

Uit het Neolithicum worden sporen van nederzettingen verwacht, die gelegen zijn op de oppervlakte van de oude duinen in vegetatiehorizonten. Door verstuiving van het duinzand zijn meerdere niveaus van bewoning mogelijk. Wanneer sporen uit het Neolithicum aanwezig zijn, zullen deze naar verwachting bestaan uit een woon- of afvalaag, greppels, kuilen, paalgaten en dergelijke. Daarnaast kunnen grafkuilen aangetroffen worden.

In de top van het ongestoorde kleipakket kunnen intacte sporen vanaf de Late IJzertijd of de Romeinse Tijd worden aangetroffen. Indien sporen uit de IJzertijd of de Romeinse Tijd aanwezig zijn, zullen deze naar verwachting bestaan uit (verkavelings-) greppels, eventueel ook resten van houten constructies (palen of paalkuilen, vlechtwerk etc.), afvalkuilen en waterputten. Muurwerk van natuursteen kan aangetroffen worden, maar de kans daarop is niet groot. Uit de Romeinse tijd en de Late Middeleeuwen zijn in de nabijheid van het plangebied, rond Rijswijk-De Bult en in de Hoekpolder sporen van omvangrijke verkavelingen bekend, waarvan verwacht wordt dat ze zich in het plangebied kunnen voortzetten. Beide latere systemen bestaan uit smalle langwerpige percelen met een hoofd- en een dwarsrichting. Het verkavelingssysteem uit de Romeinse tijd is waargenomen in diverse onderzoeken als: Rijswijk-De Bult, Schipluiden-Harnaschpolder, Rijswijk-Hoekpolder 3, Midden-Delfland-Woudse Polder. De hoofdrichting van deze percelering is plaatselijk enigszins variabel, maar hoofdzakelijk in de richting N-Z.

Sporenniveaus (indien aanwezig) uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd zijn naar verwachting nog grotendeels intact. Het niveau vanaf waar intacte bodemlagen aanwezig kunnen zijn bevindt zich naar verwachting direct onder de bouwvoor. Indien sporen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd aanwezig zijn, zullen deze naar verwachting bestaan uit resten van houten constructies (palen of paalkuilen, vlechtwerk, etc), uitbraaksleuven en/of bakstenen funderingen, afvalkuilen, waterputten, beerputten en (verkavelings-)greppels. Uit de prehistorie is in de omgeving van Rijswijk geen doorgaande percelering bekend. De percelering uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd ligt blijkens de resultaten van onderzoeken in Rijswijk-De Bult en Rijswijk-Hoekpolder 3 meer NW-ZO en is bovendien over grote delen van het landschap tot op heden nog gedeeltelijk intact gebleven (Bloemers 1978, dl. 3, kaart 1 en 9).

Booronderzoek

Binnen het plangebied zijn tot nu toe geen archeologische onderzoeken met handmatige boringen uitgevoerd. In het kader van het onderzoek Rijswijk-Zuid zijn tot nu toe 158 boringen uitgevoerd met een boormachine. Bij het booronderzoek is informatie verzameld over het voorkomen en de diepteligging van sedimenten en eventuele woonlagen tot een diepte van maximaal 4,8 meter onder maaiveld. De sedimenten zijn verpakt in vier plastic buizen per boring. Hiervan zijn tot nu toe 126 boringen beschreven, fysisch-geografisch uitgewerkt en gerapporteerd.

De diepste aangeboorde lagen behoren volgens verwachting tot het laagpakket van Wormer. Er zijn binnen de onderzochte percelen geen eolische zandlagen (duintjes) aangeboord. Daardoor kan de verwachting voor neolithische resten op die percelen bijgesteld worden naar een lage verwachting. Een aantal boringen heeft een laag Hollandveen van 5 tot maximaal 30 cm dikte aangetoond. Daarop liggen afzettingen van de Gantellaag van het laagpakket van Walcheren en tenslotte de bovengrond. Bij de Gantelafzettingen kan onderscheid gemaakt worden in dek-, bedding- en restgeulafzettingen. In perceel I 2207 zijn in meerdere boringen archeologische indicatoren gevonden. Deze vondsten kunnen wijzen op een bewoning uit de periode Late Middeleeuwen A op de oever van een restgeul.

Proefsleuvenonderzoek

Naar aanleiding van de hoge archeologische verwachting is in het plangebied Rijswijk-Zuid een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd. Hiervoor is door het Taakveld Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Rijswijk een Programma van Eisen opgesteld (Van Klaveren 2010). De uitvoering van het veldwerk is begonnen op 11 november 2010. Tot nu toe zijn 8 percelen met een gezamenlijke oppervlakte van circa 8,7 hectare archeologisch onderzocht door medewerkers van het Taakveld Archeologie van de gemeente Rijswijk. Dit rapport is het eerste voorlopige overzicht van de onderzoeksresultaten.

Binnenkort wordt het onderzoek vervolgd en uitgebreid op meer percelen binnen het plangebied.

Vraagstelling.

Conform het Programma van Eisen bestaat de vraagstelling uit de volgende rubrieken en vragen:

1) Algemeen

- Wat is de genese van het landschap in het plangebied en omgeving?
- Wat is de natuurlijke bodemopbouw in het plangebied en omgeving?
- Wat is de natuurlijke ecologie in het plangebied en omgeving?
- Is de natuurlijke bodemopbouw in het plangebied intact of (gedeeltelijk) verstoord?
- Verhouding bodemopbouw met recente kaart en?

2) Inventariserend veldonderzoek:

- Is er sprake van één of meer behoudenswaardige vindplaatsen?
- Wat is de aard, omvang, kwaliteit en verloop van de archeologische sporen en sporenclusters?
- Wat is de diepteligging van de archeologische resten?
- Wat is de geologische context van de aangetroffen archeologische resten?
- Wat is de stratigrafische relatie tussen de archeologische resten en de natuurlijke bodemopbouw?
- Wat is de conservering en gaafheid van de vindplaats(-en)?
- Wat is de fasering van de vindplaats(-en)?
- Wat is de datering van de archeologische vondsten en tot welke vondsttypen of vondstcategorieën behoren zij?
- Uit welke periode dateren de eventuele sporen?
- Wat is de relatie met de omgeving?
- Wanneer zijn de archeologische sites als woonplaats in onbruik geraakt?
- Welke activiteiten zijn in het gebied uitgevoerd?
- Aan welke culturele tradities(s) kunnen de grondsporen en het archeologisch materiaal worden toegeschreven en wat zijn de argumenten?
- Zijn binnen het plangebied archeologische resten uit de Nieuwe Steentijd aanwezig? Zo ja, waaruit bestaan deze resten? Kunnen de resten aan een reeds bekende culturele traditie toegekend worden?
- Zijn er binnen het plangebied archeologische resten aanwezig die wijzen op nederzettingen uit de Romeinse tijd?
- Zijn binnen het plangebied greppels en/of sloten uit de Romeinse tijd aanwezig? Zo ja, bestaat er een aanwijsbaar verband tussen deze greppels en de reeds bekende verkavelings-systemen in de omgeving van het plangebied (bijv. Rijswijk-De Bult, Harnaschpolder)?
- Zijn er binnen het plangebied sporen aanwezig die verband houden met de laatmiddeleeuwse ontginningen van het gebied?
- Zijn er in het plangebied resten van de uithof van de Abdij van Egmond en wat is de conserveringstoestand?
- Zijn er in het plangebied sporen van het klooster Sion en de buitenplaats Sion en wat is hun conserveringstoestand?
- Zijn de aanwezige archeologische resten behoudenswaardig, beoordeeld volgens de criteria van KNA 3.2. bijlage IV?

3) In geval van opgravingen (in grote lijnen):

- Is er sprake geweest van menselijke bewoning binnen het plangebied?
- Hoe was het ontstaan en ontwikkeling van deze bewoning?

- Wat was de duur en omvang, fasering en datering van deze bewoning?
- Was deze bewoning permanent of eerder seizoensmatig?
- Hoe was de samenhang tussen landschap en bewoning?
- Wat was de voedsleconomie van deze bewoning?
- Welke economische activiteiten werden ter plaatse uitgevoerd?
- Onderhield deze bewoning contacten met de buitenwereld?
- Hoe en waarom is deze menselijke bewoning beëindigd?

N.B. Wanneer tijdens het archeologische onderzoek menselijke resten aangetroffen worden, zullen tijdens de evaluatiefase in samenwerking met een specialist met relevante kennis en ervaring aanvullende specifieke vragen geformuleerd worden voor de specialistische uitwerking, bijv. naar sexe, levensduur, gezondheid en demografische aspecten.

Strategie

Om archeologische resten uit vanaf de IJzertijd tot op heden op te sporen worden proefsleuven aangelegd in die deelgebieden, die bedreigd of verstoord zullen gaan worden door bodemingrepen. De proefsleuven hebben een gemiddelde dekking van circa 5% van de oppervlakte van het betreffende deelgebied. In de praktijk van het archeologisch onderzoek betekent dat een dekking, die van plaats tot plaats varieert van 3% tot 10%.

De proefsleuven worden bij voorkeur parallel aan de bestaande verkaveling of dwars daarop aangelegd en zijn 2 tot 4 meter breed. De lengte van de proefsleuven is afhankelijk van de beschikbare ruimte. Waar nodig geacht, mogen proefsleuven plaatselijk uitgebreid worden. Voor details van de ligging van de sleuven wordt verwezen naar het voorlopige puttenplan.

Bij aanleg van een sleuf wordt zo nodig door middel van een kijkgat de juiste aanlegdiepte bepaald. Er wordt in principe gerekend met één vlak, op de hoogte van de bovenzijde van de Gantel-laag. Waar bovenop de Gantel-laag de Laag van Poeldijk aanwezig is, moeten in de sleuven twee vlakken aangelegd te worden. Het vlak wordt laagsgewijs verdiept onder gebruik van een metaaldetector. Indien nodig kan het vlak vervolgens met de schep schavend verder verdiept of opgeschoond worden.

In de proefsleuf wordt van één zijde minimaal een kolom lithologisch en bodemkundig beschreven. Indien de profielen een natuurlijke variatie vertonen worden zoveel kolommen beschreven als nodig is om deze variatie te documenteren. Bij aanwezigheid van significante archeologische resten in een werkput (proefsleuf) wordt minimaal een lange putwand van de proefsleuf als doorlopend profiel vastgelegd en beschreven.

Werkwijze

Het veldwerk zal uitgevoerd worden volgens de relevante bepalingen van de KNA Landbodems (versie 3.2); de gemeentelijke richtlijnen en het Programma van Eisen, goedgekeurd door het bevoegd gezag, de gemeente Rijswijk, in de persoon van drs. J.M. Koot, hoofd van het Taakveld Monumentenzorg en Archeologie. Voorafgaand aan het veldwerk dient aan een aantal voorwaarden voldaan te zijn.

Voorbereiding

- Het programma van eisen is goedgekeurd door het bevoegd gezag.
- Het Plan van Aanpak (draaiboek) en een Veiligheidsplan zijn opgesteld en goedgekeurd.
- Er is een KLIC melding gedaan.
- Er is bij de RCE een onderzoeksmelding gedaan.
- De vereiste vergunningen zijn aangevraagd en verleend.
- De uitvoerder heeft een geldige opgravingsvergunning.
- Het personeel heeft de vereiste kwalificaties (bijlage II)
- Er is toestemming om het onderzoeksterrein te betreden.
- Het opgravingsterrein is voldoende ingericht en beveiligd.
- Het plangebied zal voor het veldwerk tijdig en voldoende diep gedraineerd worden. Voorafgaand aan de aanleg van diepe werkputten zal waar nodig bronnering geplaatst worden.
- Het werkterrein wordt in voldoende mate afgezet met afsluitbaar hekwerk.
- Er dient op het terrein ruimte te zijn voor het plaatsen van een keet, een afsluitbare zeecontainer, een toilet en ander groot materiaal.
- De opdrachtgever verschaft de uitvoerder een digitale overzichtstekening van het plangebied.
- De opdrachtgever verschaft de uitvoerder alle beschikbare informatie over eventuele interne leidingsystemen.

Inventariserend veldonderzoek (proefsleuven)

Vondsten

- Bij de aanleg van de vlakken wordt vondstmateriaal zoveel mogelijk per stratigrafische eenheid of per spoor verzameld.
- Waar geen stratigrafische eenheden zichtbaar zijn, worden vondsten verzameld in vakken van maximaal 5 m lengte en de breedte van de proefsleuf.
- Indien sprake is van vondstconcentraties (concentraties van scherven e.d.), worden deze als puntlocatie of spoor ingemeten.
- Metaalvondsten worden nauwkeurig op x-, y- en z-coördinaat ingemeten (behalve spijkers en recent materiaal).
- Fragiele en/of belangwekkende vondsten dienen op de plaats van aantreffen gefotografeerd te worden.
- Vondsten worden geborgen en behandeld volgens de richtlijnen van de Veldhandleiding Archeologie, zo nodig wordt een specialist ingeschakeld ter voorkoming van informatieverlies of beschadiging.
- Vondstmateriaal wordt zo vaak als nodig is voor de veiligheid afgevoerd naar het depot van de uitvoerende partij.
- Er zal worden gegraven met een graafmachine met gladde bak.
- Bij het verdiepen naar het definitieve opgravingsvlak (niveau waarop de sporen leesbaar zijn) worden vondsten verzameld.
- Het vlak moet met een professionele metaaldetector systematisch en vlakdekkend worden onderzocht. Bij het vlaksgewijs verdiepen wordt tevens systematisch en vlakdekkend gebruik gemaakt van een metaaldetector voor het opsporen van metalen voorwerpen. De vulling uit de gecoupeerde sporen wordt ook nagezocht met de metaaldetector.
- Bij de aanleg van de vlakken wordt vondstmateriaal per stratigrafische eenheid of per spoor verzameld. Indien deze niet herkenbaar of aanwezig zijn worden vondsten in vakken van maximaal 5 m lengte en de breedte van de proefsleuf verzameld.
- Indien sprake is van vondstconcentraties (crematies, concentraties scherven), worden deze als puntlocaties ingemeten. Prehistorische en middeleeuwse metaalvondsten worden nauwkeurig op x-, y- en z-coördinaat ingemeten (behalve spijkers e.d.).
- Het opgravingsvlak wordt waar nodig geschaafd, gefotografeerd, ingekrast en getekend. Het vlak wordt gewaterpast en een representatief deel van de sporen wordt gecoupeerd.
- Als de projectleider het noodzakelijk acht ter beantwoording van de vraagstelling, worden alle sporen gecoupeerd en afgewerkt.
- Er dienen foto's gemaakt te worden van de algemene situatie, de vlakken, de profielen, van grondsporen in het vlak en van de coupes.
- Fragiele en/of belangwekkende vondsten dienen op de plaats van aantreffen gefotografeerd te worden.
- De hoofdmeetpunten worden uitgezet door een erkend landmeter en periodiek door de archeoloog of veldtechnicus gecontroleerd.
- Vlaktekeningen worden op schaal 1:50 getekend, tevens worden op deze tekeningen de NAP-hoogten van het vlak aangegeven en de locatie waar de profieltekeningen en foto's zijn gemaakt. Profielen en coupes worden schaal 1:20 getekend. Op de profieltekeningen worden de NAP-hoogten gezet en tevens zal de hoogte van het opgravingsvlak aangegeven worden op de tekening.
- Tekeningen kunnen digitaal vervaardigd worden.
- Bij het aantreffen van bijzondere archeologische resten die niet tot de in het programma van eisen beschreven scope van dit project behoren worden opdrachtgever en bevoegde overheid onmiddellijk gewaarschuwd.
- In gezamenlijk overleg tussen partijen zal vervolgens worden bepaald hoe met deze resten dient te worden omgegaan.

Voor gevallen waarin het specifieke Programma van Eisen niet voorziet, wordt verwezen naar de KNA Landbodems, versie 3.2, en naar de relevante Leidraden, dit ter beoordeling van de senior KNA-archeoloog, die daarin gecontroleerd wordt door het bevoegd gezag, de gemeente Rijswijk, in deze vertegenwoordigd door drs. J.M. Koot, gemeentelijk archeoloog.

Waardering en selectie

Tijdens en na de waarderende fase van het inventariserende veldonderzoek zullen vindplaatsen volgens de criteria van de KNA 3.2, specificatie VS06 en bijlage IV, beoordeeld worden op hun archeologische waarde. Tijdens de waardering moet de keuze gemaakt worden tussen wel of niet behoudenswaardige (waardevolle) archeologische resten.

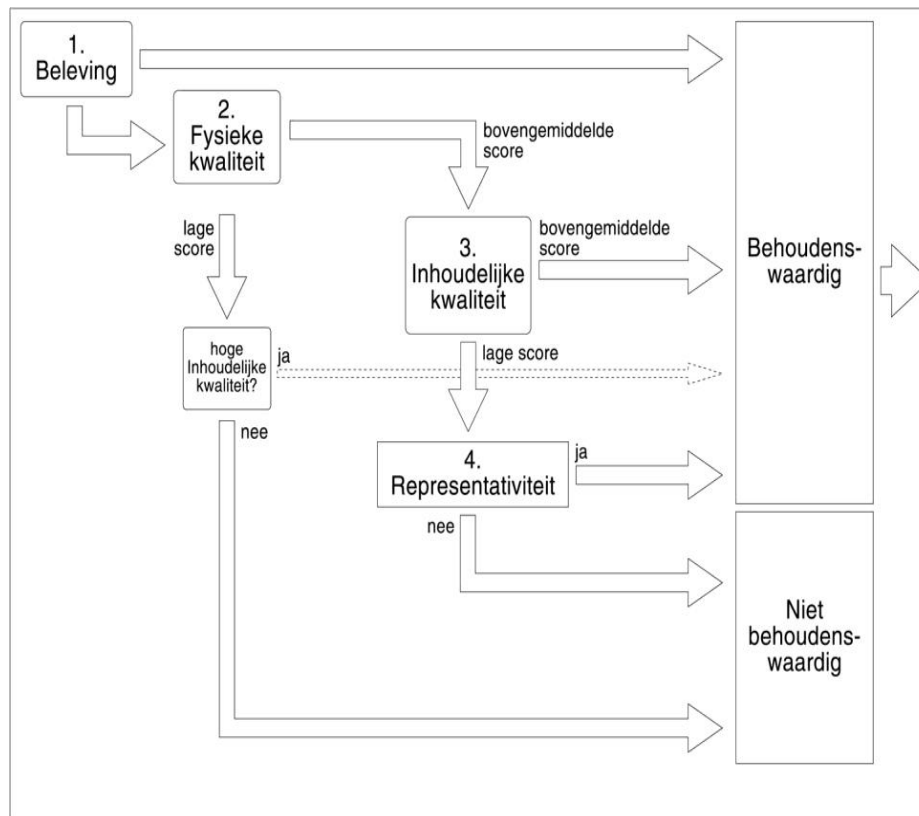
Op basis van de waardering, die ook gespecificeerd kan zijn naar gedeelten van terreinen, naar verschillende archeologische perioden en/of verschillende complextypen (soorten vindplaatsen) zal bepaald worden, hoe met terreinen of terreingedeelten omgegaan zal worden.

Volgens de Wet op de Archeologische Monumentenzorg en de Archeologische Monumentenzorg-cyclus is de keus tussen behoud *in situ*, vervolgonderzoek of vrijgave zonder vervolgonderzoek.

Wanneer behoudenswaardige (waardevolle) archeologische resten zijn aangetroffen, is het beleid van het Rijk, de provincie Zuid-Holland en gemeente Rijswijk om deze resten altijd *in situ* te behouden, tenzij dat door strijdigheid met andere belangen zoals ontwikkeling niet mogelijk is. In dat geval moet een vervolgonderzoek ingesteld worden.

Waarden	Criteria	Scores		
		Hoog	Midden	Laag
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord		
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord		
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	3	2	1
	Conservering	3	2	1
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	3	2	1
	Informatiewaarde	3	2	1
	Ensemblewaarde	3	2	1
	Representativiteit	N.v.t.		

Afb. 1. Scoretabel waardering. Bron: KNA 3.2, bijlage IV.

Afb. 2. Flowchart waardering. Bron: KNA 3.2, bijlage IV.

Vervolgonderzoek

Tijdens de selectie is bepaald, welke terreinen of terreingedeelten verder archeologisch behouden c.q. onderzocht moeten worden en zo ja, hoe ze verder onderzocht moeten worden. Een vervolgonderzoek kan in principe bestaan uit:

- Aanvullende boringen
- Aanvullende proefsleuven
- Opgraving (definitief onderzoek)
- Archeologische begeleiding
- Een combinatie van de genoemde technieken

Eisen aan gravend onderzoek

De specificaties voor een gravend vervolgonderzoek worden vastgelegd in een door de bevoegde overheid beoordeeld en goedgekeurd Programma van Eisen, dat dient als basis voor het onderzoek. Bij opgravingen worden (in principe) alle archeologische resten geregistreerd, voor zover dat nuttig, noodzakelijk en (uiteeraard) technisch uitvoerbaar is. De keuze van de gebruikte methode en technieken wordt in grote mate bepaald door de aard van de te onderzoeken complexen, en door omvang en diepteligging van de resten, die gedocumenteerd moeten worden. In het vigerende programma van eisen voor Rijswijk-Zuid zijn voor opgravingen de volgende bepalingen opgenomen:

Aanleg van werkputten

- Voor de grond uit de werkputten moet ruimte of afvoer geregeld zijn, zodat geen belemmering voor het graafwerk optreedt.
- Het graafwerk wordt uitgevoerd met een graafmachine met een gesloten bak met een gladde rand. Grote brokken steen en beton mogen zo nodig verwijderd worden met een puinriek of met lepels.
- Bij het verdiepen naar het definitieve opgravingsvlak (niveau waarop de sporen leesbaar zijn) worden vondsten verzameld.
- Bij het vlaksgewijs verdiepen wordt vanaf de onderkant van de verstoorde bovenlaag systematisch en vlakdekkend gebruik gemaakt van een goede metaaldetector voor het opsporen van metalen voorwerpen.
- Het opgravingsvlak wordt systematisch en vlakdekkend afgezocht met een metaaldetector voor het opsporen van metalen voorwerpen.
- Ook het stort uit de proefsleuven en uit gecoupeerde grondsporen wordt onderzocht met de metaaldetector.

Registratie

- Er dienen foto's gemaakt te worden van de beginsituatie, van de algemene situatie tijdens het veldwerk, de vlakken, de profielen, van grondsporen in het vlak, van de coupes en van de oplevering.
- Alle fotografie is tegenwoordig digitaal; de metadata dient altijd afdoende vastgelegd te worden op een fotolijst.
- Het opgravingsvlak wordt waar nodig geschaafd, ingekrast en getekend op schaal 1:50 of groter.
- Van zogenaamde lege vlakken wordt de begrenzing vastgelegd.
- Alle vlakken worden ingemeten en gewaterpast, ook de zogenaamde lege vlakken.
- In het vlak dagzomende lagen worden begrensd en beschreven. en zo mogelijk gekoppeld aan het profiel van de werkput.
- Alle sporen in het vlak worden getekend, ook ploegsporen.
- Vlaktekeningen, profielen en coupes worden schaal 1:20 of groter getekend.
- Detailtekeningen worden zo groot getekend als nodig is, tot 1:1.
- Tevens worden op vlaktekeningen de NAP-hoogten van het vlak aangegeven en de locatie waar de profielen getekend zijn en waar foto's zijn gemaakt.
- Op tekeningen van profielen en coupes worden de bijbehorende fotonummers duidelijk aangegeven.
- Op de profieltekeningen worden de NAP-hoogten aangegeven.
- Tevens zal de hoogteligging van het opgravingsvlak aangegeven worden op de profieltekening.
- Tekeningen kunnen digitaal vervaardigd worden (met behulp van een Total Station) mits daarbij geen verlies van informatie optreedt.

Structuren en grondsporen worden conform KNA 3.2 onderzocht en geregistreerd.

- Een representatief deel van de sporen wordt gecoupeerd.
- Indien nodig worden alle sporen gecoupeerd en afgewerkt.
- De projectleider bepaalt welke sporen gecoupeerd en afgewerkt worden en hoe dat gebeurt (richting, diepte, met machine).
- Indien de aanleg van een dieper vlak noodzakelijk blijkt, worden eerst alle sporen in het vlak erboven volledig bewerkt en afgewerkt.
- Bij het vrijleggen van belangrijke structuren worden profieldammen over de structuren uitgespaard en vastgelegd.
- Structuren worden apart gefotografeerd en zo nodig getekend op detailtekeningen, maar niet kleiner dan 1:20.

Indien houtwerk wordt aangetroffen in sporen of structuren dient in overleg met een specialist het hout in het veld ingemeten, getekend (1:20), gefotografeerd en bemonsterd te worden.

Indien bakstenen muurwerk wordt aangetroffen wordt dit getekend in het veld en, zo nodig, overleg gepleegd met een specialist. Het blootgelegde gedeelte moet op tekening en foto's geregistreerd worden; afwerken van de resten is niet altijd noodzakelijk.

Per bouwfase, per gedeelte (muur, vloer e.d.) en/of per formaat worden minstens twee stenen of tegels e.d. bemonsterd. De steenmaat dient op de tekening en/of de vondstenlijst genoteerd te worden. Bijzonder gevormde stukken baksteen worden compleet geborgen en bewaard, ook wanneer ze fragmentarisch zijn.

De lagenmaat moet per 10 lagen genoteerd worden. Wanneer er minder dan 10 lagen aanwezig zijn, dan wordt vastgelegd hoe hoog de resterende lagen zijn. De metselverbanden dienen per structuur en per bouwfase vastgelegd te worden.

De vorm van het fundament wordt vastgelegd. Bij funderingen wordt steeds de verbreding naar onderen vastgelegd (ook in de hoogte) tot en met de onderkant van de onderste laag, wanneer die voor de opgraving bereikbaar is. Indien het muurwerk vervolgens verwijderd wordt, kan ook het onderliggende materiaal (liggend en staand hout) vastgelegd en bemonsterd worden.

Natuursteen, dat gevonden wordt in baksteenconstructies, wordt zo mogelijk compleet geborgen voor determinatie door een specialist.

Voor muurwerk in natuursteen geldt hetzelfde als voor bakstenen muurwerk, en bovendien, dat het muurwerk integraal steen voor steen ingemeten en getekend wordt (zoals bij een houten constructie) en dat het natuursteen materiaal in principe compleet geborgen wordt voor specialistische studie. Zo nodig worden de stenen apart genummerd.

Concentraties van bewerkt vuursteen worden hier niet verwacht, wanneer geen oudere lagen dan IJzertijd aangesneden worden. Wanneer bewerkt vuursteen toch aangetroffen wordt, zal de opgravingstechniek daarop aangepast worden, conform de relevante richtlijnen.

Wanneer waterputten of beerputten worden aangetroffen dient de uitvoerende partij contact op te nemen met het bevoegd gezag. Het bevoegd gezag beslist of de water- en beerputten opgegraven dienen te worden (of dat deze in het vervolgonderzoek onderzocht worden). De kosten voor het opgraven van een waterput en een beerput dienen als stelpost in de offerte te worden opgenomen.

Dierlijke begravingen zullen als detail vastgelegd worden. Bij het aantreffen van menselijke begravingen wordt een specialist met relevante kennis en ervaring ingeschakeld voor de registratie en de berging van de resten. Het graf wordt als detailtekening getekend.

Bijgiften in menselijke begravingen worden per stuk of per fragment in x,y en z richting opgemeten en op de detailtekening ingetekend. Elk voorwerp of fragment daarvan krijgt een eigen vondstnummer.

Voor gevallen waarin het specifieke Programma van Eisen niet voorziet, wordt verwezen naar de KNA Landbodems, versie 3.2, en naar de relevante Leidraden, dit ter beoordeling van de senior KNA-archeoloog, die daarin gecontroleerd wordt door het bevoegd gezag, de gemeente Rijswijk, in de persoon van drs. J.M. Koot, gemeentelijk archeoloog, of zijn tijdelijke plaatsvervanger.

De uitwerking van de onderzoeksresultaten loopt zo veel mogelijk gelijk op met de voortgang van het veldwerk. Na afsluiting van het laatste deel van het gehele veldwerk zal binnen een wettelijke bepaalde termijn van 2 jaar het eindrapport van het gehele onderzoek opgesteld worden.

PERCEEL H 98

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie H 98
Adres	Spieringweteringweg 10
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	1,1 hectare
Grondgebruik	grasland
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
Adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	
Adres	

Stap 1. Bureauonderzoek.

Perceel H 98 kent geen specifieke archeologische verwachting, afwijkend van het omringende agrarische gebied. In de ondergrond zou een duin kunnen voorkomen. Vanaf de definitieve ontginning in de 12^e eeuw was het perceel waarschijnlijk alleen in gebruik voor de landbouw. Op grond van de ligging kunnen sporen verwacht worden van landbouwactiviteiten tijdens de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. Er zijn geen aanwijzingen voor een historische bewoning.

Stap 2. Booronderzoek.

Het mechanisch uitgevoerde booronderzoek (boring 12-13 en 30-36) heeft aangetoond, dat de bodem van dit perceel bestaat uit mariene afzettingen, om precies te zijn restgeulafzettingen. In boring 35 werd tussen 70 en 90 cm diepte onder maaiveld een archeologische indicator aangetroffen, bestaand uit groenige vlekken, mogelijk afkomstig van fosfaat. Er is in dit perceel geen duintop aangeboord.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op de perceel H 98 is uitgevoerd van 20 tot 25 januari 2011 door een team van vijf archeologen, bestaand uit:

drs. P. van den Bos	medior archeoloog en leider van het veldteam
drs. H. O'Brien	medior archeoloog
drs. R. Elisma	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog
drs. Y.F. van Amerongen	veldmedewerker

Tijdens het veldwerk is een enkele proefsleuven aangelegd, parallel aan de hoofdrichting van de perceelindeling. Deze richting is gekozen om de aanleg van de sleuven niet onnodig moeilijk te maken.

Projectcode	RZUID 10-1
Percelen	H 98
Oppervlakte	1,1 hectare
Putnummer	36
Gezamenlijke lengte (m)	718
Breedte (m)	2 tot 4
Totale oppervlakte (m ²)	778
Dekkingsgraad (%)	7

Resultaten.

Onder een verstoorde bovenlaag van wisselende dikte werd een dik pakket van schone natuurlijke klei aangetroffen. De interpretatie is dat we te maken hebben met de pre-romeinse afzetting, bekend als de Gantel-laag (voorheen fase Duinkerke I). Over de aanwezigheid van de post-romeinse afzetting van de Laag van Poeldijk (voorheen fase Duinkerke II-III) bestaat geen zekerheid. Deze laag kan hier

bestaan hebben, maar was dan toch zo dun ontwikkeld (maximaal enkele decimeters), dat ze door latere grondbewerking geheel opgenomen is in de bovengrond.

Opvallend is dat het noordelijke deel van het perceel relatief kort geleden over de volle breedte opgehoogd is met een pakket klei van meer dan een meter dik. De subrecente bouwvoor zet zich duidelijk zichtbaar voort onder deze ophoging. Onbekend blijft, waar deze grond vandaan is gekomen.

In de vaste bodem tekenden zich diverse sporen af, die op grond van hun voorkomen aangezien worden voor recent en subrecent. Sporen uit eerdere perioden zijn in dit perceel niet waargenomen. Het vondstmateriaal uit alle perioden is verwaarloosbaar.

Stap 4. Waardstelling cf. KNAL 3.2, VS06 en bijlage 4, en selectieadvies.

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in het onderzochte gebied zeer waarschijnlijk geen archeologische resten aanwezig zijn, die volgens de waardering in KNA, bijlage IV, behoudenswaardig zijn.

Stap 5. Selectiebesluit van bevoegd gezag.

Er is geen reden aan te voeren om binnen perceel H 98 een archeologisch vervolgonderzoek uit te voeren.

Stap 6. Vervolgonderzoek.

Niet van toepassing.

PERCEEL I 1521

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nr. 1521
Adres	Pastoor Verburgweg zonder nummer, voorheen 4?
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	circa 1,5 hectare
Grondgebruik	gras
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	
adres	

Stap 1. Bureauonderzoek.

Perceel I 1521 kent geen specifieke archeologische verwachting, die afwijkt van het omringende agrarische gebied als geheel. In de ondergrond kan een duintop aanwezig zijn. In de Romeinse tijd was Rijswijk-Zuid geheel of gedeeltelijk verkaveld. Vermoedelijk is het gebied in de 12^e eeuw herontgonnen. Het perceel ligt direct aan de Oude Zweth, die tijdens de ontginning waarschijnlijk de zuidoostelijke grens van Rijswijk vormde. In latere tijd is het verloop van de Oude Zweth omgelegd. Er zijn geen concrete aanwijzingen voor bewoning binnen de grenzen van het perceel. Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van landbouwactiviteiten in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. In de 19^e en 20^e eeuw kan de tuinbouw sporen nagelaten hebben.

Stap 2. Booronderzoek.

Er is in perceel I 2214 een mechanisch booronderzoek uitgevoerd. De resultaten van dit onderzoek zijn op dit moment nog niet bekend (Nijdam i.v.).

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op perceel I 1521, Pastoor Verburgweg zonder nummer, is uitgevoerd op 8 tot 11 februari 2011 uitgevoerd door een team van vier archeologen, bestaand uit:

drs. P. van den Bos	medior archeoloog en leider van het veldteam
drs. R. Elsmas	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog
drs. Y.F. van Amerongen	veldmedewerker

Tijdens het veldwerk zijn drie proefsleuven aangelegd, die ongeveer een richting hebben van Noordwest naar Zuidoost. Deze richting is gekozen om zoveel mogelijk van de verwachte sporen en het oorspronkelijke verloop van de Oude Zweth aan te snijden, en om de aanleg van de proefsleuven niet onnodig moeilijk te maken. De noordwestelijke gedeelten van iedere sleuf zijn steeds wat breder aangelegd dan de rest.

Projectcode	RZUID 10-1
Perceel	I 1521
Oppervlakte	14680
Putnummers	42 t/m 44
Gezamenlijke lengte (m)	ca. 300
Breedte (m)	2 tot 4
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	ca. 800
Dekkingsgraad (%)	ca. 5,4

Resultaten.

In werkput 42 t/m 44 zijn vooral sporen aangetroffen uit de Nieuwe tijd. Dat zijn sporen van greppels, drainagesleuven, kasfunderingen en dergelijke. Sporen van een bewoning zijn niet waargenomen. In de noordwestelijke hoek van het perceel is waargenomen, dat het aangepaste verloop van de Zweth daar vroeger anders geweest is, eerder met een afgeronde in plaats van een haakse hoek. Uit de sporen blijkt niet, hoe en waarom deze hoek nogmaals aangepast is. Een vergelijking met historische data kan dat mogelijk ophelderen. Het oorspronkelijke verloop van de Zweth, de Oude Zweth, zoals die als ontginningsgrens vermoedelijk in de 12^e eeuw voor het eerst is aangelegd, is goed waargenomen in put 43, en daar vastgelegd in het vlak en in het profiel (dwarsdoorsnede). De opvulling van deze bedding is (nog) niet gedateerd met dateerbaar archeologisch vondstmateriaal. Daarnaast is in werkput 43 een gedeelte van een brede in de richting noord-zuid verlopende greppel aangetroffen. Op grond van de richting en de stratigrafie wordt vastgesteld, dat deze greppel kan dateren uit de Romeinse tijd. Op deze veldtekening zijn geen vondstnummers aangegeven.

Stap 4. Waardstelling en selectieadvies.

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in een beperkt gedeelte van het onderzochte perceel archeologische resten van de Oude Zweth (een middeleeuwse ontginningsgrens) aanwezig zijn, die volgens de richtlijnen van de KNA behoudenswaardig moeten zijn. Wanneer een behoud van deze resten in situ van de resten niet mogelijk blijkt te zijn, dienen de bedreigde gedeelten tijdens een archeologisch vervolgonderzoek zodanig onderzocht te worden, dat de relevante en specifieke wetenschappelijke vraagstellingen daarmee zo goed mogelijk beantwoord worden.

Stap 5. Selectiebesluit.

De sporen van een ontginningsgrens uit de Late Middeleeuwen dienen bij voorkeur in situ behouden te blijven. Vooral de zeldzaamheid van deze resten is bijzonder hoog en mogelijk uniek in Rijswijk en omgeving. Wanneer dit niet mogelijk blijkt te zijn, dienen de resten in principe zo compleet mogelijk onderzocht te worden om te voorkomen, dat de sporen zonder voldoende registratie verloren gaan.

Stap 6. Vervolgonderzoek

Ingeval de resten van de Oude Zweth niet in situ bewaard kunnen worden, dient een representatief (dat wil zeggen: groot) deel daarvan zo volledig mogelijk archeologisch onderzocht te worden.

PERCEEL I 1905

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nr. 1905
Adres	Spieringsweteringweg 9
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	Ca 0,94 hectare
Grondgebruik	braakliggend
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	particulier
adres	Spieringsweteringweg 9

Stap 1. Bureauonderzoek.

Perceel I 1905 kent geen specifieke archeologische verwachting, die afwijkt van het omringende agrarische gebied als geheel. Het perceel is vermoedelijk rond de 12^e eeuw ontgonnen en sindsdien in gebruik geweest voor de landbouw. In het verleden is door de bewoners melding gemaakt van stenen in de ondergrond langs de zuidelijke rand van het perceel. Of het gaat om natuur- of baksteen en in welke vorm (in verband of los) is niet duidelijk. Deze meldingen konden niet gecheckt worden. Perceel I 1905 ligt direct aan de Spieringswetering en aan een watergang zonder naam, die een verbinding vormt tussen de Spieringswetering en de Noordhoornse Wetering. In deze vorm is de waterloop afgebeeld op de kaart van de gebr. Kruikius uit 1712. Misschien is de waterloop toen nieuw aangelegd, maar het is ook mogelijk dat de waterloop in een of andere vorm reeds eerder bestond en rond 1710 voor de buitenplaats aangepast is. De noordelijke grens van het perceel is in de vorige eeuw gewijzigd. Dwars door het perceel loopt nog een sloot, die in de vorige eeuw gedempt is met materiaal, dat tegenwoordig als vervuiling aangeduid wordt, zoals as van steenkool.

Er zijn geen aanwijzingen voor de aanwezigheid van een historisch niet bekende bewoning binnen de grenzen van dit perceel. De buitenplaats Sion, de Kitswoning en de nieuwe archeologische vindplaats op I 2034/35 liggen echter dichtbij. Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van landbouwactiviteiten in de Romeinse tijd, met een extra hoge verwachting voor resten uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. In de 19^e en 20^e eeuw kan de tuinbouw sporen nagelaten hebben.

Stap 2. Booronderzoek.

Door RAAP is een handmatig booronderzoek uitgevoerd naar de mogelijke aanwezigheid van vroege duinen in de ondergrond. De resultaten daarvan zullen binnen enkele maanden bekend zijn.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op perceel I 1905, Spieringsweteringweg 9, is uitgevoerd op van 30 maart tot 6 april 2011 uitgevoerd door een team van drie archeologen, bestaand uit:

drs. Helen O'Brien	KNA archeoloog en leider van het veldteam
drs. R. Elsma	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog

Tijdens het veldwerk zijn drie eerst proefsleuven aangelegd, die ongeveer een richting hebben van Noordwest naar Zuidoost. Deze richting is gekozen om zoveel mogelijk van de verwachte sporen aan te snijden. Tenslotte is een sleufje (in twee gedeelten) aangelegd langs de zuidwestelijke begrenzing ter controle op de mogelijke aanwezigheid van laatmiddeleeuwse sporen.

Projectcode	RZUID 10-1
Perceel	I 1905
Oppervlakte (m ²)	ca. 9300
Putnummers	45 t/m 49
Gezamenlijke lengte (m)	ca. 300

Breedte (m)	2
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	ca. 600
Dekkingsgraad (%)	ca. 6

Resultaten.

Tijdens het proefsleuvenonderzoek is vastgesteld, dat in perceel I 1905 waarschijnlijk weinig sporen uit de Late Middeleeuwen voorkomen. In de uiterste noordwestelijke hoek van het perceel werd een klein gedeelte van een laatmiddeleeuwse perceelsloot en een tweede spoor aangesneden. De sloot kan gezien worden als de voortzetting van de sloot, die langs het erf van de Kitswoning loopt. Verder zijn geen middeleeuwse vondsten gedaan. In alle proefsleuven werden sporen van recent landgebruik waargenomen, vooral drainagesleuven. Langs de zuidelijke rand van het perceel zijn veel vondsten gedaan uit de Nieuwe tijd A, vanaf circa 1600. Het materiaal is niet in situ; het gaat om storting van afvalmateriaal in afvalkuilen. De herkomst daarvan is mogelijk Delft (of van de buitenplaats Sion).

Over de breedte van het perceel bevinden zich twee parallel vrijwel noord-zuid verlopende greppels, die wij op grond van onze huidige kennis direct herkennen als sporen van dezelfde Romeinse weg, die eerder door BMA waargenomen is in I 2207, I 2209 en I 2214. Vondsten werden in die greppels zoals meestal niet gedaan, wat erop wijst, dat er geen huisplaats in de onmiddellijke nabijheid is. Over de mogelijke aanwezigheid van prehistorische sporen in de ondergrond kan nu (voordat de resultaten van het booronderzoek beschikbaar zijn) nog geen uitspraak gedaan worden.

Stap 4. Waardstelling en selectieadvies.

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in een gedeelte van het perceel archeologische resten van een Romeinse weg (landweg?) aanwezig zijn, die volgens de richtlijnen van de KNA behoudenswaardig zijn. Wanneer een behoud van deze resten in situ van de resten niet mogelijk blijkt te zijn, dienen de bedreigde gedeelten tijdens een archeologisch vervolgonderzoek zodanig onderzocht te worden, dat de relevante en specifieke wetenschappelijke vraagstellingen daarmee zo goed mogelijk beantwoord worden.

Over de mogelijke aanwezigheid van behoudenswaardige prehistorische sporen in de ondergrond van het perceel kan nu nog geen uitspraak gedaan worden.

Stap 5. Selectiebesluit.

De sporen van een landweg uit de Romeinse tijd dienen bij voorkeur in situ behouden te blijven. De zeldzaamheid van deze resten is bijzonder hoog en mogelijk uniek in Rijswijk en omgeving. Wanneer dit niet mogelijk blijkt te zijn, dienen de resten in principe zo compleet mogelijk onderzocht te worden om te voorkomen, dat behoudenswaardige sporen zonder registratie verloren gaan.

Daarnaast bestaat nog de kans, dat in de ondergrond belangrijke prehistorische resten voorkomen. Perceel I 1905 kan daarom voorlopig niet vrijgegeven worden, ook niet gedeeltelijk.

Stap 6. Vervolgonderzoek

Ingeval de resten van de Romeinse weg niet in situ bewaard kunnen worden, dient een representatief (dat wil zeggen: groot) deel daarvan zo volledig mogelijk archeologisch onderzocht te worden.

Over een onderzoek van prehistorische sporen in de ondergrond van het perceel kan nu nog geen uitspraak gedaan worden.

PERCEEL I 2074

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nr. 2074
Adres	Van Rijnweg 14
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	Ongeveer 0,9 hectare
Grondgebruik	braakliggend
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	
adres	

Stap 1. Bureauonderzoek.

Het perceel I 2074 kent geen specifieke archeologische verwachting, die afwijkt van het omringende agrarische gebied als geheel. Verwacht wordt de aanwezigheid van mariene afzettingen; mogelijk een duinafzetting in de ondergrond. Vermoedelijk is het perceel in de 11^e of 12^e eeuw ontgonnen. Er zijn geen concrete aanwijzingen voor bewoning binnen de huidige grenzen van het perceel.

Stap 2. Booronderzoek.

Door RAAP is een handmatig booronderzoek uitgevoerd naar de mogelijke aanwezigheid van vroege duinen in de ondergrond. De resultaten daarvan zullen binnen enkele maanden bekend zijn.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op perceel I 2074, adres Van Rijnweg 14, is uitgevoerd van 26 tot 31 januari 2011 door een team van vier archeologen, bestaand uit:

drs. P. van den Bos	medior archeoloog en leider van veldteam
drs. R. Elsma	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog
drs. Y.F. van Amerongen	veldmedewerker

Tijdens het veldwerk zijn twee proefsleuven aangelegd, die ongeveer een richting hebben van Zuidwest naar Noordoost. Deze richting is gekozen om zoveel mogelijk van de verwachte sporen en van de rand van een mogelijke kreek aan te snijden, en om de aanleg van de sleuven niet onnodig moeilijk te maken.

Projectcode	RZUID 10-1
Perceel	I 2074
Oppervlakte	9362
Putnummers	37, 38
Gezamenlijke lengte (m)	184
Breedte (m)	4
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	736
Dekkingsgraad (%)	7,7

Stap 4. Waardstelling en selectieadvies.

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in een beperkt gedeelte van het onderzochte perceel archeologische resten aanwezig zijn, die volgens de richtlijnen van de KNA behoudenswaardig zijn. In geval behoud in situ van de resten niet mogelijk blijkt te zijn, dienen de behoudenswaardige gedeeltes zo volledig mogelijk archeologisch onderzocht te worden door middel van een opgraving.

Stap 5. Selectiebesluit.

De aanwezigheid van sporen van een verkaveling uit de Romeinse tijd dient zo compleet mogelijk onderzocht te worden om te voorkomen, dat deze sporen zonder registratie verloren gaan. Daarnaast dienen de waarschijnlijk middeleeuwse resten in het zuidoostelijke gedeelte van dit perceel volledig onderzocht en geregistreerd te worden, in samenhang met de resten in de aangrenzende percelen.

Stap 6. Vervolgonderzoek

De omvang van de Romeinse verkaveling in het blok in kwestie wordt nader onderzocht door deze kavelgreppels zo veel mogelijk te onderzoeken. Het zuidoostelijke terreingedeelte waarin zich een aantal waarschijnlijk laatmiddeleeuwse resten bevinden, wordt verder onderzocht om deze resten volledig te documenteren.

PERCEEL I 2125

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nr. 2125.
Adres	Van Rijnweg z.n.
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	2655 m2
Grondgebruik	tuin
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	
adres	

Stap 1. Bureauonderzoek.

Perceel I 2125 kent geen specifieke archeologische verwachting, die afwijkt van het omringende agrarische gebied als geheel. Vermoedelijk is het gebied in de 12^e eeuw ontgonnen. Er zijn geen concrete aanwijzingen voor bewoning binnen de grenzen van het perceel. In de 16^e en 17^e eeuw lag het perceel nog buiten het complex van het klooster en het latere landgoed Sion.

Vanaf 1710 kwam het perceel blijkens contemporaine afbeeldingen (Kruikius, Kaart van Delfland 1712) te liggen binnen de snel groeiende buitenplaats Sion. Het perceel maakte deel uit van de met bomen beplante promenade, die de hele buitenplaats omgaf. In deze periode moet het perceel flink opgehoogd zijn, zoals nu nog te zien is aan het aangrenzende perceel I 2205, dat ook deel uitmaakte van de promenade. Rond 1800 werd de buitenplaats opgegeven en in delen verkocht voor de tuinbouw. De parcelering is sindsdien nog meer aangepast en de ophoging is geheel verdwenen. Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van landbouwactiviteiten in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. De 18^e eeuw kan sporen van beplanting achtergelaten hebben. In de 19^e en 20^e eeuw kan de tuinbouw sporen nagelaten hebben.

Stap 2. Booronderzoek.

Door RAAP is een handmatig booronderzoek uitgevoerd naar de mogelijke aanwezigheid van vroege duinen in de ondergrond. De resultaten daarvan zullen binnen enkele maanden bekend zijn.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op perceel I 2125, zonder adres, is uitgevoerd op 31 januari en 1 februari 2011 uitgevoerd door een team van vier archeologen, bestaand uit:

drs. P. van den Bos	medior archeoloog en leider van veldteam 1
drs. R. Elsma	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog
drs. Y.F. van Amerongen	veldmedewerker

Tijdens het veldwerk is een enkele proefsleuf proefsleuven aangelegd, die ongeveer een richting heeft van Zuidwest naar Noordoost. Deze richting is gekozen om zoveel mogelijk van de verwachte sporen aan te snijden en om de aanleg van de sleuf niet onnodig moeilijk te maken.

Projectcode	RZUID 10-1
Percelen	I 2125
Oppervlakte	2655
Putnummers	39
Gezamenlijke lengte (m)	36,5
Breedte (m)	4
Gezamenlijke oppervlakte (m2)	148
Dekkingsgraad (%)	5,6

Resultaten.

Tijdens het proefsleuvenonderzoek is gebleken, dat de bodemopbouw (onder de bovengrond) bestaat uit mariene afzettingen. De homogene zandige kleien gaan op grotere diepte over in zand met kleiige banden. In de vaste bodem zijn vrijwel geen sporen aangetroffen. Het vondstenmateriaal uit alle perioden is verwaarloosbaar. Het ontbreken van sporen en vondsten, zelfs uit de Nieuwe tijd, op dit perceel is opvallend en mogelijk te wijten aan het subrecent verwijderen van de ophoging, die hier blijkens de kaart van Delfland van de hand van Kruikius circa 1710 aangebracht moet zijn.

Stap 4. Waardstelling cf. KNAL 3.2, VS06 en bijlage 4, en selectieadvies.

Op grond van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek wordt vastgesteld, dat in het onderzochte gebied zeer waarschijnlijk geen archeologische resten aanwezig zijn uit de Romeinse tijd en latere perioden, die volgens de richtlijnen voor waardering in de KNA behoudenswaardig zijn. Over de mogelijke aanwezigheid van resten uit eerdere perioden zijn nog geen gegevens beschikbaar.

Stap 5. Selectiebesluit van bevoegd gezag.

Uit het proefsleuvenonderzoek is niet gebleken, dat het noodzakelijk is binnen perceel I 2125 een archeologisch vervolgonderzoek uit te voeren. Het booronderzoek kan echter gegevens opleveren over de aanwezigheid van resten uit eerdere perioden, met name uit de Late Steentijd.

Stap 6. Vervolgonderzoek.

De noodzaak voor een archeologisch vervolgonderzoek dient nader bepaald te worden na afronding van het booronderzoek.

Opmerking.

Het aangrenzende perceel I 2205 maakte vroeger deel uit van dezelfde promenade, maar is nog niet archeologisch onderzocht. Hier is de ophoging uit de vroege 18e eeuw nog steeds aanwezig.

PERCEEL I 2214

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nr. 2214.
Adres	Van Rijnweg 1
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	8813 m ²
Grondgebruik	grasland
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	
adres	

Stap 1. Bureauonderzoek.

Perceel I 2214 kent geen specifieke archeologische verwachting, die afwijkt van het omringende agrarische gebied als geheel. Vermoedelijk is het gebied in de 12^e eeuw ontgonnen. Het perceel ligt direct aan de Oude Zweth, die tijdens de ontginning waarschijnlijk de zuidoostelijke grens van Rijswijk vormde. Er zijn geen concrete aanwijzingen voor bewoning binnen de grenzen van het perceel. Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van landbouwactiviteiten in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. In de 19^e en 20^e eeuw kan de tuinbouw sporen nagelaten hebben.

Stap 2. Booronderzoek.

Er is in perceel I 2214 een mechanisch booronderzoek uitgevoerd. Geconstateerd werd, dat de ondergrond bestaat uit kreekbeddingafzettingen. Hierin is een opgevulde kleine restgeul aanwezig. Het overige gedeelte van het perceel wordt afgedekt door kreekoeverafzettingen. In meerdere boringen werden indicatoren aangetroffen, die bestaan uit groene vlekken (fosfaat?), houtskool en deeltjes van baksteenpuin en steenkool. Tezamen wijzen deze indicatoren op een aanwezigheid of mogelijke bewoning vanaf de Late Middeleeuwen B, dat wil zeggen later dan circa 1250 n. Chr.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op perceel I 2214, Van Rijnweg 1, is uitgevoerd op 2 tot 4 februari 2011 uitgevoerd door een team van vier archeologen, bestaand uit:

drs. P. van den Bos	medior archeoloog en leider van het veldteam
drs. R. Elsma	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog
drs. Y.F. van Amerongen	veldmedewerker

Tijdens het veldwerk is een enkele proefsleuf proefsleuven aangelegd, die ongeveer een richting heeft van Zuidwest naar Noordoost. Deze richting is gekozen om zoveel mogelijk van de verwachte sporen aan te snijden en om de aanleg van de sleuf niet onnodig moeilijk te maken.

Projectcode	RZUID 10-1
Percelen	I 2214
Oppervlakte	8813
Putnummers	40-41
Gezamenlijke lengte (m)	170
Breedte (m)	4
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	680
Dekkingsgraad (%)	7,7

Resultaten.

Tijdens het proefsleuvenonderzoek is gebleken, dat de bodemopbouw (onder de bovengrond) bestaat uit mariene afzettingen. De homogene zandige kleien gaan op grotere diepte over in zand met kleiige banden. In de vaste bodem zijn vrijwel relevante geen sporen aangetroffen. Het vondstenmateriaal uit alle perioden is verwaarloosbaar. Er is geen bewoning vastgesteld uit eerdere perioden voorafgaand aan de Nieuwe tijd.

In beide sleuven werd een greppel met een richting van noord naar zuid waargenomen. Waarschijnlijk gaat het om een en dezelfde greppel. Op grond van deze richting en de stratigrafie kan dit spoor mogelijk in de Romeinse tijd gedateerd worden. De vondsten uit deze greppels zijn niet uitgewerkt.

Stap 4. Waardestelling cf. KNAL 3.2, VS06 en bijlage 4, en selectieadvies.

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in het onderzochte gebied een omvangrijk restant van een waarschijnlijk Romeinse greppel aanwezig is. Volgens de richtlijnen voor waardering in de KNA zijn deze resten behoudenswaardig.

Stap 5. Selectiebesluit van bevoegd gezag.

De restanten van een greppel, die waarschijnlijk in de Romeinse tijd dateert, dienen bij voorkeur in situ behouden te blijven voor toekomstig wetenschappelijk onderzoek. Wanneer behoud in situ niet (meer) mogelijk blijkt te zijn, dienen de bedreigde gedeelten zo goed mogelijk onderzocht en vastgelegd te worden.

Stap 6. Vervolgonderzoek.

De restanten van de waarschijnlijk Romeinse greppel worden zo compleet mogelijk onderzocht door middel van een archeologische opgraving volgens wetenschappelijke normen en vraagstellingen.

Samenvatting en conclusie

Stand van het onderzoek.

Gedurende week 3 tot week 6 zijn in het plangebied Rijswijk-Zuid op de percelen H 98, I 2074, I 2125, I 2214 en I 1521 (in deze volgorde) door medewerkers van het Taakveld Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Rijswijk negen proefsleuven aangelegd. In week 13-14 zijn nog vijf proefsleuven aangelegd op perceel I 1905. In 2010 waren al 28 proefsleuven aangelegd op andere percelen in Rijswijk-Zuid. Deze percelen zijn direct summier gerapporteerd in Tussenrapport 1. De eerstvolgende serie proefsleuven is gepland voor de percelen H. 907, 717, 867 en I 2180. De uitvoering daarvan is inderdaad begonnen. De bedoeling van het BMA was om aansluitend op die serie een tweede tussenrapport op te stellen. Op verzoek van de opdrachtgever is Tussenrapport 2 echter vervroegd opgesteld. Het rapport betreft in deze vorm alleen de percelen H 98, I 1521, I 1905, I 2074, I 2125 en I 2214.

De onderzochte percelen zijn samen ongeveer 5,55 hectare groot; de dekking van de proefsleuven was gemiddeld 7 %. Er zijn uitsluitend eerste vlakken aangelegd en profielen, geen tweede vlakken.

Na aanleg van de eerste serie proefsleuven is direct een begin gemaakt worden met de primaire administratieve uitwerking van de resultaten. Met de gegevens die nu beschikbaar zijn, is een globale en voorlopige interpretatie opgesteld. Bij deze stand van het onderzoek zijn veruit de meeste onderzoeksvragen nog exact niet te beantwoorden. De voorlopige interpretatie van de resultaten kan door herinterpretatie en nieuwe gegevens in de loop van het verdere onderzoek veranderd worden.

Landschap

De bodemopbouw van het plangebied begint - voor ons doel - met de wadafzettingen van het laagpakket van Wormer, die in Rijswijk-Zuid overal in de ondergrond aanwezig moeten zijn. De top van dit pakket wordt in grondboringen regelmatig bereikt, maar niet in de minder diepe proefsleuven. De mogelijke aanwezigheid van duintopjes op de wadafzettingen is binnen het plangebied nog niet helemaal opgehelderd. Binnen het tot nu toe gerapporteerde gedeelte lijken ze niet (meer) aanwezig te zijn. Het is mogelijk dat erosie van de Gantel duinzand heeft opgeruimd. Het vervolg van het booronderzoek zal uitsluitend moeten geven over mogelijke duintopjes in de rest van het plangebied. Door vernatting begon over de wadden en duinen veen te groeien, dat rond 3000 BC alle oudere lagen in het plangebied geheel afdekte.

In het plangebied zijn slechts geringe resten aangetroffen van veen, dat vroeger zeer uitgebreid moet zijn geweest. Een gedeelte van het veen is verdwenen door natuurlijke erosie van de Gantel voor of na de Romeinse tijd. Een ander deel is ingeklonken tot een dunne laag van hoogstens 30 cm dikte op de wadafzettingen. Er zijn geen sporen waargenomen van mogelijk aanwezige postromeinse veenvorming of (dunne) mariene afzettingen van de Gantel. Als deze afzettingen er geweest zijn, wat niet uitgesloten kan worden, zijn ze in latere tijd omgezet en geheel opgenomen in de bouwvoor.

Prehistorie

Prehistorische resten zijn op dit moment in het plangebied (nog) niet aanwijsbaar. Mogelijk hangt dat samen met het 'toevallig' ontbreken van de eerste duintoppen, die in het Neolithicum al bewoonbaar geworden waren. Ook sporen van menselijke aanwezigheid uit de daarop volgende Bronstijd en IJzertijd zijn tot zover niet herkenbaar. Het is denkbaar, dat de veengroei, mogelijk gevolgd door erosie en sedimentatie vanuit de Gantel daar verantwoordelijk voor zijn. Voor het einde van de IJzertijd was het plangebied door overstroming vanuit de Gantel afgedekt met mariene afzettingen.

Romeinse tijd

In bijna alle onderzochte percelen zijn restanten van de Romeinse verkaveling aangetroffen in de vorm van vrijwel noord-zuid verlopende greppels. De schaarse vondsten uit die greppels dateren steeds uit de Romeinse tijd. Een bijzonder geval is het paar dicht naast elkaar lopende parallelle greppels, dat hoogstwaarschijnlijk een onverharde Romeinse weg begrensd heeft.

Middeleeuwen en Nieuwe tijd

Tot voor kort waren echter geen sporen van nederzettingen uit de tijd van de ontginningen bekend. In de Late Middeleeuwen bestonden in het meest zuidelijke deel van de Hoekpolder eerst een uithof van het klooster Egmond en later het klooster St. Maria in Monte Sion. Tijdens onderzoek in de herfst van 2010 zijn laatmiddeleeuwse sporen aangetroffen, die mogelijk behoren tot de genoemde uithof.

In perceel I 1521 zijn overduidelijke sporen aangetroffen van de Oude Zweth, een waterloop uit het begin van de Late Middeleeuwen. De naam Zweth geeft al aan, dat het gaat om de oorspronkelijke achtergrens van de middeleeuwse ontginning in Rijswijk-Zuid. Deze waterloop is in perceel I 1521 gedempt en verplaatst. Daardoor bestaat juist op dit perceel de mogelijkheid om de Oude Zweth archeologisch nader te onderzoeken. Mogelijk zal dit deel van de Oude Zweth compleet opgegraven moeten worden. Het onderzoek van perceel I 1905 wijst erop, dat de nederzetting, die in de vorige herfst werd aangetroffen op perceel I 2034/2035, zich niet of vrijwel niet voortzet in perceel I 1905.

Vervolgonderzoek.

Resten uit de prehistorie zijn nog niet aangetroffen. Hun aanwezigheid kan echter nog niet uitgesloten worden, voordat de gehele kartering van de diepere ondergrond met boringen afgerond is. Als blijkt, dat toch resten uit de prehistorie in de diepere ondergrond aanwezig zijn, bestaat de mogelijkheid, dat daarvoor alsnog een speciaal archeologisch onderzoek noodzakelijk zal blijken te zijn.

De restanten van de Romeinse verkaveling en van de Romeinse weg, waarvan de resten in een groot aantal percelen nog aanwezig blijken te zijn, zullen nader archeologisch onderzocht moeten worden. Voor dit onderzoek dient een specifiek Programma van eisen opgesteld te worden.

De resten van de Oude Zweth, een kunstmatige waterloop uit het begin van de Late Middeleeuwen, waarvan sporen zijn aangetroffen in perceel I 1521, zullen nader archeologisch onderzocht moeten worden. Voor dit onderzoek dient een specifiek Programma van eisen opgesteld te worden.

Vrijgave

Tot nu toe zijn van de in dit rapport beschreven percelen alleen voldoende gegevens beschikbaar om een vrijstelling van archeologisch vervolgonderzoek te geven voor perceel H 98. Bij afronding van het booronderzoek kunnen mogelijk verdere percelen worden vrijgegeven.

LIJST VAN BIJLAGEN

1. **Overzichtskaart**
2. **Lijst aan onderzochte percelen**
3. **Puttenlijst**

Afkortingen.

Afkortingen van perioden en dateringen zijn conform tabel 9 van het ABR.

Afkortingen op veldtekeningen

CP	coupe
GR	greppel
KL	kuil
M	matrix (moedermateriaal)
N	natuurlijke bodem
Ox	oxidatie
P	profielkolom
PG	paalgat
PK	paalkuil
PL	paal
S	spoor
R	recent
Rec	recent
Red	reductie
V	vulling
VL	vlek
VN	vondstnummer
WP	werkput

Overige afkortingen

ABR	Archeologisch Basis Register
Archis	Archeologisch Informatie Systeem
AHN	Actueel Hoogtebestand Nederland
AHR	Afvalwateringzuivering Haagse Regio
BMA	Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de Gemeente Rijswijk
EI	Erfgoed Inspectie
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
IVO	Inventariserend Veldonderzoek
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
MER	Milieu Effect Rapportage
MW	Monumentenwet, sinds 2007 WAMZ
NOaA	Nederlandse Onderzoeksagenda Archeologie
POA	Provinciale Onderzoeksagenda Archeologie (van Zuid-Holland)
PvA	Plan van Aanpak (draaiboek)
PvE	Programma van Eisen (bestek)
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
SIKB	Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer
WAMZ	Wet op de Archeologische Monumentenzorg

Literatuur

Archeologisch Informatiesysteem Archis2. URL <http://archis2.archis.nl/archisii/html/index.html>

Actueel Hoogtebestand Nederland. URL <http://www.ahn.nl>

Bakker, H. de, z.d.: De subgroepen van het systeem van bodemclassificatie voor Nederland. Wageningen.

Bel, M. van den, 2003: Geologische en archeologische verkenning van Het Wateringse Veld, Gemeente Den Haag.

Bulten, E.E.B., en Y.M. Boonstra (red.), 2006: Archeologisch onderzoek in- en effluentleidingen Afvalwaterzuivering Haagse Regio. Rapport 619. Den Haag.

Flamman, J.P., en E.A. Besselsen (red.), 2008: Het verleden boven water. Archeologische monumentenzorg in het AHR-project. Rapportage archeologische Monumentenzorg 148. Amersfoort.

Klaveren, H.W. van, 2010: Programma van Eisen IVO-Proefsleuven en Opgraving Rijswijk-Zuid-projectgebied Midden-Sion (gedeeltelijk). Rijswijk.

Koot, J.M., 2008: Opgegraven! Archeologisch onderzoek in Rijswijk. Rijswijkse Serie, 13.

Koot, J.M., 2010: Rijswijk-Zuid. MER Cultuurhistorische waarden. Concept-versie. Rijswijk.

Liere, W.J. van, 1948: De bodemkartering van Nederland. Deel II. De bodemgesteldheid van het Westland. Den Haag.

Mulder, E.F.J. de, M.C. Geluk, I. Ritsema, W.E. Westerhoff en T.E. Wong (2003): De ondergrond van Nederland. Utrecht.

Nederlandse Onderzoeksagenda Archeologie. URL <http://www.noaa.nl>

Nijdam, L.C., 2010a: Rijswijk-Zuid. Een verkennend booronderzoek. Boringen 1 t/m 36. LN002.

Nijdam, L.C., 2010b: Rijswijk-Zuid. Een verkennend booronderzoek. Boringen 37 t/m 126. LN 003.

Nijdam, L.C., i.v.: Rijswijk-Zuid. Een verkennend booronderzoek. Boringen 127 t/m 158.

Provincie Zuid-Holland, 2010: Provinciale Onderzoeksagenda Archeologie Zuid-Holland. Den Haag.

SIKB, 2010: Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.2. Gouda.

Veen, M.M.A. van, en J.A. Waasdorp, 2000: Archeologisch-Geologische kaart van Den Haag. Haagse Oudheidkundige Publicaties 5.

Verhagen, J.W.H.P. & drs. A.J. Borsboom, 2009: Leidraad Inventariserend Veldonderzoek. Deel: Proefsleuven (IVO-P).

Vos, P.C., E.C. Rieffe en E.E.B. Bulten, 2007: Nieuwe Geologische Kaart van Den Haag en Rijswijk.

Neolithicum

Bulten, E.E.B., (2010): Vlaardingen in de hofstad, in: Vlaardingen-cultuur. Westerheem Special 2, april 2010, 90-95.

Dorenbos, O. en J.M. Koot (2010): Wonen bij de kust, in: Vlaardingen-cultuur. Westerheem Special 2, april 2010, 96-113.

Houkes, R.A. en O. Dorenbos, 2004: Aanvullend archeologisch onderzoek op het GAVI-kavel, Ypenburg deelplan 25, Nootdorp. Rijswijk.

Koot, Hans, Lauren Bruning en Rob A. Houkes (red.), 2008: Ypenburg-Locatie 4. Een nederzetting met grafveld uit het Midden-Neolithicum in het West-Nederlandse kustgebied. Leiden.

Louwe Kooijmans, L.P., A.L. van Gijn, L.I. Kooistra, D.C.M. Raemaekers en J.T. Zeiler, 2002: Ontwerp ten behoeve van het archeologisch onderzoek naar neolithische bewoningssporen op een verdrongen zandrug in de Harnaschpolder, gemeente Schipluiden. Versie 3.1, definitief.

Louwe Kooijmans, L.P., en P.F.B. Jongste (red.), 2006: A neolithic settlement on the Dutch North Sea coast c. 3500 cal. B.C. Schipluiden, *Analecta Praehistorica Leidensia*, 37/38, 2005/2006.

Raemaekers, D.C.M., Het Vroeg- en Midden-Neolithicum in Noord-, Midden- en West-Nederland, in: Deeben, J., E. Drenth, M.-F. van Oorsouw en L. Verhart, (red.) 2005: *De Steentijd van Nederland*. *Archeologie* 11/12, 261-282.

Raemaekers, D.C.M., C.C. Bakels, B. Beerenhout, A.L. van Gijn, K. Hänninen, S. Molenaar, D. Paalman, M. Verbruggen en C. Vermeeren, 1997: Wateringen 4. A Settlement of the Middle Neolithic Hazendonk 3 Group in the Dutch Coastal Area. *Analecta Praehistorica Leidensia* 29, 143-191.

Romeinse tijd

Bloemers, J.H.F., 1978: Rijswijk (Z.-H.), 'De Bult'. Eine Siedlung der Cananefaten. *Nederlandse Oudheden* 8. Amersfoort.

Bloemers, J.H.F., 1985: Rijswijk, in: *Archeologische Kroniek van Zuid-Holland over 1984*, Holland, jaargang 17, nummer 6, 1985, 352-353.

Dorenbos, O., O. Holthausen en J.M. Koot, 2009: Langs de Sir Winston Churchillaan in Rijswijk. Archeologisch onderzoek naar aanleiding van de toevallige vondst van een Romeinse mijlpaal. *Rijswijkse Archeologische Rapporten* 22.

Dorenbos, O., O. Holthausen en J.M. Koot, met een bijdrage van I.M.M. van der Jagt, 2010: *De Paulinesymfonie*. Klaroenstraat te Rijswijk. *Rijswijkse Archeologische Rapporten* 27.

Heijden, P. van der, 2011: Romeinse wegen in Nederland, in: *Archeobrief*, jrg. 15, nr. 1, 23-35.

Londen, H. van, 2006a: De inheemse bewoning in het landelijk gebied, in: Jonge, W. de, W. de, J. Bazelmans en D. de Jager (red.), 2006: *Forum Hadriani*. Van Romeinse stad tot monument, p. 131-139. Utrecht.

Londen, H. van, 2006b: *Midden-Delfland: The Roman native landscape past and present*. Amsterdam.

Rijswijk. Een nederzetting van de Cananefaten, in: Bloemers, J.H.F., L.P. Louwe Kooijmans en H. Sarfatij, 1981: *Verleden Land*, 96-98. Amsterdam.

Waasdorp, J.A., 2003: IIII M.P. naar M.A.C. Romeinse mijlpalen en wegen. *Haagse Oudheidkundige Publicaties* 8. Den Haag.

Middeleeuwen en Nieuwe Tijd

Holthausen, O. en O. Dorenbos, 2010: Prinses Beatrixlaan te Rijswijk. Archeologisch inventariserend Veldonderzoek in het kader van de aanleg van de tweede afvoerleiding Delft. *Rijswijkse Archeologische Rapporten* 28.

Rieffe, E.C., L.I. Kooistra, J. van Dijk en L. van Beurden, 2006: AHR-I, in: *Archeologisch onderzoek In- en effluentleidingen*. Afvalwaterzuivering Haagse Regio. Rapport 0619, 2006, 209-259.

Moerman, J., 2010: Sion, klooster, buitenplaats en tuinbouwgebied. De rijke historie van het Rijswijkse Sion. Rijswijkse serie nr. 21, Rijswijk.

Sectie	Nummer	Straat	Nummer	Omvang	Projectbesluit	Boren	Sleuven	Vrijgave	rapport
H	98			10640	binnen	ja	ja	wsch. vrijgave	TR 2
H	99			10050	binnen	nee	nee	nee	
H	463			6105	buiten	nee	nee	nee	
H	522			8785	buiten	nee	nee	nee	
H	523			3800	buiten	nee	nee	nee	
H	717			7257	binnen	nee	nee	nee	
H	867			8105	buiten	nee	nee	nee	
H	907			14499	binnen	nee	nee	nee	
H	1057			23410	gedeeltelijk	nee	deels	nee	RAR 28
I	1521			14680	buiten	ja	ja	vervolgonderzoek	TR 2
I	1904			11729	binnen	ja	ja	vervolgonderzoek	TR 1
I	1905			9338	binnen	ja	ja	vervolgonderzoek	TR 2
I	2034			3102	binnen	ja	ja	vervolgonderzoek	TR 1
I	2035			3228	binnen	ja	ja	vervolgonderzoek	TR 1
I	2074			9362	binnen	nee	ja	nee	TR 2
I	2115			11997	binnen	ja	ja	vervolgonderzoek	TR 1
I	2125			2655	binnen	nee	ja	mogelijk na boren	TR 2
I	2126			12040	binnen	ja	ja	vervolgonderzoek	TR 1
I	2127			2025	binnen	nee	nee	nee	
I	2180			15430	binnen	nee	nee	nee	
I	2205			3445	binnen	nee	nee	nee	
I	2207			14890	binnen	ja	ja	vervolgonderzoek	TR 1
I	2209			15240	binnen	ja	ja	vervolgonderzoek	TR 1
I	2211			15200	binnen	ja	ja	wsch. vrijgave	TR 1
I	2214			8813	buiten	ja	ja	vervolgonderzoek	TR 2

TR Tussenrapport Rijswijk-Zuid
RAR Rijswijks Archeologisch Rapport

Puttenlijst Rijswijk-Zuid

Nummer	Ligging	Breedte	Lengte vlak1	Omvang vlak 1	Lengte vlak2	Omvang vlak 2	Som vlak
1	2126	4	48	192	0	0	192
2	2126	4	50	200	0	0	200
3	2126	4	52	208	0	0	208
4	2126	4	50	200	0	0	200
5	1904	4	28	112	28	112	224
6	1904	4	71	284	0	0	284
7	1904	4	71	284	0	0	284
8	1904	4	71	284	0	0	284
9	1904	4	70	280	0	0	280
10	2115	4	55	220	43	172	392
11	2115	4	50	200	0	0	200
12	2115	4	51	204	0	0	204
13	2115	4	51	204	0	0	204
14		0	0	0	0	0	0
15		0	0	0	0	0	0
16		0	0	0	0	0	0
17		0	0	0	0	0	0
18		0	0	0	0	0	0
19		0	0	0	0	0	0
20		0	0	0	0	0	0
21	2207	4	73	292	63	252	544
22	2207	4	73	292	63	252	544
23	2207	4	69	276	0	0	276
24	2207	4	65	260	0	0	260
25	2207	4	46	184	0	0	184
26	2209	4	50	200	52	208	408
27	2209	4	52	208	0	0	208
28	2209	4	52	208	0	0	208
29	2209	4	51	204	0	0	204
30	2211	4	57	228	0	0	228
31	2211	4	119	476	0	0	476
32	2211	4	121	484	0	0	484
33	2209	4	118	472	0	0	472
34	2035	4	59	236	0	0	236
35	2034	4	52	208	0	0	208
36	H 98	2-4	221	778	0	0	778
37	2074	4	106	424	0	0	424
38	2074	4	78	312	0	0	312
39	2125	4	35	140	0	0	140
40	2214	4	100	400	0	0	400
41	2214	4	70	280	0	0	280
42	1521	4	100	400	0	0	400
43	1521	2-4	110	296	0	0	296
44	1521	2-4	110	268	0	0	268
45	1905	2	102	204	0	0	204
46	1905	2	77	154	0	0	154
47	1905	2-4	78	166	0	0	166
48	1905	2	38	76	0	0	76
49	1905	2	25	50	0	0	50
Aantal		Breedte	Som lengte	Totaal vlak 1	Som lengte	Totaal vlak 2	Totaal vlak
42			3025	11048	249	996	12044

Rijswijk-Zuid te Rijswijk

Een Archeologisch Inventariserend Veldonderzoek
in het kader van
de ontwikkeling van de locatie Rijswijk-Zuid

Tussenrapport Projectbesluit Sion

Gemeente Rijswijk
Afdeling SenS, sectie REO
Taakveld Monumentenzorg en Archeologie

H.W. van Klaveren

Februari 2011

Inhoud

INLEIDING	3
PLANGEBIED EN ONDERZOEK	4
PERCEEL H 98	13
PERCELEN I 2034 EN I 2035	15
PERCEEL I 2074.....	17
PERCEEL I 2125.....	19
PERCELEN I 2115, I 1904 EN I 2126	21
PERCEEL I 2207.....	23
PERCELEN I 2209 EN I 2211.	25
SAMENVATTING EN CONCLUSIE.....	27
LIJST VAN BIJLAGEN	29
LITERATUUR.....	30

Inleiding

Dit tussenrapport is de neerslag van een inventariserend archeologisch veldonderzoek, waarvan de uitvoering nog in volle gang is, ook in het veld. In dit stadium kunnen alleen uitspraken gedaan worden voor de gedeelten van Rijswijk-Zuid (Sion en 't Haantje) die tot nu toe archeologisch onderzocht zijn. Bovendien zijn die resultaten zeer globaal, aangezien de kwalitatief verantwoorde uitwerking van de eerste data uit het veld (sporen, monsters en vondsten) op dit moment nog nauwelijks begonnen is.

De bedoeling van het tussenrapport kan daarom niet zijn om een afgerond resultaat met interpretatie te bieden, maar om een redelijk duidelijke waardering van de onderzochte gedeelten te formuleren en om op basis van de waardering een basis te bieden voor de selectie en het vervolgonderzoek.

Het rapport bestaat uit drie gedeelten; twee algemene en één specifiek deel.

- Het eerste algemene deel is een relatief uitgebreide inleiding, waarin alle algemene informatie over het archeologische project te vinden is. Deze informatie is uiteraard grotendeels ontleend aan het vigerende Programma van Eisen.
- Tussen het eerste en het tweede algemene deel vindt u een aantal paragrafen met een steeds gelijke opbouw, namelijk een paragraaf voor ieder onderzocht perceel of blok van aangrenzende onderzochte percelen.
- Het tweede algemene deel is een samenvatting en conclusie, die binnen de bovengenoemde beperkingen geldig is voor archeologisch onderzochte deel van het projectgebied als geheel.

Aan het eind van dit rapport vindt u een opgave van literatuur, afbeeldingen, kaarten en bijlagen.

Administratieve gegevens plangebied.

Onderzoeksmelding	Het gehele plangebied ligt binnen onderzoeksmelding nr. 41450
Type onderzoek	BO, IVO-boringen, IVO-proefsleuven, opgraving, anders
Opdrachtgever	Gemeente Rijswijk, programmabureau Rijswijk-Zuid
Contactpersoon	hr. H. van den Berg (procesmanager), hr. T. Koolstra (archeologie)
Bevoegd gezag	Gemeente Rijswijk, Taakveld Monumentenzorg en Archeologie
Contactpersoon	drs. J.M. Koot, hoofd Taakveld Monumentenzorg en Archeologie
Uitvoerende partij	Gemeente Rijswijk, Taakveld Monumentenzorg en Archeologie
Projectleider	drs. H.W. van Klaveren

Plangebied en onderzoek

Het plangebied van het Programma Rijswijk-Zuid wordt globaal begrensd door de gemeentegrenzen van Rijswijk, het Zweth, het Wilhelminapark en de Lange Kleiweg. Het civiele plangebied van het project Rijswijk-Zuid maakt met andere civiele projecten deel uit van een groter archeologisch onderzoeksgebied dat begrensd wordt door de A4, de Delftse Vliet en de grenzen van de gemeente Rijswijk. Het plangebied Rijswijk-Zuid omvat namelijk ook het gebied tussen de Vliet en de Lange Kleiweg. Het onderzoek is bij de archeologische databank Archis2 aangemeld als onderzoeksmelding 41450.

Het gebied van het huidige projectbesluit valt binnen het plangebied Rijswijk-Zuid. De begrenzing van het gebied, waarop het Projectbesluit van toepassing is, is aangegeven op tekening bijlage 1.

Aanleiding van het onderzoek

Conform het verdrag van Malta is het uitgangspunt van de gemeente Rijswijk dat aanwezige behoudenswaardige archeologische resten vooral *in situ* (op hun huidige plaats in de bodem) dienen te worden behouden. Indien behoud *in situ* vanwege conflicterende andere belangen niet mogelijk is, dienen de archeologische resten te worden onderzocht. Dit beginsel is opgenomen in de Nota Monumentenzorg en Archeologie, die door het College van B&W is goedgekeurd. De nota is in overeenstemming met het beleid van het Rijk en de provincie Zuid-Holland. Binnen die gedeelten van het huidige plangebied, die in het kader van de geplande ontwikkeling door bodemingrepen verstoord zullen worden, dient daarom een inventariserend veldonderzoek (door middel van proefsleuven) plaats te vinden om de aanwezigheid, de omvang, de diepteligging, de aard en de conservering van de verwachte archeologische resten vast te stellen. Op het inventariserend veldonderzoek en de daarop gebaseerde archeologische waardestelling volgt een selectiebesluit. Behoudenswaardige archeologische vindplaatsen, die door de geplande ontwikkeling aangetast worden of verloren dreigen te gaan, dienen volledig of zoveel als mogelijk onderzocht te worden door middel van opgravingen.

Reden van het onderzoek

De aanleiding voor het onderzoek ligt in het voornemen van de gemeente Rijswijk om het plangebied, dat begrensd wordt door de snelweg A4 in het noorden, de Vliet in het oosten en de gemeentegrenzen (gedeeltelijk) in het zuiden en westen te herontwikkelen. De daarbij optredende bodemingrepen vormen een bedreiging voor mogelijk aanwezige archeologische waarden. Momenteel zijn nog onvoldoende concrete gegevens bekend voor een waardestelling conform KNA en een doeltreffend beleid omtrent beheer en behoud van eventueel aanwezige archeologische resten.

Doel van het onderzoek

Het doel van het inventariserend veldonderzoek (in het algemeen) is het aanvullen en toetsen van de gespecificeerde verwachting, die gebaseerd is op geologische en historische kaarten, als ook provinciale en gemeentelijke verwachtingskaarten.

Mede op basis van de in het veld verkregen gegevens wordt een uitspraak gedaan omtrent de aan- of afwezigheid, omvang, kwaliteit en conservering van archeologische waarden. Waardestelling dient te bepalen of aanwezige archeologische waarden al dan niet *behoudenswaardig* zijn en of vervolgonderzoek en/of planaanpassingen al dan niet noodzakelijk zijn.

Het doel van archeologische opgravingen is de volledige registratie van de behoudenswaardige archeologische resten binnen het plangebied, die bedreigd worden door de huidige ontwikkelingen en niet door bescherming en/of planaanpassing *in situ* in de bodem behouden kunnen blijven.

Planning

Het onderzoek Rijswijk-Zuid zal, afhankelijk van de planning en de voortgang van het project naar bevind van zaken opgedeeld worden in een aantal fasen, gedurende meerdere jaren. Het veldwerk van het vooronderzoek is begonnen op 11 oktober 2010; een einddatum hiervan is nog (lang) niet bekend.

De uitwerking van de resultaten dient zo veel mogelijk gelijk op te lopen met het veldwerk. Na afsluiting van het veldwerk zal binnen de wettelijke termijn van twee jaar het eindrapport opgesteld worden.

Bureauonderzoek

Voorafgaand aan het archeologisch bodemonderzoek is voor het plangebied Rijswijk-Zuid met grote spoed een summier bureauonderzoek uitgevoerd in het kader van de MER procedure. De definitieve resultaten van dit onderzoek worden gepubliceerd. De paragraaf over de archeologische verwachting in het Programma van Eisen en in dit rapport zijn gebaseerd op het concept. Deze paragraaf is hieronder weergegeven. Het bureauonderzoek zal veel uitgebreider gerapporteerd worden in het eindrapport van het hele archeologische onderzoek.

Archeologische verwachting

Binnen het gebied van het huidige projectbesluit zijn vrijwel geen archeologische vindplaatsen bekend. De verwachting is daarom vooral gebaseerd op onze kennis van de natuurlijke bodemopbouw gegevens uit de omgeving van het onderzoeksgebied.

Verwacht worden complextypen zoals nederzettingsterreinen (en andere sporen) uit diverse perioden, zoals Midden- en Laat-Neolithicum, IJzertijd, Romeinse tijd, Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd.

Uit het Neolithicum worden sporen van nederzettingen verwacht, die gelegen zijn op de oppervlakte van de oude duinen in vegetatiehorizonten. Door verstuiving van het duinzand zijn meerdere niveaus van bewoning mogelijk. Wanneer sporen uit het Neolithicum aanwezig zijn, zullen deze naar verwachting bestaan uit een woon- of afvalaag, greppels, kuilen, paalgaten en dergelijke. Daarnaast kunnen grafkuilen aangetroffen worden.

In de top van het ongestoorde kleipakket kunnen intacte sporen vanaf de Late IJzertijd of de Romeinse Tijd worden aangetroffen. Indien sporen uit de IJzertijd of de Romeinse Tijd aanwezig zijn, zullen deze naar verwachting bestaan uit (verkavelings-) greppels, eventueel ook resten van houten constructies (palen of paalkuilen, vlechtwerk etc.), afvalkuilen en waterputten. Muurwerk van natuursteen kan aangetroffen worden, maar de kans daarop is niet groot. Uit de Romeinse tijd en de Late Middeleeuwen zijn in de nabijheid van het plangebied, rond Rijswijk-De Bult en in de Hoekpolder sporen van omvangrijke verkavelingen bekend, waarvan verwacht wordt dat ze zich in het plangebied kunnen voortzetten. Beide latere systemen bestaan uit smalle langwerpige percelen met een hoofd- en een dwarsrichting. Het verkavelingssysteem uit de Romeinse tijd is waargenomen in diverse onderzoeken als: Rijswijk-De Bult, Schipluiden-Harnaspolder, Rijswijk-Hoekpolder 3, Midden-Delfland-Woudse Polder. De hoofdrichting van deze percelering is plaatselijk variabel, maar hoofdzakelijk in de richting N-Z.

Sporenniveaus (indien aanwezig) uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd zijn naar verwachting nog grotendeels intact. Het niveau vanaf waar intacte bodemlagen aanwezig kunnen zijn bevindt zich naar verwachting direct onder de bouwvoor. Indien sporen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd aanwezig zijn, zullen deze naar verwachting bestaan uit resten van houten constructies (palen of paalkuilen, vlechtwerk, etc), uitbraaksleuven en/of bakstenen funderingen, afvalkuilen, waterputten, beerputten en (verkavelings-)greppels. Uit de prehistorie is in de omgeving van Rijswijk geen doorgaande percelering bekend. De percelering uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd ligt blijkens de resultaten van onderzoeken in Rijswijk-De Bult en Rijswijk-Hoekpolder 3 meer NW-ZO en is bovendien over grote delen van het landschap tot op heden nog gedeeltelijk intact gebleven (Bloemers 1978, dl. 3, kaart 1 en 9).

Booronderzoek

Binnen het plangebied zijn tot nu toe geen archeologische onderzoeken met handmatige boringen uitgevoerd. In het kader van het onderzoek Rijswijk-Zuid zijn tot nu toe 158 boringen uitgevoerd met een boormachine. Bij het booronderzoek is informatie verzameld over het voorkomen en de diepteligging van sedimenten en eventuele woonlagen tot een diepte van maximaal 4,8 meter onder maaiveld. De sedimenten zijn verpakt in vier plastic buizen per boring. Hiervan zijn tot nu toe 126 boringen beschreven, fysisch-geografisch uitgewerkt en gerapporteerd. De resterende 32 boringen worden op dit moment uitgewerkt door een specialist.

De diepste aangeboorde lagen behoren volgens verwachting tot het laagpakket van Wormer. Er zijn binnen de onderzochte percelen geen eolische zandlagen (duintjes) aangeboord. Daardoor kan de verwachting voor neolithische resten op die percelen bijgesteld worden naar een lage verwachting. Een aantal boringen heeft een laag Hollandveen van 5 tot maximaal 30 cm dikte aangetoond. Daarop liggen afzettingen van de Gantellaag van het laagpakket van Walcheren en tenslotte de bovengrond. Bij de Gantelafzettingen kan onderscheid gemaakt worden in dek-, bedding- en restgeulafzettingen. In perceel I 2207 zijn in meerdere boringen archeologische indicatoren gevonden. Deze vondsten kunnen wijzen op een bewoning uit de periode Late Middeleeuwen A op de oever van een restgeul.

Proefsleuvenonderzoek

Naar aanleiding van de hoge archeologische verwachting is in het plangebied Rijswijk-Zuid een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd. Hiervoor is door het Taakveld Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Rijswijk een Programma van Eisen opgesteld (Van Klaveren 2010). De uitvoering van het veldwerk is begonnen op 11 november 2010. Tot nu toe zijn binnen het gebied van het projectbesluit 11 percelen met een gezamenlijke oppervlakte van circa 11 hectare archeologisch onderzocht door medewerkers van het Taakveld Archeologie van de gemeente Rijswijk. Dit rapport is een voorlopige overzicht van de onderzoeksresultaten. Het archeologisch onderzoek wordt binnenkort vervolgd en uitgebreid naar meer percelen binnen en buiten het projectgebied. Perceel H 1057 was reeds eerder tijdens een extern project gedeeltelijk onderzocht en gepubliceerd. Hier wordt verwezen naar het betreffende rapport (Holthausen 2010).

Vraagstelling.

Conform het Programma van Eisen bestaat de vraagstelling uit de volgende rubrieken en vragen:

1) Algemeen

- Wat is de genese van het landschap in het plangebied en omgeving?
- Wat is de natuurlijke bodemopbouw in het plangebied en omgeving?
- Wat is de natuurlijke ecologie in het plangebied en omgeving?
- Is de natuurlijke bodemopbouw in het plangebied intact of (gedeeltelijk) verstoord?
- Verhouding bodemopbouw met recente kaart en?

2) Inventariserend veldonderzoek:

- Is er sprake van één of meer behoudenswaardige vindplaatsen?
- Wat is de aard, omvang, kwaliteit en verloop van de archeologische sporen en sporenclusters?
- Wat is de diepteligging van de archeologische resten?
- Wat is de geologische context van de aangetroffen archeologische resten?
- Wat is de stratigrafische relatie tussen de archeologische resten en de natuurlijke bodemopbouw?
- Wat is de conservering en gaafheid van de vindplaats(-en)?
- Wat is de fasering van de vindplaats(-en)?
- Wat is de datering van de archeologische vondsten en tot welke vondsttypen of vondstcategorieën behoren zij?
- Uit welke periode dateren de eventuele sporen?
- Wat is de relatie met de omgeving?
- Wanneer zijn de archeologische sites als woonplaats in onbruik geraakt?
- Welke activiteiten zijn in het gebied uitgevoerd?
- Aan welke culturele tradities(s) kunnen de grondsporen en het archeologisch materiaal worden toegeschreven en wat zijn de argumenten?
- Zijn binnen het plangebied archeologische resten uit de Nieuwe Steentijd aanwezig? Zo ja, waaruit bestaan deze resten? Kunnen de resten aan een reeds bekende culturele traditie toegekend worden?
- Zijn er binnen het plangebied archeologische resten aanwezig die wijzen op nederzettingen uit de Romeinse tijd?
- Zijn binnen het plangebied greppels en/of sloten uit de Romeinse tijd aanwezig? Zo ja, bestaat er een aanwijsbaar verband tussen deze greppels en de reeds bekende verkavelings-systemen in de omgeving van het plangebied (bijv. Rijswijk-De Bult, Harnaschpolder)?
- Zijn er binnen het plangebied sporen aanwezig die verband houden met de laatmiddeleeuwse ontginningen van het gebied?
- Zijn er in het plangebied resten van de uithof van de Abdij van Egmond en wat is de conserveringstoestand?
- Zijn er in het plangebied sporen van het klooster Sion en de buitenplaats Sion en wat is hun conserveringstoestand?
- Zijn de aanwezige archeologische resten behoudenswaardig, beoordeeld volgens de criteria van KNA 3.2. bijlage IV?

3) In geval van opgravingen (in grote lijnen):

- Is er sprake geweest van menselijke bewoning binnen het plangebied?
- Hoe was het ontstaan en ontwikkeling van deze bewoning?
- Wat was de duur en omvang, fasering en datering van deze bewoning?
- Was deze bewoning permanent of eerder seizoensmatig?
- Hoe was de samenhang tussen landschap en bewoning?
- Wat was de voedsleconomie van deze bewoning?
- Welke economische activiteiten werden ter plaatse uitgevoerd?
- Onderhield deze bewoning contacten met de buitenwereld?
- Hoe en waarom is deze menselijke bewoning beëindigd?

N.B. Wanneer tijdens het archeologische onderzoek menselijke resten aangetroffen worden, zullen tijdens de evaluatiefase in samenwerking met een specialist met relevante kennis en ervaring aanvullende specifieke vragen geformuleerd worden voor de specialistische uitwerking, bijv. naar sexe, levensduur, gezondheid en demografische aspecten.

Strategie

Om archeologische resten uit vanaf de IJzertijd tot op heden op te sporen worden proefsleuven aangelegd in die deelgebieden, die bedreigd of verstoord zullen gaan worden door bodemingrepen. De proefsleuven hebben een gemiddelde dekking van circa 5% van de oppervlakte van het betreffende deelgebied. In de praktijk van het archeologisch onderzoek betekent dat een dekking, die van plaats tot plaats varieert van 3% tot 10%.

De proefsleuven worden bij voorkeur parallel aan de bestaande verkaveling of dwars daarop aangelegd en zijn 2 tot 4 meter breed. De lengte van de proefsleuven is afhankelijk van de beschikbare ruimte. Waar nodig geacht, mogen proefsleuven plaatselijk uitgebreid worden. Voor details van de ligging van de sleuven wordt verwezen naar het voorlopige puttenplan.

Bij aanleg van een sleuf wordt zo nodig door middel van een kijkgat de juiste aanlegdiepte bepaald. Er wordt in principe gerekend met één vlak, op de hoogte van de bovenzijde van de Gantel-laag. Waar bovenop de Gantel-laag de Laag van Poeldijk aanwezig is, moeten in de sleuven twee vlakken aangelegd te worden. Het vlak wordt laagsgewijs verdiept onder gebruik van een metaaldetector. Indien nodig kan het vlak vervolgens met de schep schavend verder verdiept of opgeschoond worden.

In de proefsleuf wordt van één zijde minimaal een kolom lithologisch en bodemkundig beschreven. Indien de profielen een natuurlijke variatie vertonen worden zoveel kolommen beschreven als nodig is om deze variatie te documenteren. Bij aanwezigheid van significante archeologische resten in een werkput (proefsleuf) wordt minimaal een lange putwand van de proefsleuf als doorlopend profiel vastgelegd en beschreven.

Werkwijze

Het veldwerk zal uitgevoerd worden volgens de relevante bepalingen van de KNA Landbodems (versie 3.2); de gemeentelijke richtlijnen en het Programma van Eisen, goedgekeurd door het bevoegd gezag, de gemeente Rijswijk, in de persoon van drs. J.M. Koot, hoofd van het Taakveld Monumentenzorg en Archeologie. Voorafgaand aan het veldwerk dient aan een aantal voorwaarden voldaan te zijn.

Voorbereiding

- Het programma van eisen is goedgekeurd door het bevoegd gezag.
- Het Plan van Aanpak (draaiboek) en een Veiligheidsplan zijn opgesteld en goedgekeurd.
- Er is een KLIC melding gedaan.
- Er is bij de RCE een onderzoeksmelding gedaan.
- De vereiste vergunningen zijn aangevraagd en verleend.
- De uitvoerder heeft een geldige opgravingsvergunning.
- Het personeel heeft de vereiste kwalificaties (bijlage II)
- Er is toestemming om het onderzoeksterrein te betreden.
- Het opgravingsterrein is voldoende ingericht en beveiligd.
- Het plangebied zal voor het veldwerk tijdig en voldoende diep gedraineerd worden. Voorafgaand aan de aanleg van diepe werkputten zal waar nodig bronnering geplaatst worden.
- Het werkterrein wordt in voldoende mate afgezet met afsluitbaar hekwerk.
- Er dient op het terrein ruimte te zijn voor het plaatsen van een keet, een afsluitbare zeecontainer, een toilet en ander groot materiaal.

- De opdrachtgever verschaft de uitvoerder een digitale overzichtstekening van het plangebied.
- De opdrachtgever verschaft de uitvoerder alle beschikbare informatie over eventuele interne leidingsystemen.

Inventariserend veldonderzoek (proefsleuven)

Vondsten

- Bij de aanleg van de vlakken wordt vondstmateriaal zoveel mogelijk per stratigrafische eenheid of per spoor verzameld.
- Waar geen stratigrafische eenheden zichtbaar zijn, worden vondsten verzameld in vakken van maximaal 5 m lengte en de breedte van de proefsleuf.
- Indien sprake is van vondstconcentraties (concentraties van scherven e.d.), worden deze als puntlocatie of spoor ingemeten.
- Metaalvondsten worden nauwkeurig op x-, y- en z-coördinaat ingemeten (behalve spijkers en recent materiaal).
- Fragiele en/of belangwekkende vondsten dienen op de plaats van aantreffen gefotografeerd te worden.
- Vondsten worden geborgen en behandeld volgens de richtlijnen van de Veldhandleiding Archeologie, zo nodig wordt een specialist ingeschakeld ter voorkoming van informatieverlies of beschadiging.
- Vondstmateriaal wordt zo vaak als nodig is voor de veiligheid afgevoerd naar het depot van de uitvoerende partij.
- Er zal worden gegraven met een graafmachine met gladde bak.
- Bij het verdiepen naar het definitieve opgravingsvlak (niveau waarop de sporen leesbaar zijn) worden vondsten verzameld.
- Het vlak moet met een professionele metaaldetector systematisch en vlakdekkend worden onderzocht. Bij het vlaksgewijs verdiepen wordt tevens systematisch en vlakdekkend gebruik gemaakt van een metaaldetector voor het opsporen van metalen voorwerpen. De vulling uit de gecoupeerde sporen wordt ook nagezocht met de metaaldetector.
- Bij de aanleg van de vlakken wordt vondstmateriaal per stratigrafische eenheid of per spoor verzameld. Indien deze niet herkenbaar of aanwezig zijn worden vondsten in vakken van maximaal 5 m lengte en de breedte van de proefsleuf verzameld.
- Indien sprake is van vondstconcentraties (crematies, concentraties scherven), worden deze als puntlocaties ingemeten. Prehistorische en middeleeuwse metaalvondsten worden nauwkeurig op x-, y- en z-coördinaat ingemeten (behalve spijkers e.d.).
- Het opgravingsvlak wordt waar nodig geschaafd, gefotografeerd, ingekrast en getekend. Het vlak wordt gewaterpast en een representatief deel van de sporen wordt gecoupeerd.
- Als de projectleider het noodzakelijk acht ter beantwoording van de vraagstelling, worden alle sporen gecoupeerd en afgewerkt.
- Er dienen foto's gemaakt te worden van de algemene situatie, de vlakken, de profielen, van grondsporen in het vlak en van de coupes.
- Fragiele en/of belangwekkende vondsten dienen op de plaats van aantreffen gefotografeerd te worden.
- De hoofdmeetpunten worden uitgezet door een erkend landmeter en periodiek door de archeoloog of veldtechnicus gecontroleerd.
- Vlaktekeningen worden op schaal 1:50 getekend, tevens worden op deze tekeningen de NAP-hoogten van het vlak aangegeven en de locatie waar de profieltekeningen en foto's zijn gemaakt. Profielen en coupes worden schaal 1:20 getekend. Op de profieltekeningen worden de NAP-hoogten gezet en tevens zal de hoogte van het opgravingsvlak aangegeven worden op de tekening.
- Tekeningen kunnen digitaal vervaardigd worden.
- Bij het aantreffen van bijzondere archeologische resten die niet tot de in het programma van eisen beschreven scope van dit project behoren worden opdrachtgever en bevoegde overheid onmiddellijk gewaarschuwd.
- In gezamenlijk overleg tussen partijen zal vervolgens worden bepaald hoe met deze resten dient te worden omgegaan.

Voor gevallen waarin het specifieke Programma van Eisen niet voorziet, wordt verwezen naar de KNA Landbodems, versie 3.2, en naar de relevante Leidraden, dit ter beoordeling van de senior KNA-

archeoloog, die daarin gecontroleerd wordt door het bevoegd gezag, de gemeente Rijswijk, in deze vertegenwoordigd door drs. J.M. Koot, gemeentelijk archeoloog.

Waardering en selectie

Tijdens en na de waarderende fase van het inventariserende veldonderzoek zullen vindplaatsen volgens de criteria van de KNA 3.2, specificatie VS06 en bijlage IV, beoordeeld worden op hun archeologische waarde. Tijdens de waardering moet de keuze gemaakt worden tussen wel of niet behoudenswaardige (waardevolle) archeologische resten.

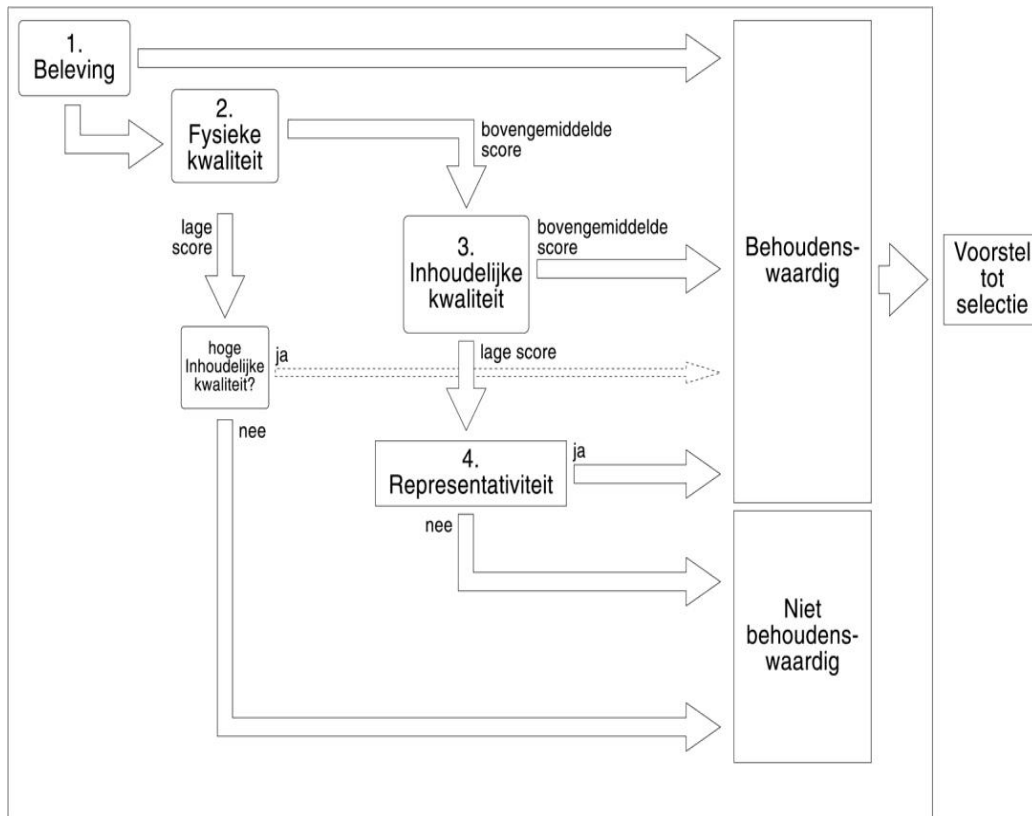
Op basis van de waardering, die ook gespecificeerd kan zijn naar gedeelten van terreinen, naar verschillende archeologische perioden en/of verschillende complextypen (soorten vindplaatsen) zal bepaald worden, hoe met terreinen of terreingedeelten omgegaan zal worden.

Volgens de Wet op de Archeologische Monumentenzorg en de Archeologische Monumentenzorgcyclus is de keus tussen behoud *in situ*, vervolgonderzoek of vrijgave zonder vervolgonderzoek.

Wanneer behoudenswaardige (waardevolle) archeologische resten zijn aangetroffen, is het beleid van het Rijk, de provincie Zuid-Holland en gemeente Rijswijk om deze resten altijd *in situ* te behouden, tenzij dat door strijdigheid met andere belangen zoals ontwikkeling niet mogelijk is. In dat geval moet een vervolgonderzoek ingesteld worden.

Waarden	Criteria	Scores		
		Hoog	Midden	Laag
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord		
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord		
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	3	2	1
	Conservering	3	2	1
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	3	2	1
	Informatiewaarde	3	2	1
	Ensemblewaarde	3	2	1
	Representativiteit	N.v.t.		

Afb. 1. Scoretabel waardering. Bron: KNA 3.2, bijlage IV.

Afb. 2. Flowchart waardering. Bron: KNA 3.2, bijlage IV.

Vervolgonderzoek

Tijdens de selectie is bepaald, welke terreinen of terreingedeelten verder archeologisch behouden c.q. onderzocht moeten worden en zo ja, hoe ze verder onderzocht moeten worden. Een vervolgonderzoek kan in principe bestaan uit:

- Aanvullende boringen
- Aanvullende proefsleuven
- Opgraving (definitief onderzoek)
- Archeologische begeleiding
- Een combinatie van de genoemde technieken

Eisen aan gravend onderzoek

De specificaties voor een gravend vervolgonderzoek worden vastgelegd in een door de bevoegde overheid beoordeeld en goedgekeurd Programma van Eisen, dat dient als basis voor het onderzoek. Bij opgravingen worden (in principe) alle archeologische resten geregistreerd, voor zover dat nuttig, noodzakelijk en (uiteeraard) technisch uitvoerbaar is. De keuze van de gebruikte methode en technieken wordt in grote mate bepaald door de aard van de te onderzoeken complexen, en door omvang en diepteligging van de resten, die gedocumenteerd moeten worden. In het vigerende programma van eisen voor Rijswijk-Zuid zijn voor opgravingen de volgende bepalingen opgenomen:

Aanleg van werkputten

- Voor de grond uit de werkputten moet ruimte of afvoer geregeld zijn, zodat geen belemmering voor het graafwerk optreedt.
- Het graafwerk wordt uitgevoerd met een graafmachine met een gesloten bak met een gladde rand. Grote brokken steen en beton mogen zo nodig verwijderd worden met een puinriek of met lepels.
- Bij het verdiepen naar het definitieve opgravingsvlak (niveau waarop de sporen leesbaar zijn) worden vondsten verzameld.
- Bij het vlaksgewijs verdiepen wordt vanaf de onderkant van de verstoorde bovenlaag systematisch en vlakdekkend gebruik gemaakt van een goede metaaldetector voor het opsporen van metalen voorwerpen.

- Het opgravingsvlak wordt systematisch en vlakdekkend afgezocht met een metaaldetector voor het opsporen van metalen voorwerpen.
- Ook het stort uit de proefsleuven en uit gecoupeerde grondsporen wordt onderzocht met de metaaldetector.

Registratie

- Er dienen foto's gemaakt te worden van de beginsituatie, van de algemene situatie tijdens het veldwerk, de vlakken, de profielen, van grondsporen in het vlak, van de coupes en van de oplevering.
- Alle fotografie is tegenwoordig digitaal; de metadata dient altijd afdoende vastgelegd te worden op een fotolijst.
- Het opgravingsvlak wordt waar nodig geschaafd, ingekrast en getekend op schaal 1:50 of groter.
- Van zogenaamde lege vlakken wordt de begrenzing vastgelegd.
- Alle vlakken worden ingemeten en gewaterpast, ook de zogenaamde lege vlakken.
- In het vlak dagzomende lagen worden begrensd en beschreven. en zo mogelijk gekoppeld aan het profiel van de werkput.
- Alle sporen in het vlak worden getekend, ook ploegsporen.
- Vlaktekeningen, profielen en coupes worden schaal 1:20 of groter getekend.
- Detailtekeningen worden zo groot getekend als nodig is, tot 1:1.
- Tevens worden op vlaktekeningen de NAP-hoogten van het vlak aangegeven en de locatie waar de profielen getekend zijn en waar foto's zijn gemaakt.
- Op tekeningen van profielen en coupes worden de bijbehorende fotonummers duidelijk aangegeven.
- Op de profieltekeningen worden de NAP-hoogten aangegeven.
- Tevens zal de hoogteligging van het opgravingsvlak aangegeven worden op de profieltekening.
- Tekeningen kunnen digitaal vervaardigd worden (met behulp van een Total Station) mits daarbij geen verlies van informatie optreedt.

Structuren en grondsporen worden conform KNA 3.2 onderzocht en geregistreerd.

- Een representatief deel van de sporen wordt gecoupeerd.
- Indien nodig worden alle sporen gecoupeerd en afgewerkt.
- De projectleider bepaalt welke sporen gecoupeerd en afgewerkt worden en hoe dat gebeurt (richting, diepte, met machine).
- Indien de aanleg van een dieper vlak noodzakelijk blijkt, worden eerst alle sporen in het vlak erboven volledig bewerkt en afgewerkt.
- Bij het vrijleggen van belangrijke structuren worden profieldammen over de structuren uitgespaard en vastgelegd.
- Structuren worden apart gefotografeerd en zo nodig getekend op detailtekeningen, maar niet kleiner dan 1:20.

Indien houtwerk wordt aangetroffen in sporen of structuren dient in overleg met een specialist het hout in het veld ingemeten, getekend (1:20), gefotografeerd en bemonsterd te worden.

Indien bakstenen muurwerk wordt aangetroffen wordt dit getekend in het veld en, zo nodig, overleg gepleegd met een specialist. Het blootgelegde gedeelte moet op tekening en foto's geregistreerd worden; afwerken van de resten is niet altijd noodzakelijk.

Per bouwfase, per gedeelte (muur, vloer e.d.) en/of per formaat worden minstens twee stenen of tegels e.d. bemonsterd. De steenmaat dient op de tekening en/of de vondstenlijst genoteerd te worden. Bijzonder gevormde stukken baksteen worden compleet geborgen en bewaard, ook wanneer ze fragmentarisch zijn.

De lagenmaat moet per 10 lagen genoteerd worden. Wanneer er minder dan 10 lagen aanwezig zijn, dan wordt vastgelegd hoe hoog de resterende lagen zijn. De metselverbanden dienen per structuur en per bouwfase vastgelegd te worden.

De vorm van het fundament wordt vastgelegd. Bij funderingen wordt steeds de verbreding naar onderen vastgelegd (ook in de hoogte) tot en met de onderkant van de onderste laag, wanneer die voor de opgraving bereikbaar is. Indien het muurwerk vervolgens verwijderd wordt, kan ook het onderliggende materiaal (liggend en staand hout) vastgelegd en bemonsterd worden.

Natuursteen, dat gevonden wordt in baksteenconstructies, wordt zo mogelijk compleet geborgen voor determinatie door een specialist.

Voor muurwerk in natuursteen geldt hetzelfde als voor bakstenen muurwerk, en bovendien, dat het muurwerk integraal steen voor steen ingemeten en getekend wordt (zoals bij een houten constructie) en dat het natuursteen materiaal in principe compleet geborgen wordt voor specialistische studie. Zo nodig worden de stenen apart genummerd.

Concentraties van bewerkt vuursteen worden hier niet verwacht, wanneer geen oudere lagen dan IJzertijd aangesneden worden. Wanneer bewerkt vuursteen toch aangetroffen wordt, zal de opgravingstechniek daarop aangepast worden, conform de relevante richtlijnen.

Wanneer waterputten of beerputten worden aangetroffen dient de uitvoerende partij contact op te nemen met het bevoegd gezag. Het bevoegd gezag beslist of de water- en beerputten opgegraven dienen te worden (of dat deze in het vervolgonderzoek onderzocht worden). De kosten voor het opgraven van een waterput en een beerput dienen als stelpost in de offerte te worden opgenomen.

Dierlijke begravingen zullen als detail vastgelegd worden. Bij het aantreffen van menselijke begravingen wordt een specialist met relevante kennis en ervaring ingeschakeld voor de registratie en de berging van de resten. Het graf wordt als detailtekening getekend.

Bijgiften in menselijke begravingen worden per stuk of per fragment in x,y en z richting opgemeten en op de detailtekening ingetekend. Elk voorwerp of fragment daarvan krijgt een eigen vondstnummer.

Voor gevallen waarin het specifieke Programma van Eisen niet voorziet, wordt verwezen naar de KNA Landbodems, versie 3.2, en naar de relevante Leidraden, dit ter beoordeling van de senior KNA-archeoloog, die daarin gecontroleerd wordt door het bevoegd gezag, de gemeente Rijswijk, in de persoon van drs. J.M. Koot, gemeentelijk archeoloog.

De uitwerking van de onderzoeksresultaten loopt zo veel mogelijk gelijk met de voortgang van het veldwerk. Na afsluiting van het laatste deel van het gehele veldwerk zal binnen een wettelijke bepaalde termijn van 2 jaar het eindrapport van het gehele onderzoek opgesteld worden.

PERCEEL H 98

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie H 98
Adres	Spieringweteringweg 10
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	1,1 hectare
Grondgebruik	grasland
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
Adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	
Adres	

Stap 1. Bureauonderzoek.

Perceel H 98 kent geen specifieke archeologische verwachting, afwijkend van het omringende agrarische gebied. In de ondergrond zou een duin kunnen voorkomen. Vanaf de definitieve ontginning in de 12^e eeuw was het perceel waarschijnlijk alleen in gebruik voor de landbouw. Op grond van de ligging kunnen sporen verwacht worden van landbouwactiviteiten tijdens de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. Er zijn geen aanwijzingen voor een historische bewoning.

Stap 2. Booronderzoek.

Het mechanisch uitgevoerde booronderzoek (boring 12-13 en 30-36) heeft aangetoond, dat de bodem van dit perceel bestaat uit mariene afzettingen, om precies te zijn restgeulafzettingen. In boring 35 werd tussen 70 en 90 cm diepte onder maaiveld een archeologische indicator aangetroffen, bestaand uit groenige vlekken, mogelijk afkomstig van fosfaat. Er is in dit perceel geen duintop aangeboord.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op de perceel H 98 is uitgevoerd van 20 tot 25 januari 2011 door een team van vijf archeologen, bestaand uit:

drs. P. van den Bos	medior archeoloog en leider van het veldteam
drs. H. O'Brien	medior archeoloog
drs. R. Elisma	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog
drs. Y.F. van Amerongen	veldmedewerker

Tijdens het veldwerk is een enkele proefsleuven aangelegd, parallel aan de hoofdrichting van de perceelindeling. Deze richting is gekozen om de aanleg van de sleuven niet onnodig moeilijk te maken.

Projectcode	RZUID 10-1
Percelen	H 98
Oppervlakte	1,1 hectare
Putnummer	36
Gezamenlijke lengte (m)	718
Breedte (m)	2 tot 4
Totale oppervlakte (m ²)	778
Dekkingsgraad (%)	7

Resultaten.

Onder een verstoorde bovenlaag van wisselende dikte werd een dik pakket van schone natuurlijke klei aangetroffen. De interpretatie is dat we te maken hebben met de pre-romeinse afzetting, bekend als de Gantel-laag (voorheen fase Duinkerke I). Over de aanwezigheid van de post-romeinse afzetting van de Laag van Poeldijk (voorheen fase Duinkerke II-III) bestaat geen zekerheid. Deze laag kan hier

bestaan hebben, maar was dan toch zo dun ontwikkeld (maximaal enkele decimeters), dat ze door latere grondbewerking geheel opgenomen is in de bovengrond.

Opvallend is dat het noordelijke deel van het perceel relatief kort geleden over de volle breedte opgehoogd is met een pakket klei van meer dan een meter dik. De subrecente bouwvoor zet zich duidelijk zichtbaar voort onder deze ophoging. Onbekend blijft, waar deze grond vandaan is gekomen.

In de vaste bodem tekenden zich diverse sporen af, die op grond van hun voorkomen aangezien worden voor recent en subrecent. Sporen uit eerdere perioden zijn in dit perceel niet waargenomen. Het vondstmateriaal uit alle perioden is verwaarloosbaar.

Stap 4. Waardstelling cf. KNAL 3.2, VS06 en bijlage 4, en selectieadvies.

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in het onderzochte gebied zeer waarschijnlijk geen archeologische resten aanwezig zijn, die volgens de waardering in KNA, bijlage IV, behoudenswaardig zijn.

Stap 5. Selectiebesluit van bevoegd gezag.

In perceel H 98 zijn geen behoudenswaardige archeologische resten aangetoond. Er is geen reden aan te voeren om binnen perceel H 98 een archeologisch vervolgonderzoek uit te voeren.

Stap 6. Vervolgonderzoek.

Niet van toepassing.

PERCELEN I 2034 EN I 2035

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nr. 2034 en I 2035
Adres	Van Rijnweg, naast nr. 5.
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	Ongeveer 0,6 hectare.
Grondgebruik	braakliggend
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	n.v.t.
adres	

Stap 1. Bureauonderzoek.

Van deze twee percelen zijn geen gegevens bekend, die wijzen op een andere archeologische verwachting dan het omliggende gebied. Het terrein grenst aan het perceel van de zogeheten Kitswoning en wordt daarvan slechts gescheiden door een brede sloot. In de Late Middeleeuwen, reeds circa 1335 zou hier de Nuwehof, een uithof van de abdij van Egmond, gestaan hebben. Een uithof is een soort dependance voor het beheer van plaatselijke kloosterlijke goederen, die te ver van het bezittende klooster afliggen. De locatie van de Nuwehof is feitelijk niet historisch bekend; de plaatsing bij de zogeheten Kitswoning is niet voldoende onderbouwd (Moerman 2010,15). Niettemin wordt aangenomen, dat bij de Kitswoning resten van bewoning uit de Late Middeleeuwen zouden kunnen liggen (Moerman 2010,16).

De percelen hebben van de 15^e tot en met 18^e eeuw niet binnen het terrein van het klooster Sion of de latere buitenplaats gelegen. Er is ter plaatse geen eerder archeologisch onderzoek uitgevoerd. Bij een waarneming in juni 2010 zijn fragmenten van aardewerk opgeraapt uit de 12^e of 13^e eeuw en later. Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van landbouwactiviteiten in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. Daarnaast kunnen mogelijk resten van laatmiddeleeuwse bewoning aangetroffen worden. In de 19^e en 20^e eeuw kan de tuinbouw sporen nagelaten hebben. Mogelijk zijn er sporen van een laatmiddeleeuwse bewoning aanwezig. Door de aanleg van kassen en een waterbassin kan een deel van de archeologische resten diep verstoord zijn.

Stap 2. Booronderzoek.

Er is in de percelen I 2034 en I 2035 geen handmatig booronderzoek uitgevoerd. Er is een mechanisch booronderzoek uitgevoerd, maar daarvan zijn op dit moment nog geen resultaten bekend.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op de percelen I 2034 en I 2035, Van Rijnweg zonder adressen, is uitgevoerd van 24 tot 26 november 2010 door een team van vier archeologen, bestaand uit:

drs. H. O'Brien	medior archeoloog en leider van veldteam 2
drs. R. Elsma	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog
drs. Y.F. van Amerongen	veldmedewerker

Tijdens het veldwerk zijn twee proefsleuven aangelegd, die ongeveer een richting hebben van Zuidwest naar Noordoost. Deze richting is gekozen om zoveel mogelijk van de verwachte sporen en van de rand van de kreek aan te snijden, en om de aanleg van de sleuven niet onnodig moeilijk te maken.

Projectcode	RZUID 10-1
Percelen	I 2034 en 2035
Oppervlakte	6330
Putnummers	34 en 35

Gezamenlijke lengte (m)	111
Breedte (m)	4
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	444
Dekkingsgraad (%)	7

Resultaten.

Het bovenste deel van het bodemprofiel is in de laatste eeuwen grotendeels omgezet. Drainage, waterleidingen, een gedempt waterbassin in de ZW hoek en kassen in NO hoek hebben plaatselijk vrij diepe verstoringen veroorzaakt. Direct hieronder de bovengrond liggen de intacte afzettingen van de Gantel, waarin zich de sporen aftekenen. De sporen bestaan uit brede greppels en vierkante en ronde kuilen met laatmiddeleeuwse vondsten. Er zijn in dit terrein geen sporen uit eerdere perioden herkend. Bij de aanleg van de sleuven werden vondsten gedaan, waaronder aardewerk, steen, metaal en bot. Het aardewerk dateert uit de 12^e tot 14^e eeuw (periode LMEA-LMEB). Tot op heden is geen ouder materiaal gevonden. In de verstoringen is ook recent materiaal aanwezig. Deze sporen en vondsten zijn duidelijke aanwijzingen voor de aanwezigheid van een nederzettingsterrein uit de Late Middeleeuwen, daterend vanaf de 12^e eeuw.

Stap 4. Waardestelling en selectieadvies.

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in het onderzochte gebied archeologische resten aanwezig zijn, waarvan de inhoudelijke waarde (informatiewaarde) voldoende is om de resten te waarderen als behoudenswaardig. Het behoud van de archeologische resten is m.a.w. voldoende belangrijk om de ontwikkelingen geheel te verhinderen of ingrijpend aan te passen. In principe dienen deze resten zoveel mogelijk als deel van het bodemarchief onverstoord *in situ* in de bodem bewaard te blijven. Slechts indien het niet mogelijk is om onverstoord behoud in de bodem te realiseren, mag overgegaan worden tot een opgraving om de archeologische resten volledig te registreren en daarmee de informatie in de resten zog. *ex situ* te behouden voor de toekomst.

Stap 5. Selectiebesluit.

De aanwezigheid van sporen van bewoning uit de Late Middeleeuwen is voldoende reden om de percelen in kwestie aan te wijzen als een gemeentelijk archeologische monument. Indien blijkt, dat deze percelen (geheel of gedeeltelijk) niet meer te behouden zijn, dient het deel dat bedreigd wordt archeologisch definitief onderzocht te worden. Bij een dergelijk onderzoek (opgraving) dient de onderzoekende instantie de archeologische resten binnen het gehele perceel of het gedeelte, dat (waarschijnlijk) verstoord zal gaan worden, zo volledig mogelijk te registreren en daarmee de informatie in de resten zog. *ex situ* te behouden voor de toekomst.

Stap 6. Vervolgonderzoek.

Het gehele terrein of het gedeelte, dat (waarschijnlijk) verstoord zal gaan worden, wordt aanvullend onderzocht door middel van een opgraving om alle aanwezige archeologische resten volledig te registreren en daarmee de informatie in de resten zog. *ex situ* te behouden voor de toekomst.

PERCEEL I 2074

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nr. 2074
Adres	Van Rijnweg 14
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	Ongeveer 0,9 hectare
Grondgebruik	braakliggend
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	
adres	

Stap 1. Bureauonderzoek.

Het perceel I 2074 kent geen specifieke archeologische verwachting, die afwijkt van het omringende agrarische gebied als geheel. Verwacht wordt de aanwezigheid van mariene afzettingen; mogelijk een duinafzetting in de ondergrond. Vermoedelijk is het perceel in de 11^e of 12^e eeuw ontgonnen. Er zijn geen concrete aanwijzingen voor bewoning binnen de huidige grenzen van het perceel.

Stap 2. Booronderzoek.

Er is op het perceel I 2207 tot nu toe geen handmatig of mechanisch booronderzoek uitgevoerd.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op perceel I 2074, adres Van Rijnweg 14, is uitgevoerd van 26 tot 31 januari 2011 door een team van vier archeologen, bestaand uit:

drs. P. van den Bos	medior archeoloog en leider van veldteam
drs. R. Elma	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog
drs. Y.F. van Amerongen	veldmedewerker

Tijdens het veldwerk zijn twee proefsleuven aangelegd, die ongeveer een richting hebben van Zuidwest naar Noordoost. Deze richting is gekozen om zoveel mogelijk van de verwachte sporen en van de rand van een mogelijke kreek aan te snijden, en om de aanleg van de sleuven niet onnodig moeilijk te maken.

Projectcode	RZUID 10-1
Perceel	I 2074
Oppervlakte	9362
Putnummers	37, 38
Gezamenlijke lengte (m)	184
Breedte (m)	4
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	736
Dekkingsgraad (%)	7,7

Resultaten.

In werkput 37 werden twee of drie lineaire sporen aangesneden, die een verloop van noord naar zuid hebben. Vermoedelijk gaat het om resten van een verkaveling uit de Romeinse tijd, door het eerdere archeologische onderzoek van andere percelen in de omgeving bekend is.

In het oostelijk deel van werkput 38 werden een aantal sporen aangetroffen met een andere richting, min of meer evenwijdig aan de bestaande verkaveling, die mogelijk samenhangen met de laatmiddeleeuwse resten in de percelen I 2034/2035 aan de overzijde van de Van Rijnweg.

Stap 4. Waardstelling en selectieadvies.

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in een gedeelte van het onderzochte perceel archeologische resten aanwezig zijn, die volgens de richtlijnen van de KNA behoudenswaardig zijn. In geval behoud *in situ* van de resten niet mogelijk blijkt te zijn, dienen de behoudenswaardige en tevens bedreigde gedeelten zo volledig mogelijk archeologisch onderzocht te worden door middel van een opgraving.

Stap 5. Selectiebesluit.

De aanwezigheid van sporen van een verkaveling uit de Romeinse tijd dient zo compleet mogelijk onderzocht te worden om te voorkomen, dat deze sporen zonder registratie verloren gaan. Daarnaast dienen de waarschijnlijk middeleeuwse resten in het zuidoostelijke gedeelte van dit perceel volledig onderzocht en geregistreerd te worden, in samenhang met de resten in de aangrenzende percelen.

Stap 6. Vervolgonderzoek

De omvang van de Romeinse verkaveling in het blok in kwestie wordt nader onderzocht door deze kavelgreppels zo veel mogelijk te onderzoeken. Het zuidoostelijke terreingedeelte waarin zich een aantal waarschijnlijk laatmiddeleeuwse resten bevinden, wordt verder onderzocht om deze resten volledig te documenteren.

PERCEEL I 2125

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nr. 2125.
Adres	Van Rijnweg z.n.
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	2655 m ²
Grondgebruik	tuin
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	
adres	

Stap 1. Bureauonderzoek.

Perceel I 2125 kent geen specifieke archeologische verwachting, die afwijkt van het omringende agrarische gebied als geheel. Vermoedelijk is het gebied in de 12^e eeuw ontgonnen. Er zijn geen concrete aanwijzingen voor bewoning binnen de grenzen van het perceel. In de 16^e en 17^e eeuw lag het perceel nog buiten het complex van het klooster en het latere landgoed Sion.

Vanaf 1710 kwam het perceel blijkens contemporaine afbeeldingen (Kruikius, Kaart van Delfland 1712) te liggen binnen de snel groeiende buitenplaats Sion. Het perceel maakte deel uit van de met bomen beplante promenade, die de hele buitenplaats omgaf. In deze periode moet het perceel flink opgehoogd zijn, zoals nu nog te zien is aan het aangrenzende perceel I 2205, dat ook deel uitmaakte van de promenade. Rond 1800 werd de buitenplaats opgegeven en in delen verkocht voor de tuinbouw. De parcelering is sindsdien nog meer aangepast en de ophoging is geheel verdwenen. Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van landbouwactiviteiten in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. De 18^e eeuw kan sporen van beplanting achtergelaten hebben. In de 19^e en 20^e eeuw kan de tuinbouw sporen nagelaten hebben.

Stap 2. Booronderzoek.

Er is in perceel I 2125 geen handmatig of mechanisch booronderzoek uitgevoerd. Dat moet nog gebeuren, voordat definitief tot vrijgave van het perceel wordt besloten.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op perceel I 2125, zonder adres, is uitgevoerd op 31 januari en 1 februari 2011 uitgevoerd door een team van vier archeologen, bestaand uit:

drs. P. van den Bos	medior archeoloog en leider van het veldteam
drs. R. Elsma	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog
drs. Y.F. van Amerongen	veldmedewerker

Tijdens het veldwerk is een enkele proefsleuf proefsleuven aangelegd, die ongeveer een richting heeft van Zuidwest naar Noordoost. Deze richting is gekozen om zoveel mogelijk van de verwachte sporen aan te snijden en om de aanleg van de sleuf niet onnodig moeilijk te maken.

Projectcode	RZUID 10-1
Percelen	I 2125
Oppervlakte	2655
Putnummers	39
Gezamenlijke lengte (m)	36,5
Breedte (m)	4
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	148
Dekkingsgraad (%)	5,6

Resultaten.

Tijdens het proefsleuvenonderzoek is gebleken, dat de bodemopbouw (onder de bovengrond) bestaat uit mariene afzettingen. De homogene zandige kleien gaan op grotere diepte over in zand met kleiige banden. In de vaste bodem zijn vrijwel geen sporen aangetroffen. Het vondstenmateriaal uit alle perioden is verwaarloosbaar. Het ontbreken van sporen en vondsten, zelfs uit de Nieuwe tijd, op dit perceel is opvallend en mogelijk te wijten aan het subrecent verwijderen van de ophoging, die hier blijkens de kaart van Delfland van de hand van Kruikius circa 1710 aangebracht moet zijn.

Stap 4. Waardestelling cf. KNAL 3.2, VS06 en bijlage 4, en selectieadvies.

Op grond van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek wordt vastgesteld, dat in het onderzochte gebied zeer waarschijnlijk geen archeologische resten aanwezig zijn uit de Romeinse tijd en latere perioden, die volgens de richtlijnen voor waardering in de KNA behoudenswaardig zijn. Over de mogelijke aanwezigheid van resten uit eerdere perioden zijn nog geen gegevens beschikbaar.

Stap 5. Selectiebesluit van bevoegd gezag.

Uit het proefsleuvenonderzoek is niet gebleken, dat het noodzakelijk is binnen perceel I 2125 een archeologisch vervolgonderzoek uit te voeren. Het booronderzoek kan echter gegevens opleveren over de aanwezigheid van resten uit eerdere perioden, met name uit de Late Steentijd.

Stap 6. Vervolgonderzoek.

De noodzaak voor een archeologisch vervolgonderzoek dient nader bepaald te worden na afronding van het booronderzoek.

Opmerking.

Het aangrenzende perceel I 2205 maakte vroeger deel uit van dezelfde promenade, maar is nog niet archeologisch onderzocht. Hier is de ophoging uit de vroege 18e eeuw nog steeds aanwezig.

PERCELEN I 2115, I 1904 en I 2126

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nrs. 2115, 1904 en 2126
Adres	Middendorpweg 6, 8 (gesloopt) en 8a
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	Ongeveer 3,6 hectare
Grondgebruik	grasland
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	Hr. van Paasschen
adres	

Stap 1. Bureauonderzoek.

Het blok van drie aangrenzende percelen I 2115, 1904 en 2126 kent geen specifieke archeologische verwachting, afwijkend van het omringende agrarische gebied. Er zijn geen aanwijzingen voor bewoning binnen het blok. Kort na 1700 kwam het blok blijkens contemporaine afbeeldingen (Kruikius, Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland) te liggen in de buitenste zone van de expanderende buitenplaats Sion, buiten de eigenlijke tuinen. Deze zone was waarschijnlijk primair in gebruik voor de landbouw. Op grond van de ligging kunnen sporen verwacht worden van landbouwactiviteiten in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd, waarschijnlijk met een nadruk op de periode vanaf 1700. Vooral langs de zuidelijke rand van het blok worden omvangrijke verstoringen verwacht.

Stap 2. Booronderzoek.

Er is in het blok percelen I 2115, I 1904 en I 2126 geen handmatig booronderzoek uitgevoerd. Het mechanische booronderzoek (boring 14-20 en 108-126) heeft aangetoond, dat de bodem van dit blok bestaat uit mariene afzettingen, grotendeels bedding- en oeverafzettingen van de Gantel. In het meest westelijke perceel van dit blok (I 2115) bevinden zich ook afzettingen van een kreekgeul, mogelijk een restgeul. In boring 14 en 16 zijn indicatoren aangetroffen voor archeologische resten, resp. brokjes houtskool en leem. De betekenis van deze ongedateerde indicatoren is niet helemaal zeker.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op de percelen I 2115, 1904 en 2126 is uitgevoerd van 11 oktober tot 28 oktober 2010 door een team van acht archeologen, bestaand uit:

drs. P. van den Bos	medior archeoloog en leider van veldteam 1
drs. H. O'Brien	medior archeoloog en leider van veldteam 2
drs. R. Elisma	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog
mevr. S. Vautier	veldtechnicus
dhr. W. Suijkerbuijk	veldtechnicus
drs. Y.F. van Amerongen	veldmedewerker
mevr. I.S. van Stokkom	veldmedewerker

Tijdens het veldwerk zijn in dit blok dertien proefsleuven aangelegd, die ongeveer een richting hebben van Zuidwest naar Noordoost. Deze richting is gekozen om zoveel mogelijk van de verwachte sporen en van de rand van de kreek aan te snijden, en om de aanleg van de sleuven niet onnodig moeilijk te maken.

Projectcode	RZUID 10-1
Percelen	I 1904, 2115 en 2126
Oppervlakte	35766
Putnummers	1 t/m 13
Gezamenlijke lengte (m)	718
Breedte (m)	4

Gezamenlijke oppervlakte (m2)	2872
Dekkingsgraad (%)	8

De zuidoostelijke randzone van dit blok van drie percelen langs de Middendorpweg kon niet goed onderzocht worden vanwege de ligging van obstakels zoals gebouwen en leidingen, alsmede omvangrijke verstoringen, vooral afkomstig van gebouwen en gedempte voormalige waterbekkens. Aan de Van Rijnweg, halverwege de oostelijke rand van perceel I 2126 bevond zich in werkput 3 ook een dergelijke verstoring van een recent afgebroken bakstenen gebouw.

Resultaten.

Onder een verstoorde bovenlaag van wisselende dikte werd een dik pakket van schone natuurlijke klei aangetroffen. Het hoger gelegen deel van het pakket is door bodemvormende processen (oxidatie, bioturbatie) duidelijk geler en veel homogener dan het veel minder ontwikkelde diepere gedeelte. Vooral in het laagste deel zijn duidelijk talrijke zandige laagjes zichtbaar, die wijzen op sedimentatie in water bij wisselende stroomsnelheden. Schelpjes. In dit pakket zijn geen duidelijk verschillende afzettingsfasen waar te nemen. De interpretatie is daarom dat we te maken hebben met de pre-romeinse afzetting, bekend als de Gantel-laag (voorheen fase Duinkerke I). Deze interpretatie wordt bevestigd door de aanwezigheid van greppels uit de Romeinse tijd bovenin het laagpakket. Over de aanwezigheid van de post-romeinse Laag van Poeldijk (voorheen fase Duinkerke II-III) bestaat geen zekerheid. Deze laag kan hier bestaan hebben, maar was dan toch zo dun ontwikkeld (enkele decimeters), dat ze door latere grondbewerking geheel opgenomen is in de bovengrond.

Onder bovenlagen van wisselende dikte tekenden zich een groot aantal verstoringen (recente grondsporen) en diverse grondsporen af in de bovenzijde van de natuurlijk afgezette schone klei. Het gaat om:

- twee greppels uit de Romeinse tijd, evenwijdig, richting ongeveer N-Z, zeer weinig vondstmateriaal.
  - meerdere greppels uit de Late Middeleeuwen, richting ong. NW-ZO, zeer weinig vondstmateriaal.
  - veel greppels en kuilen uit de NT (NTC), dezelfde richting als LME, matig veel vondsten. Kassen.
- Deze fasering wordt ondersteund door de waargenomen vullingen, oversnijdingen en vondstmateriaal.

Het vondstmateriaal is met uitzondering van recent materiaal zeer schaars en bestaat vooral uit enkele fragmenten van aardewerk uit greppels. Deze zijn slechts bij benadering dateerbaar. Uit de noord-zuid lopende greppels is minstens een fragment handgevormd inheems-Romeins aardewerk geborgen.

Stap 4. Waardestelling cf. KNAL 3.2, VS06 en bijlage 4, en selectieadvies.

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in het onderzochte gebied meerdere archeologische resten aanwezig zijn, die volgens de KNA, bijlage IV, behoudenswaardig zijn. Volgens de WAMZ betekent, dat, dat deze resten bij voorkeur *in situ* behouden moeten worden. Als behoud *in situ* niet mogelijk blijkt te zijn, dienen deze resten volgens de WAMZ volledig archeologisch onderzocht te worden.

Stap 5. Selectiebesluit van bevoegd gezag.

De aanwezigheid van sporen van een verkaveling uit de Romeinse tijd zijn behoudenswaardig. Wanneer behoud niet mogelijk is, is dat reden voor het uitvoeren van een aanvullend archeologisch onderzoek om te voorkomen, dat deze sporen zonder registratie verloren zouden gaan.

Stap 6. Vervolgonderzoek.

De omvang van de Romeinse verkaveling in het blok in kwestie wordt nader onderzocht door een aantal kavelgreppels zo veel mogelijk te onderzoeken. Dit onderzoek zal uitgevoerd moeten worden voorafgaand aan de uitvoering van verdere werkzaamheden in het kader van de ontwikkeling.

PERCEEL I 2207

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nr. 2207
Adres	Middendorpweg 3
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	Ongeveer 1,5 hectare
Grondgebruik	gras
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	Hr. van Paasschen
adres	

Stap 1. Bureauonderzoek.

Het perceel I 2207 kent een specifieke archeologische verwachting, die enigszins afwijkt van het omringende agrarische gebied. Vermoedelijk is het gebied in de 11^e of 12^e eeuw ontgonnen. Er zijn geen concrete aanwijzingen voor bewoning binnen de grenzen van het perceel. In de 16^e en 17^e eeuw lag het perceel nog buiten het complex Sion. Rond 1710 kwam het blok blijkens contemporaine afbeeldingen (Kruikius) te liggen in binnen de expanderende buitenplaats Sion, als uitbreiding van de formeel ontworpen tuinen. Rond 1800 werd de buitenplaats in delen verkocht voor de tuinbouw. Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van landbouwactiviteiten in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. De 18^e eeuw kan sporen van een formele tuinaanleg achtergelaten hebben. In de 19^e en 20^e eeuw zal de tuinbouw sporen nagelaten hebben.

Aan de westelijke en oostelijke zijden van het perceel bevinden zich vermoedelijk verstoringen van aanzienlijke omvang, afkomstig van recent afgebroken bedrijfsgebouwen en van een recent gedempt waterbekken. In het tussenliggende gebied zijn over verstoringen geen gegevens. Natuurlijk zijn er zoals overal in deze omgeving sleuven van drainages te verwachten.

Stap 2. Booronderzoek.

Er is op het perceel I 2207 geen handmatig booronderzoek uitgevoerd. Het mechanische booronderzoek (boring 1-11) heeft aangetoond, dat de bodem van dit blok bestaat uit mariene afzettingen, grotendeels bedding- en oeverafzettingen van de Gantel. In het meest oostelijke gedeelte van dit perceel bevinden zich ook afzettingen van een kreekgeul, mogelijk een restgeul. In de boringen 3, 4, 5 en 8 zijn indicatoren aangetroffen, dat wil zeggen mogelijke indicaties voor archeologische resten, zoals fosfaatvlekken (?), stukjes bot, houtskool, leem, mortel en aardewerk. Van de twee scherven is één zeker en de andere mogelijk dateerbaar in de periode Late Middeleeuwen A. De boringen zijn gesitueerd op en nabij de rand van een restgeul. Mogelijk is hier sprake van een archeologische vindplaats (nederzetting) uit de periode tussen circa 1050-1250 AD.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op perceel I 2207, adres Middendorpweg 3, is uitgevoerd van 20 oktober tot 5 november 2010 door een team van acht archeologen, bestaand uit:

drs. P. van den Bos	medior archeoloog en leider van veldteam 1
drs. H. O'Brien	medior archeoloog en leider van veldteam 2
drs. R. Elisma	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog
mevr. S. Vautier	veldtechnicus
dhr. W. Suijkerbuijk	veldtechnicus
drs. Y.F. van Amerongen	veldmedewerker
mevr. I.S. van Stokkom	veldmedewerker

Tijdens het veldwerk zijn vijf proefsleuven aangelegd, waarvan er drie ongeveer een richting hebben van Zuidwest naar Noordoost. Deze richting is gekozen om zoveel mogelijk van de verwachte sporen

en van de rand van de kreek aan te snijden, en om de aanleg van de sleuven niet onnodig moeilijk te maken. De twee andere sleuven hebben een richting haaks op de eerste drie om het aanraken en beschadigen van actieve leidingen (gas, stroom) in de bodem te vermijden.

Projectcode	RZUID 10-1
Perceel	I 2207
Oppervlakte	14890
Putnummers	21 t/m 25
Gezamenlijke lengte (m)	326
Breedte (m)	4
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	1304
Dekkingsgraad (%)	8,75

De westelijke rand van dit perceel kon niet goed onderzocht worden vanwege de ligging van meerdere obstakels als leidingen. Tijdens het proefsleuvenonderzoek bleek, dat de westelijke rand van het perceel gedeeltelijk zwaar verstoord en vervuild is. Daardoor was put 25 in archeologisch opzicht leeg. Aan de oostzijde is ook een verstoring aanwezig, veroorzaakt door de aanleg van een groot en diep waterbassin. Daarom is, uitgaand van de leesbare oppervlakte binnen de sleuven, de effectieve dekking veel kleiner dan het boven opgegeven percentage.

Resultaten.

Onder de subrecent geroerde bovengrond en daarmee samenhangende verstoringen bevindt zich een homogene en uniform lichtgrijze schone kleilaag, waarin slechts weinig vondsten voorkomen. Deze laag is geïnterpreteerd als samenhangend met de historische tuinen, omdat de sporen van de tuinaanleg aan deze laag hangen en gevuld zijn met dezelfde substantie.

Direct onder de lichtgrijze klei bevindt zich de matrix, waarin sporen uit alle aanwezige perioden zijn ingesneden. De matrix is geheel dezelfde als die op de eerder beschreven percelen.

Het perceel bevat sporen uit de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen(?) en de Nieuwe tijd. Veel sporen zijn evident afkomstig van een formele tuinaanleg, gerealiseerd tussen 1710 en 1800 en daardoor absoluut gedateerd in de 18^e eeuw. Daarnaast zijn omvangrijke verstoringen aanwezig uit de 20^e eeuw, vooral door drainage, maar ook door een verdwenen bassin en door gebouwen.

Laatmiddeleeuws aardewerk komt voor, maar alleen in context waarschijnlijk 18^e eeuw. Divers materiaal, zoals baksteen. Langs de zuidelijke rand van het perceel zeer veel materiaal vanaf 1850 (NTC) in de recente bovengrond. Materiaal ouder dan de 12^e of 13^e eeuw AD lijkt te ontbreken.

Uit de sporen en de vondsten blijkt, dat in het perceel archeologische resten uit de Romeinse tijd en uit de 18^e eeuw aanwezig zijn. Het lijkt te gaan om resten van Romeinse verkaveling en van een tuinaanleg uit de 18^e eeuw. Daarnaast is het mogelijk, dat er sporen uit de Late Middeleeuwen aanwezig zijn. Uit het proefsleuvenonderzoek is niet gebleken, of dit een nederzetting betreft of niet.

Stap 4. Waardstelling en selectieadvies.

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in het onderzochte gebied archeologische resten aanwezig zijn, die volgens de richtlijnen van de KNA behoudenswaardig zijn. In geval behoud *in situ* niet mogelijk blijkt te zijn, dienen de behoudenswaardige resten zo volledig mogelijk archeologisch onderzocht te worden door middel van een opgraving.

Bovendien zijn fragmenten van laatmiddeleeuws aardewerk aangetroffen. Een vervolgonderzoek kan uitgevoerd worden om de context van het middeleeuwse materiaal op te helderen.

Stap 5. Selectiebesluit.

De aanwezigheid van sporen van een verkaveling uit de Romeinse tijd dient zo compleet mogelijk onderzocht te worden om te voorkomen, dat deze sporen zonder registratie verloren gaan. Daarnaast dient (zo mogelijk) de herkomst en oorspronkelijke context van het laatmiddeleeuwse vondstmateriaal opgehelderd te worden.

Stap 6. Vervolgonderzoek

De omvang van de Romeinse verkaveling in het blok in kwestie wordt nader onderzocht door deze kavelgreppels zo veel mogelijk te onderzoeken. Het terreingedeelte waarin zich een aantal herkenbare laatmiddeleeuwse vondsten bevinden, wordt aanvullend onderzocht om vast te stellen of zich daar toch nog sporen uit dezelfde periode bevinden.

PERCELEN I 2209 EN I 2211.

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nr. 2209 en I 2211.
Adres	Middendorpweg 2 en 4.
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	Ongeveer 3 hectares.
Grondgebruik	gras
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	Hr. van Paasschen
adres	

Stap 1. Bureauonderzoek.

De percelen I 2209 en I 2211 kennen geen specifieke archeologische verwachting, die sterk afwijkt van het omringende agrarische gebied als geheel. Vermoedelijk is het gebied in de 12^e of 13^e eeuw ontgonnen. Er zijn geen concrete aanwijzingen voor bewoning binnen de grenzen van het perceel. In de 16^e en 17^e eeuw lag het perceel nog buiten het complex Sion.

Vanaf 1710 kwam het blok blijkens contemporaine afbeeldingen (Kruikius, Kaart van Delfland 1712) te liggen binnen de snel groeiende buitenplaats Sion. De genoemde percelen maakten deel uit van de randzone, die blijkens de kaart vooral als plantage gebruikt werd. Rond 1800 werd de buitenplaats opgegeven en in delen verkocht voor de tuinbouw. De percelering is sindsdien nog meer aangepast. Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van landbouwactiviteiten in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. De 18^e eeuw kan sporen van een plantage achtergelaten hebben. In de 19^e en 20^e eeuw kan de tuinbouw sporen nagelaten hebben.

Aan de zuidelijke en oostelijke zijden van het blok bevinden zich vermoedelijk verstoringen van aanzienlijke omvang, afkomstig van recent afgebroken bedrijfsgebouwen en van een aantal recent gedempte waterbekkens. In het tussenliggende gebied zijn over verstoringen geen gegevens. Natuurlijk zijn er zoals overal in deze omgeving sleuven van drainages te verwachten.

Stap 2. Booronderzoek.

Er is in de percelen I 2209 en I 2211 geen handmatig booronderzoek uitgevoerd. Er is een mechanisch booronderzoek uitgevoerd, maar daarvan zijn op dit moment nog geen resultaten bekend.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek.

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op de percelen I 2209 en I 2211, adressen Middendorpweg 2 en 4, is uitgevoerd van 8 november tot 23 november door een team van acht archeologen, bestaand uit:

drs. P. van den Bos	medior archeoloog en leider van veldteam 1
drs. H. O'Brien	medior archeoloog en leider van veldteam 2
drs. R. Elsma	junior archeoloog
drs. T. Kok	junior archeoloog
mevr. S. Vautier	veldtechnicus
dhr. W. Suijkerbuijk	veldtechnicus
drs. Y.F. van Amerongen	veldmedewerker
mevr. I.S. van Stokkom	veldmedewerker

Tijdens het veldwerk zijn acht proefsleuven aangelegd, die ongeveer een richting hebben van Zuidwest naar Noordoost. Deze richting is gekozen om zoveel mogelijk van de verwachte sporen en van de rand van de kreek aan te snijden, en om de aanleg van de sleuven niet onnodig moeilijk te maken.

Projectcode	RZUID 10-1
Percelen	I 2209 en 2211

Oppervlakte	30440
Putnummers	26 t/m 33
Gezamenlijke lengte (m)	620
Breedte (m)	4
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	2480
Dekkingsgraad (%)	8

De zuidelijke rand van deze percelen kon niet goed onderzocht worden vanwege de ligging van meerdere leidingen, alsmede de aanwezigheid van diverse (nog) niet gesloopte gebouwen. Aan de oostzijde van I 2211 is een verstoord gedeelte aanwezig, waar vroeger waterbassins hebben gestaan. Omdat in die hoek ook allerlei leidingen aanwezig zijn, is er geen archeologisch onderzoek uitgevoerd.

Resultaten.

Vanaf het maaiveld is de bovengrond over het gehele oppervlak van de twee percelen tot een vrij grote diepte omgezet. Gedeeltelijk is dat relatief recent gebeurd door tuinbouw; gedeeltelijk zal dit reeds eerder gebeurd zijn door landbouw vanaf de laatmiddeleeuwse ontginningen tot de 19^e eeuw. Direct hieronder liggen de intacte afzettingen van de Gantel, waarin zich sporen en verstoringen duidelijk aftekenen. In perceel I 2209 tekent zich vooral een parallel tweetal greppels af, die hoogstwaarschijnlijk deel uitmaken van de Romeinse verkaveling en te dateren zijn in de Romeinse tijd. De afstand tussen de greppels doet vermoeden, dat er sprake kan zijn van een Romeinse weg, zoals die reeds eerder werd aangetroffen bij het onderzoek van Rijswijk-De Bult (ca. 1970) en bij het recente onderzoek aan de Klaroenstraat. Mogelijk gaat het om dezelfde weg.

In perceel I 2211 werd geen spoor uit de Romeinse tijd herkend. De overige sporen in deze beide percelen lijken te behoren tot de verkaveling uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. Er zijn vermoedelijk geen bijzondere vondsten gedaan.

Uit deze resultaten blijkt, dat de percelen in kwestie in de Romeinse tijd en in de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd agrarisch in gebruik waren. Er zijn geen directe aanwijzingen voor bewoning herkend.

Stap 4. Waardestelling en selectieadvies.

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in het onderzochte gebied met zekerheid archeologische resten aanwezig zijn, waarvan het behoud voldoende belangrijk is om de geplande ontwikkelingen te verhinderen of ingrijpend aan te passen. De sporen van een weg en een verkaveling uit de Romeinse tijd zijn wat betreft hun informatiewaarde te waardevol om af te kunnen zien van een archeologisch vervolgonderzoek.

Daarnaast is het mogelijk, dat hier net zoals elders geconstateerd is (bijv. in Eikelenburg en in de Klaroenstraat in Rijswijk, in Wateringen en in Midden-Delfland) langs deze Romeinse weg sporen van inheems-Romeinse nederzettingen en begravingen uit dezelfde tijd voorkomen.

Stap 5. Selectiebesluit.

De aanwezigheid van sporen van een weg en een verkaveling uit de Romeinse tijd dient onderzocht te worden om te voorkomen, dat deze sporen zonder registratie verloren gaan. Daarnaast dient de mogelijke aanwezigheid van resten van inheems-Romeinse bewoning en begravingen onderzocht te worden.

Stap 6. Vervolgonderzoek

De omvang van de Romeinse weg en verkaveling in perceel I 2209 wordt nader onderzocht door deze weg- en kavelgreppels met een vervolgonderzoek voor een zo groot mogelijk deel bloot te leggen.

SAMENVATTING EN CONCLUSIE

Stand van het onderzoek.

Gedurende week 41 tot week 47 van 2010 zijn in de kadastrale sectie I, percelen 2126, 1904, 2115, 2207, 2209, 2211, 2034 en 2035 door medewerkers van het Taakveld Archeologie van de gemeente Rijswijk in totaal 28 proefsleuven aangelegd. Bij het werk werd grote overlast ondervonden van toestromend bodem- en hemelwater. Door de wateroverlast was een deel van het oppervlak moeilijk te registreren. Het dichtmaken van de sleuven werd afgerond in week 48.

Gedurende week 3 tot 7 van 2011 zijn de percelen H 98, I 2074 en I 2125 door medewerkers van het Taakveld Archeologie van de gemeente Rijswijk onderzocht. Daarbij werden 4 proefsleuven aangelegd. Een groter deel van dat veldonderzoek lag echter buiten het gebied van dit projectbesluit.

De onderzochte percelen zijn samen ongeveer 11 hectare groot; de dekking van de proefsleuven was bijna 8 procent. Een belangrijk deel van deze oppervlakte bestond uit (sub-)recent verstoorde en dus archeologisch informatieloze gedeelten. Uitgaand van de omvang van de aangetroffen leesbare gedeelten, is het effectief onderzochte gedeelte duidelijk kleiner, vermoedelijk niet meer dan 3 tot 5 procent.

Na het veldonderzoek is direct begonnen met de administratieve uitwerking van de resultaten. Op basis van de gegevens die op dit moment beschikbaar zijn, is een globale en voorlopige interpretatie opgesteld. Bij deze stand van het onderzoek zijn veruit de meeste onderzoeksvragen (zie: vraagstelling) nog niet te beantwoorden. De voorlopige interpretatie van de resultaten kan door herinterpretatie en nieuwe gegevens in de loop van het verdere onderzoek nog veranderd worden.

Resultaten.

De bodemopbouw van het plangebied begint - voor ons doel - met de wadafzettingen van het laagpakket van Wormer, die in Rijswijk-Zuid overal in de ondergrond aanwezig moeten zijn. De top van dit pakket is alleen in de boringen bereikt, maar niet in de proefsleuven.

De mogelijke aanwezigheid van duintopjes op de wadafzettingen is binnen het plangebied nog niet helemaal opgehelderd. Binnen het tot nu toe gerapporteerde gedeelte lijken ze niet (meer) aanwezig te zijn. Het is mogelijk dat erosie van de Gantel duinzand heeft opgeruimd. Het vervolg van het booronderzoek zal uitsluitel moeten geven over mogelijke duintopjes in de rest van het plangebied. Door vernatting begon over de wadden en duinen veen te groeien, dat rond 3000 BC alle oudere lagen in het plangebied volkomen afdekte.

In het plangebied zijn slechts geringe resten aangetroffen van veen, dat vroeger zeer uitgebreid moet zijn geweest. Een gedeelte van het veen is verdwenen door natuurlijke erosie van de Gantel voor of na de Romeinse tijd. Een ander deel is ingeklonken tot een laag van maximaal 30 cm dikte op de wadafzettingen. Er zijn geen herkenbare sporen waargenomen van mogelijk aanwezige postromeinse veenvorming of (dunne) mariene afzettingen van de Gantel. Als deze afzettingen er geweest zijn, wat niet uitgesloten kan worden, zijn ze in latere tijd omgezet en geheel opgenomen in de bouwvoor.

Prehistorische resten zijn op dit moment in het plangebied (nog) niet aanwijsbaar. Mogelijk hangt dat samen met het toevallig ontbreken van de eerste duintoppen, die in het Neolithicum al bewoonbaar geworden waren. Ook sporen van menselijke aanwezigheid uit de daarop volgende Bronstijd en IJzertijd zijn tot zover niet herkenbaar. Het is denkbaar, dat de veengroei, mogelijk gevolgd door erosie en sedimentatie vanuit de Gantel daar verantwoordelijk voor zijn. Voor het einde van de IJzertijd was het plangebied door overstroming vanuit de Gantel afgedekt met mariene afzettingen.

In de Romeinse tijd werd het hele plangebied ontgonnen en agrarisch gebruikt, zoals blijkt uit sporen, die geïnterpreteerd zijn als een weg en een verkaveling, die aanwezig zijn in (bijna) alle percelen. Binnen het plangebied Rijswijk-Zuid is nog geen Romeinse bewoning aangetoond. Als deze bewoning werkelijk ontbreekt, in tegenstelling tot de situatie in omliggende gebieden in Rijswijk en aangrenzende gemeenten, zal daarvoor een plausibele verklaring gevonden moeten worden.

In de Late Middeleeuwen werd het plangebied opnieuw in zijn geheel ontgonnen. Een belangrijk verschil met eerdere perioden lijkt te zijn, dat het plangebied vanaf de Late Middeleeuwen niet alleen agrarisch in gebruik was, maar nu ook bewoning kende binnen het gebied zelf.

Het nederzettingpatroon was dus veranderd. Tot nu toe waren echter vrijwel geen nederzettingen uit de tijd van de ontginningen bekend. Uit het proefsleuvenonderzoek blijkt, dat er reeds in de 12^e eeuw een nederzetting bij de Kitshoeve gelegen kan hebben, op percelen I 2034 en 2035. De vindplaats op perceel I 2207 is nog niet geïdentificeerd als nederzetting. Uit de Late Middeleeuwen zijn binnen het gebied van het projectbesluit nog geen andere belangrijke sporen aangetroffen.

Een groot deel van de onderzochte percelen lag vanaf de vroege 18^e eeuw binnen de buitenplaats Sion. Op perceel I 2207 blijkt uit de grondsporen zoals plantgaten en greppels, dat hier sprake was van een omvangrijke tuinaanleg in Franse stijl, zoals ook te zien is op contemporaine afbeeldingen. Het zwaartepunt van de buitenplaats Sion met het hoofdgebouw en de belangrijkste bijgebouwen was gelegen op het terrein van het gelijknamige klooster, dat buiten het gebied van het projectbesluit ligt en tot op heden nog niet met proefsleuven onderzocht is.

Binnen het onderzochte deel van het plangebied zijn overal verstoringen aanwezig die afkomstig zijn van de tuinbouw, zoals funderingen van kassen, bassins en vooral drainageleidingen.

De vondsten van het proefsleuvenonderzoek bestaan vooral uit aardewerk en daarnaast uit kleine hoeveelheden van bot, glas, metaal, steen en diverse materialen. Op het moment van schrijven zijn ze geïnventariseerd. De volledige uitwerking van geselecteerde vondsten en monsters maakt deel uit van de uitwerking voor de eindrapportage.

Vervolgonderzoek

Op grond van de resultaten van het inventariserend veldonderzoek door middel van boringen en proefsleuven wordt door het Taakveld Archeologie van de gemeente Rijswijk aanbevolen om de volgende archeologische vervolgonderzoeken uit te voeren.

1. Een vlakdekkend onderzoek (opgraving) van de resten van een mogelijke Romeinse weg in de percelen I 2207 en I 2209. Daarbij moet rekening gehouden worden met het mogelijk voorkomen van sporen van nederzettingen en begravingen in de nabijheid van de weg.
2. Een aanvullend onderzoek van de Romeinse verkaveling. Deze greppels liggen vooral in de percelen I 2115 en I 2126, maar ook in I 2074. De opzet van het onderzoek moet zijn om deze greppels en hun vertakkingen (ook in andere percelen) zo compleet mogelijk bloot te leggen.
3. Een vlakdekkend en volledig onderzoek van de resten van een laatmiddeleeuwse nederzetting in de percelen I 2034 en I 2035. De sporen kennen mogelijk een uitbreiding op aangrenzende percelen. Dit geldt reeds voor het meest oostelijke deel van I 2074.
4. Een aanvullend onderzoek om de context van de laatmiddeleeuwse vondsten in perceel I 2207 op te helderen. De doelstelling van het onderzoek moet zijn om vast te stellen of het gaat om waardevolle, behoudenswaardige resten *in situ* of om betrekkelijk waardeloze opspit. Indien sprake is van archeologische resten *in situ* moeten deze resten volgens richtlijnen van de KNA gewaardeerd worden en aangewezen worden voor bescherming of vervolgonderzoek.
5. Een aanvullend onderzoek van mogelijke sporen van de laatmiddeleeuwse Kloosterlaan.
6. Bij de bovengenoemde onderzoeken (1, 4) op perceel I 2207 kan ook de historische tuinindeling van de 18^e eeuwse buitenplaats nader onderzocht worden.

Voor een wetenschappelijk verantwoord onderzoek van de resten van de het klooster en buitenplaats Sion in het algemeen dient nog een aanvullende vraagstelling opgesteld te worden op basis van het definitieve bureauonderzoek van het plangebied Rijswijk-Zuid, dat binnenkort verschijnt.

Lijst van bijlagen

1. **Overzichtskaart**
2. **Lijst van percelen**
3. **Puttenlijst**

Afkortingen.

Afkortingen van perioden en dateringen zijn conform tabel 9 van het ABR.

Afkortingen op veldtekeningen

CP	coupe
GR	greppel
KL	kuil
M	matrix (moedermateriaal)
N	natuurlijke bodem
Ox	oxidatie
P	profiel(-kolom)
PG	paalgat
PK	paalkuil
PL	paal
S	spoor
R	recent
Rec	recent
Red	reductie
V	vulling
VL	vlek
VN	vondstnummer
WP	werkput

Overige afkortingen

ABR	Archeologisch Basis Register
Archis	Archeologisch Informatie Systeem
AHN	Actueel Hoogtebestand Nederland
AHR	Afvalwateringzuivering Haagse Regio
BMA	Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de Gemeente Rijswijk
EI	Erfgoed Inspectie
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
IVO	Inventariserend Veldonderzoek
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
MER	Milieu Effect Rapportage
MW	Monumentenwet, sinds 2007 WAMZ
NOaA	Nederlandse Onderzoeksagenda Archeologie
POA	Provinciale Onderzoeksagenda Archeologie (van Zuid-Holland)
PvA	Plan van Aanpak (draaiboek)
PvE	Programma van Eisen (bestek)
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
SIKB	Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer
WAMZ	Wet op de Archeologische Monumentenzorg

Literatuur

Algemeen

Archeologisch Informatiesysteem Archis2. URL <http://archis2.archis.nl/archisii/html/index.html>

Actueel Hoogtebestand Nederland. URL <http://www.ahn.nl>

Bakker, H. de, z.d.: De subgroepen van het systeem van bodemclassificatie voor Nederland. Wageningen.

Bel, M. van den, 2003: Geologische en archeologische verkenning van Het Wateringse Veld, Gemeente Den Haag.

Bulten, E.E.B., en Y.M. Boonstra (red.), 2006: Archeologisch onderzoek in- en effluentleidingen Afvalwaterzuivering Haagse Regio. Rapport 619. Den Haag.

Flamman, J.P., en E.A. Besselsen (red.), 2008: Het verleden boven water. Archeologische monumentenzorg in het AHR-project. Rapportage archeologische Monumentenzorg 148. Amersfoort.

Klaveren, H.W. van, 2010: Programma van Eisen IVO-Proefsleuven en Opgraving Rijswijk-Zuid-projectgebied Midden-Sion (gedeeltelijk). Rijswijk.

Koot, J.M., 2008: Opgegraven! Archeologisch onderzoek in Rijswijk. Rijswijkse Serie, 13.

Koot, J.M., 2010: Rijswijk-Zuid. MER Cultuurhistorische waarden. Concept-versie. Rijswijk.

Liere, W.J. van, 1948: De bodemkartering van Nederland. Deel II. De bodemgesteldheid van het Westland. Den Haag.

Mulder, E.F.J. de, M.C. Geluk, I. Ritsema, W.E. Westerhoff en T.E. Wong (2003): De ondergrond van Nederland. Utrecht.

Nederlandse Onderzoeksagenda Archeologie. URL <http://www.noaa.nl>

Nijdam, L.C., 2010a: Rijswijk-Zuid. Een verkennend booronderzoek. Boringen 1 t/m 36. LN002.

Nijdam, L.C., 2010b: Rijswijk-Zuid. Een verkennend booronderzoek. Boringen 37 t/m 126. LN 003.

Provincie Zuid-Holland, 2010: Provinciale Onderzoeksagenda Archeologie Zuid-Holland. Den Haag.

SIKB, 2010: Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.2. Gouda.

Veen, M.M.A. van, en J.A. Waasdorp, 2000: Archeologisch-Geologische kaart van Den Haag. Haagse Oudheidkundige Publicaties 5.

Verhagen, J.W.H.P. & drs. A.J. Borsboom, 2009: Leidraad Inventariserend Veldonderzoek. Deel: Proefsleuven (IVO-P).

Vos, P.C., E.C. Rieffe en E.E.B. Bulten, 2007: Nieuwe Geologische Kaart van Den Haag en Rijswijk.

Neolithicum

Bulten, E.E.B., (2010): Vlaardingens in de hofstad, in: Vlaardingens-cultuur. Westerheem Special 2, april 2010, 90-95.

Dorenbos, O. en J.M. Koot (2010): Wonen bij de kust, in: Vlaardingens-cultuur. Westerheem Special 2, april 2010, 96-113.

Houkes, R.A. en O. Dorenbos, 2004: Aanvullend archeologisch onderzoek op het GAVI-kavel, Ypenburg deelplan 25, Nootdorp. Rijswijk.

Koot, Hans, Lauren Bruning en Rob A. Houkes (red.), 2008: Ypenburg-Locatie 4. Een nederzetting met grafveld uit het Midden-Neolithicum in het West-Nederlandse kustgebied. Leiden.

Louwe Kooijmans, L.P., A.L. van Gijn, L.I. Kooistra, D.C.M. Raemaekers en J.T. Zeiler, 2002: Ontwerp ten behoeve van het archeologisch onderzoek naar neolithische bewoningssporen op een verdrongen zandrug in de Harnaschpolder, gemeente Schipluiden. Versie 3.1, definitief.

Louwe Kooijmans, L.P., en P.F.B. Jongste (red.), 2006: A neolithic settlement on the Dutch North Sea coast c. 3500 cal. B.C. Schipluiden, *Analecta Praehistorica Leidensia*, 37/38, 2005/2006.

Raemaekers, D.C.M., Het Vroeg- en Midden-Neolithicum in Noord-, Midden- en West-Nederland, in: Deeben, J., E. Drenth, M.-F. van Oorsouw en L. Verhart, (red.) 2005: *De Steentijd van Nederland*. *Archeologie* 11/12, 261-282.

Raemaekers, D.C.M., C.C. Bakels, B. Beerenhout, A.L. van Gijn, K. Hänninen, S. Molenaar, D. Paalman, M. Verbruggen en C. Vermeeren, 1997: Wateringen 4. A Settlement of the Middle Neolithic Hazendonk 3 Group in the Dutch Coastal Area. *Analecta Praehistorica Leidensia* 29, 143-191.

Romeinse tijd

Bloemers, J.H.F., 1978: Rijswijk (Z.-H.), 'De Bult'. Eine Siedlung der Cananefaten. *Nederlandse Oudheden* 8. Amersfoort.

Bloemers, J.H.F., 1985: Rijswijk, in: *Archeologische Kroniek van Zuid-Holland over 1984*, Holland, jaargang 17, nummer 6, 1985, 352-353.

Dorenbos, O., O. Holthausen en J.M. Koot, 2009: Langs de Sir Winston Churchilllaan in Rijswijk. Archeologisch onderzoek naar aanleiding van de toevallige vondst van een Romeinse mijlpaal. *Rijswijkse Archeologische Rapporten* 22.

Dorenbos, O., O. Holthausen en J.M. Koot, met een bijdrage van I.M.M. van der Jagt, 2010: De Paulinesymfonie. Klaroenstraat te Rijswijk. *Rijswijkse Archeologische Rapporten* 27.

Londen, H. van, 2006a: De inheemse bewoning in het landelijk gebied, in: Jonge, W. de, W. de, J. Bazelmans en D. de Jager (red.), 2006: *Forum Hadriani. Van Romeinse stad tot monument*, p. 131-139. Utrecht.

Londen, H. van, 2006b: *Midden-Delfland: The Roman native landscape past and present*. Amsterdam.

Rijswijk. Een nederzetting van de Cananefaten, in: Bloemers, J.H.F., L.P. Louwe Kooijmans en H. Sarfatij, 1981: *Verleden Land*, 96-98. Amsterdam.

Waasdorp, J.A., 2003: IIII M.P. naar M.A.C. Romeinse mijlpalen en wegen. *Haagse Oudheidkundige Publicaties* 8. Den Haag.

Middeleeuwen en Nieuwe Tijd

Holthausen, O. en O. Dorenbos, 2010: Prinses Beatrixlaan te Rijswijk. Archeologisch inventariserend Veldonderzoek in het kader van de aanleg van de tweede afvoerleiding Delft. *Rijswijkse Archeologische Rapporten* 28.

Rieffe, E.C., L.I. Kooistra, J. van Dijk en L. van Beurden, 2006: AHR-I, in: *Archeologisch onderzoek In- en effluentleidingen. Afvalwaterzuivering Haagse Regio*. Rapport 0619, 2006, 209-259.

Moerman, J., 2010: Sion, klooster, buitenplaats en tuinbouwgebied. De rijke historie van het Rijswijkse Sion. *Rijswijkse serie nr. 21*, Rijswijk.

Tussenrapport 4

RijswijkBuiten te Rijswijk

*Een archeologisch inventariserend veldonderzoek
door middel van booronderzoek en proefsleuven
in het kader van de ontwikkeling van de bouwlocatie
RijswijkBuiten.*

H.W. van Klaveren

J.M. Koot

Gemeente Rijswijk
Afdeling Stad en Samenleving,
Sectie Ruimtelijke en Economische Ontwikkeling
Taakveld Monumentenzorg en Archeologie

Inhoud

1.	Inleiding	5
2.	Plangebied en onderzoeksopzet	6
	2.1. Aanleiding van het onderzoek	6
	2.2. Reden van het onderzoek	6
	2.3. Doel van het onderzoek	6
	2.4. Organisatie van het archeologisch onderzoek	6
	2.5. Planning	7
	2.6. Bureauonderzoek	7
	2.7. Archeologische verwachting	7
	2.8. Booronderzoek	8
	2.9. Proefsleuvenonderzoek	8
	2.10. Vervolgonderzoek	8
	2.11. Vraagstelling	9
	2.12. Strategie	10
	2.13. Werkwijze	10
	2.14. Waardering en selectie	12
	2.15. Vervolgonderzoek	13
	2.16. Eisen aan gravend onderzoek	14
	2.17. Aanleg van werk putten	14
	2.18. Registratie	14
3.	Perceel H 522	17
4.	Percelen I 659, 672 en 952	20
6.	Perceel I 733	23
5.	Percelen I 1524, 2005 en 2113	26
7.	Percelen I 1591 en 1592	31
8.	Perceel I 2202 (met 2069, 2071 en 2110)	35
9.	Percelen I 2204	39
10.	Perceel I 755	42
11.	Perceel I 2068 (gedeeltelijk)	45
12.	Aanvulling perceel I 2180, Tussenrapport 3	46
13.	Overige percelen	48
	13.1. Perceel I 297	48
	13.2. Perceel I 653	48
	13.3. Perceel I 752 en I 2208	48
	13.4. Perceel I 1903	48
	13.5. Perceel I 1906	48
	13.6. Perceel I 2114	49
	13.7. Perceel I 2120 en 2212	49
	13.8. Perceel I 2122 en 2123	49
	13.9. Perceel I 2127	49
	13.10. Perceel I 2179	49

	13.11. Perceel I 2201	49
	13.12. Perceel I 2203	50
	13.13. Perceel I 2205	50
14.	Samenvatting en conclusies	52
	14.1. Stand van het onderzoek	52
	14.2. Resultaten	52
	14.3. Aanbevelingen	53
15.	Cumulatief onderzoek	54
	15.1. Samenvatting	54
	15.2. Inleiding	54
	15.3. Bureauonderzoek	54
	15.4. Booronderzoek	54
	15.5. Proefsleuvenonderzoek	55
	15.6. Vervolgonderzoek	55
	15.7. Oplevering	55
16.	Literatuurlijst	56
Bijlagen		
Bijlage 1	Percelenlijst	59
Bijlage 2	Stand van zaken gravend onderzoek per 1 augustus 2013	60
Bijlage 3	Werkputtenlijst	61

Afbeelding 1.
 Kaart van Nederland. Rijswijk ligt bij de ster.

Afbeelding 2.
 Topografische kaart van Rijswijk. De locatie RijswijkBuiten bevindt zich bij de ster.

1. Inleiding

Dit tussenrapport is de neerslag van een inventariserend archeologisch veldonderzoek, waarvan de uitvoering nog in volle gang is, ook in het veld. In dit stadium kunnen alleen uitspraken gedaan worden voor de gedeelten van RijswijkBuiten (Sion en 't Haantje) die tot nu toe archeologisch onderzocht zijn. Bovendien zijn die resultaten zeer globaal, aangezien de kwalitatief verantwoorde uitwerking van de eerste data uit het veld (sporen, monsters en vondsten) op dit moment nog nauwelijks begonnen is.

De bedoeling van het tussenrapport biedt dus geen afgerond resultaat met interpretatie, maar formuleert een redelijk duidelijke waardering van de onderzochte gedeelten. Op basis van die waardering biedt dit rapport een basis voor de selectie en het vervolgonderzoek.

Het rapport bestaat uit drie gedeelten; twee algemene en één specifiek deel.

- Het eerste algemene deel is een relatief uitgebreide inleiding, waarin alle algemene informatie over het archeologische project te vinden is. Deze informatie is uiteraard grotendeels ontleend aan het vigerende Programma van Eisen.
- Tussen het eerste en het tweede algemene deel vindt u een aantal paragrafen met een steeds gelijke opbouw, namelijk een paragraaf voor ieder onderzocht perceel of blok van aangrenzende onderzochte percelen.
- Het tweede algemene deel is een samenvatting en conclusie, die binnen de bovengenoemde beperkingen geldig is voor archeologisch onderzochte deel van het projectgebied als geheel.

Aan het eind van dit rapport vindt u een opgave van literatuur, afbeeldingen, kaarten en bijlagen.

Administratieve gegevens plangebied

Onderzoeksmelding	Plangebied RijswijkBuiten ligt binnen onderzoeksmelding 41450
Type onderzoek	BO, IVO-boringen, IVO-proefsleuven, opgravingen, anders
Opdrachtgever	Gemeente Rijswijk, programmabureau RijswijkBuiten
Contactpersoon	Dhr. H. van den Bergh (procesmanager civieltechniek) Dhr. T. Koolstra (archeologie)
Bevoegd gezag	Gemeente Rijswijk, Taakveld Monumentenzorg en Archeologie
Contactpersoon	Drs. J.M. Koot, Taakveld Monumentenzorg en Archeologie
Uitvoerende partij	Gemeente Rijswijk, Taakveld Monumentenzorg en Archeologie
Projectleider	Drs. O. Holthausen

2. Plangebied en onderzoeksopzet

Het werkgebied van het project RijswijkBuiten wordt globaal begrensd door de Oude Zweth/Wilhelminapark (noorden), de Noordhoornsewetering (westen), de Kastanjewetering en tevens de gemeentegrens met Delft (zuiden) en de Lange Kleiweg (oosten); dit zijn de deelgebieden Sion en 't Haantje. Het gebied tussen de Lange Kleiweg en de Vliet maakt wel deel uit van het werkgebied van RijswijkBuiten (deelgebied Pasgeld), maar valt voorlopig buiten de geplande nieuwbouw. Dat gebied valt vooralsnog buiten het aandachtsgebied voor het archeologisch onderzoek. Het archeologische onderzoek is bij databank Archis2 aangemeld onder nummer OM 41450.

2.1. Aanleiding van het onderzoek

Conform het verdrag van Malta is het uitgangspunt van de gemeente Rijswijk dat aanwezige behoudenswaardige archeologische resten vooral *in situ* (op hun huidige plaats in de bodem) dienen te worden behouden. Indien behoud *in situ* vanwege conflicterende andere belangen niet mogelijk is, dienen de archeologische resten te worden onderzocht door middel van een (archeologische) opgraving. Dit beginsel is opgenomen in de Nota Monumentenzorg en Archeologie, die door het College van B& W is goedgekeurd. De nota is in overeenstemming met het beleid van het Rijk en de provincie Zuid-Holland. Binnen die gedeelten van het huidige plangebied, die in het kader van de geplande ontwikkeling door bodemingrepen verstoord zullen worden, dient daarom een inventariserend veldonderzoek (door middel van proefsleuven) plaats te vinden om de aanwezigheid, de omvang, de diepteligging, de aard en de conservering van de verwachte archeologische resten vast te stellen. Op het inventariserend veldonderzoek en de daarop gebaseerde archeologische waardestelling volgt een selectiebesluit. Behoudenswaardige archeologische vindplaatsen, die door de geplande ontwikkeling aangetast worden of verloren dreigen te gaan, dienen volledig of zoveel als mogelijk onderzocht te worden door middel van opgravingen.

2.2. Reden van het onderzoek

De aanleiding voor het onderzoek ligt in het voornemen van de gemeente Rijswijk om het plangebied te herontwikkelen. In de komende jaren zullen ruim 4000 woningen worden gebouwd met bijbehorende infrastructuur als wegen. De daarbij optredende bodemingrepen vormen een bedreiging voor mogelijk aanwezige archeologische waarden. Momenteel zijn nog onvoldoende concrete gegevens bekend voor een waardestelling conform KNA en een doeltreffend beleid over beheer en behoud van eventueel aanwezige archeologische resten.

2.3. Doel van het onderzoek

Het doel van het inventariserend veldonderzoek (in het algemeen) is het aanvullen en toetsen van de gespecificeerde verwachting, die gebaseerd is op geologische en historische kaarten, als ook provinciale en gemeentelijke verwachtingskaarten. Mede op basis van de in het veld verkregen gegevens wordt een uitspraak gedaan over de aan- of afwezigheid, omvang, kwaliteit en conservering van archeologische waarden. Waardestelling van de archeologische resten dient te bepalen of aanwezige archeologische waarden al dan niet behoudenswaardig zijn en of vervolgonderzoek en/of planaanpassingen al dan niet noodzakelijk zijn. Het doel van archeologische opgravingen is de volledige registratie van de behoudenswaardige archeologische resten binnen het plangebied, die bedreigd worden door de huidige ontwikkelingen en niet door bescherming en/of planaanpassing *in situ* in de bodem behouden kunnen blijven.

2.4. Organisatie van het archeologisch onderzoek

Het archeologisch onderzoek wordt verricht door het taakveld Archeologie van de gemeente Rijswijk. Onderdelen van de werkzaamheden en dan vooral specialistische deelonderzoeken worden uitbesteed aan derden. Het verkennend booronderzoek wordt uitgevoerd door de firma bureau RAAP.

Het programmabureau RijswijkBuiten treedt op als opdrachtgever van het archeologisch onderzoek en ook het eerste aanspreekpunt. Er is een Projectgroep Archeologie RijswijkBuiten opgezet waarin zowel een vaste vertegenwoordiger van het Programmabureau RijswijkBuiten als van het taakveld Archeologie zitting hebben. Afhankelijk van de gespreksonderwerpen nemen anderen deel aan de beraadslagingen van de projectgroep.

2.5. Planning

Het onderzoek van RijswijkBuiten zal, afhankelijk van de planning en de voortgang van het project naar bevind van zaken opgedeeld worden in een aantal fasen, gedurende meerdere jaren. Het veldwerk van het vooronderzoek is begonnen op 11 oktober 2010; een einddatum hiervan is nog niet bekend. De uitvoering van het onderzoek wordt immers in hoge mate bepaald door het tempo waarin de percelen grond voor archeologisch onderzoek beschikbaar komen. De uitwerking van de resultaten dient – voor zover de middelen het toelaten - zo veel mogelijk gelijk op te lopen met het veldwerk. Na afsluiting van het veldwerk zal binnen de wettelijke termijn van twee jaar het eindrapport opgesteld worden.

2.6. Bureauonderzoek

Voorafgaand aan het archeologisch bodemonderzoek is voor het plangebied RijswijkBuiten een summier bureauonderzoek uitgevoerd in het kader van de MER procedure. De definitieve resultaten van dit onderzoek worden binnenkort gepubliceerd. De paragraaf over de archeologische verwachting in het Programma van Eisen en in dit rapport zijn gebaseerd op het concept. Deze paragraaf is hieronder weergegeven. Het bureauonderzoek zal volgens planning t.z.t. veel uitgebreider gerapporteerd worden in het eindrapport van het hele archeologische onderzoek.

2.7. Archeologische verwachting

Binnen het gebied van RijswijkBuiten zijn vrijwel geen archeologische vindplaatsen bekend. De verwachting is daarom vooral gebaseerd op onze kennis van de natuurlijke bodemopbouw gegevens uit de omgeving van het onderzoeksgebied.

Verwacht worden complextypen zoals nederzettingsterreinen (en andere sporen) uit diverse perioden, zoals Midden- en Laat-Neolithicum (ca. 5300-2100 voor Chr.), IJzertijd (8^e-1^e eeuw voor Chr.), Romeinse tijd (1^e-3^e eeuw na Chr.), Late Middeleeuwen (11^e-16^e eeuw) en Nieuwe tijd (vanaf 16^e eeuw).

Uit het Neolithicum worden sporen van nederzettingen verwacht, die gelegen zijn op oude duinen. Door verstuiving van het duinzand zijn meerdere niveaus van bewoning mogelijk. Wanneer sporen uit het Neolithicum aanwezig zijn, zullen deze naar verwachting bestaan uit een woon- of afvallaag, greppels, kuilen, paalgaten en dergelijke. Daarnaast kunnen grafkuilen aangetroffen worden.

In de top van het ongestoorde kleipakket kunnen intacte sporen vanaf de Late IJzertijd of de Romeinse Tijd worden aangetroffen. Indien sporen uit de IJzertijd of de Romeinse Tijd aanwezig zijn, zullen deze naar verwachting bestaan uit (verkavelings-) greppels, eventueel ook resten van houten constructies (palen of paalkuilen, vlechtwerk etc.), afvalkuilen en waterputten. Muurwerk van natuursteen kan aangetroffen worden, maar de kans daarop is niet groot. Uit de Romeinse tijd en de Late Middeleeuwen zijn in de nabijheid van het plangebied, rond Rijswijk-De Bult en in

de Hoekpolder sporen van omvangrijke verkavelingen bekend, waarvan verwacht wordt dat ze zich in het plangebied kunnen voortzetten. Beide latere systemen bestaan uit smalle langwerpige percelen met een hoofd- en een dwarsrichting. Het verkavelingssysteem uit de Romeinse tijd is waargenomen in diverse onderzoeken zoals Rijswijk-De Bult, Schipluiden-Harnaschpolder, Rijswijk-Hoekpolder 3, Midden-Delfland-Woudse Polder. De oriëntatie van deze percelering is hoofdzakelijk noord-zuid. Tijdens de uitvoering van het onderstaande Inventariserend Veldonderzoek Proefsleuven (IVO-P) is gebleken, dat de percelering als geheel minder eenvoudig is dan verwacht werd. Plaatselijk bestaan er duidelijk andere richtingen, waaruit afgeleid zou kunnen worden, dat de percelering in Rijswijk uit minstens drie verschillende blokken bestaat.

Sporenniveaus (indien aanwezig) uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd zijn naar verwachting nog grotendeels intact. Het niveau vanaf waar intacte bodemlagen aanwezig kunnen zijn bevindt zich naar verwachting direct onder de bouwvoor. Indien sporen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd aanwezig zijn, zullen deze naar verwachting bestaan uit resten van houten constructies (palen of paalkuilen, vlechtwerk, etc.), uitbraaksleuven en/of bakstenen funderingen, afvalkuilen, waterputten, beerputten en (verkavelings-)greppels. Uit de prehistorie is in de omgeving van Rijswijk geen doorgaande percelering bekend. De percelering uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd ligt volgens de resultaten van onderzoeken in Rijswijk-De Bult en Rijswijk-Hoekpolder 3 meer noordwest-zuidoost gericht en is bovendien over grote delen van het landschap tot op heden nog gedeeltelijk intact en zichtbaar gebleven (Bloemers 1978, deel 3, kaart 1 en 9).

2.8. Booronderzoek

In het kader van het onderzoek RijswijkBuiten zijn de eerste (machinale) boringen uitgevoerd met een boormachine. Daarna is het archeologisch onderzoek voortgezet met handmatige grondboringen. Bij het booronderzoek is informatie verzameld over het voorkomen en de diepteligging van sedimenten en eventuele woonlagen tot een diepte van maximaal 5 meter onder maaiveld. De diepste aangeboorde lagen behoren volgens verwachting tot het laagpakket van Wormer. Er zijn binnen de onderzochte percelen geen eolische (door de wind) afgezette zandlagen (lees: duintjes) aangeboord. Daardoor kan de verwachting voor neolithische resten op de onderzochte percelen bijgesteld worden naar een lage verwachting. Een aantal boringen heeft een laag Hollandveen van 5 tot maximaal 30 cm dikte aangetoond. Daarop liggen afzettingen van de Gantellaag van het Laagpakket van Walcheren en tenslotte de bovengrond. Bij de Gantelafzettingen kan onderscheid gemaakt worden in dek-, bedding- en restgeulafzettingen.

2.9. Proefsleuvenonderzoek

Naar aanleiding van de hoge archeologische verwachting wordt in het plangebied RijswijkBuiten een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd. Hiervoor is door het Taakveld Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Rijswijk een Programma van Eisen opgesteld (Van Klaveren 2010). De uitvoering van het veldwerk in plangebied Sion-'t Haantje is begonnen op maandag 11 november 2010. De voortgang van het inventariserend veldonderzoek wordt met tussenpozen gerapporteerd in tussenrapporten. Dit verslag is het vierde reguliere tussenrapport.

2.10. Vervolgonderzoek

Het archeologisch vervolgonderzoek loopt parallel met het inventariserend veldonderzoek.

2.11. Vraagstelling

Conform het Programma van Eisen bestaat de vraagstelling uit de volgende rubrieken en vragen:

- 1) Algemeen
  - Wat is de genese van het landschap in het plangebied en omgeving?
  - Wat is de natuurlijke bodemopbouw in het plangebied en omgeving?
  - Wat is de natuurlijke ecologie in het plangebied en omgeving?
  - Is de natuurlijke bodemopbouw in het plangebied intact of (gedeeltelijk) verstoord?
  - Wat is de relatie tussen bodemopbouw en het beeld van het plangebied op recente kaarten?

- 2) Inventariserend veldonderzoek:
  - Is er sprake van één of meer behoudenswaardige vindplaatsen?
  - Wat is de aard, omvang, kwaliteit en verloop van de archeologische sporen en sporenclusters?
  - Wat is de diepteligging van de archeologische resten?
  - Wat is de geologische context van de aangetroffen archeologische resten?
  - Wat is de stratigrafische relatie tussen de archeologische resten en de natuurlijke bodemopbouw?
  - Wat is de conservering en gaafheid van de vindplaats(-en)?
  - Wat is de fasering van de vindplaats(-en)?
  - Wat is de datering van de archeologische vondsten en tot welke vondsttypen of vondstcategorieën behoren zij?
  - Uit welke periode dateren de eventuele sporen?
  - Wat is de relatie met de omgeving?
  - Wanneer zijn de archeologische sites als woonplaats in onbruik geraakt?
  - Welke activiteiten zijn in het gebied uitgevoerd?
  - Aan welke culturele tradities(s) kunnen de grondsporen en het archeologisch materiaal worden toegeschreven en wat zijn de argumenten?
  - Zijn binnen het plangebied archeologische resten uit de Nieuwe Steentijd aanwezig? Zo ja, waaruit bestaan deze resten? Kunnen de resten aan een al bekende culturele traditie toegekend worden?
  - Zijn er binnen het plangebied archeologische resten aanwezig die wijzen op nederzettingen uit de Romeinse tijd?
  - Zijn binnen het plangebied greppels en/of sloten uit de Romeinse tijd aanwezig? Zo ja, bestaat er een aanwijsbaar verband tussen deze greppels en de al bekende verkavelingssystemen in de omgeving van het plangebied (bijv. Rijswijk-De Bult, Harnaschpolder)?
  - Zijn er binnen het plangebied sporen aanwezig die verband houden met de laatmiddeleeuwse ontginningen van het gebied?
  - Zijn er in het plangebied resten van de uithof van de Abdij van Egmond en wat is de conserveringstoestand?
  - Zijn er in het plangebied sporen van het klooster Sion en de buitenplaats Sion en wat is hun conserveringstoestand?
  - Zijn de aanwezige archeologische resten behoudenswaardig, beoordeeld volgens de criteria van Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 3.2). bijlage IV?

- 3) In geval van opgravingen (vraagstelling op hoofdlijnen):
  - Is er sprake geweest van menselijke bewoning binnen het plangebied?
  - Hoe was het ontstaan en ontwikkeling van deze bewoning?
  - Wat was de duur en omvang, fasering en datering van deze bewoning?
  - Was deze bewoning permanent of eerder seizoensmatig?
  - Hoe was de samenhang tussen landschap en bewoning?

- Wat was de voedsel­economie van deze bewoning?
- Welke economische activiteiten werden ter plaatse uitgevoerd?
- Onderhield deze bewoning contacten met de buitenwereld?
- Hoe en waarom is deze menselijke bewoning beëindigd?

N.B. Wanneer tijdens het archeologische onderzoek menselijke resten aangetroffen worden, zullen tijdens de evaluatiefase in samenwerking met een specialist met relevante kennis en ervaring aanvullende specifieke vragen geformuleerd worden voor de specialistische uitwerking, bijv. naar geslacht, levensduur, gezondheid en andere demografische aspecten.

2.12. Strategie

Om archeologische resten uit de periode vanaf de IJzertijd tot op heden op te sporen worden proefsleuven aangelegd in die deelgebieden, die bedreigd of verstoord zullen gaan worden door bodemingrepen. De proefsleuven hebben een gemiddelde dekking van circa 5% van de oppervlakte van het betreffende deelgebied. In de praktijk van het archeologisch onderzoek betekent dat een dekking, die van plaats tot plaats varieert van 3% tot 10%.

De proefsleuven worden bij voorkeur parallel aan de bestaande verkaveling of dwars daarop aangelegd en zijn 2 tot 4 meter breed. De lengte van de proefsleuven is afhankelijk van de beschikbare ruimte. Waar nodig geacht, mogen proefsleuven plaatselijk uitgebreid worden. Voor details van de ligging van de sleuven wordt verwezen naar het (voorlopige) puttenplan.

Bij aanleg van een sleuf wordt zo nodig door middel van een kijkgat de juiste aanlegdiepte bepaald. Er wordt in principe gerekend met één vlak, op de hoogte van de bovenzijde van de Gantel-laag. Waar bovenop de Gantel-laag de Laag van Poeldijk aanwezig is, moeten in de sleuven in principe twee vlakken aangelegd te worden. Het vlak wordt verdiept onder gebruik van een metaaldetector. Indien nodig kan het vlak vervolgens met de schep schavend verder verdiept of opgeschoond worden.

In de proefsleuf wordt van één zijde minimaal een kolom lithologisch en bodemkundig beschreven. Indien de profielen een natuurlijke variatie vertonen worden zoveel kolommen beschreven als nodig is om deze variatie te documenteren. Bij aanwezigheid van significante archeologische resten in een werkput (proefsleuf) wordt minimaal een lange putwand van de proefsleuf als doorlopend profiel vastgelegd en beschreven.

2.13. Werkwijze

Het veldwerk uitgevoerd wordt volgens de relevante bepalingen van de KNA Landbodems (versie 3.2); de gemeentelijke richtlijnen en het Programma van Eisen, goedgekeurd door het bevoegd gezag, de gemeente Rijswijk, in de persoon van drs. J.M. Koot, Taakveld Monumentenzorg en Archeologie. Voorafgaand aan het veldwerk dient aan een aantal voorwaarden voldaan te zijn.

Vorbereiding

- Het programma van eisen is goedgekeurd door het bevoegd gezag.
- Het Plan van Aanpak (draaiboek) en een Veiligheidsplan zijn opgesteld en goedgekeurd.
- Er is een KLIC melding gedaan.
- Er is bij de RCE een onderzoeksmelding gedaan.
- De vereiste vergunningen zijn aangevraagd en verleend.
- De uitvoerder heeft een geldige opgravingsvergunning.
- Het personeel heeft de vereiste kwalificaties
- Er is toestemming om het onderzoeksterrein te betreden.

- Het opgravingsterrein is voldoende ingericht en beveiligd.
- Het plangebied zal voor het veldwerk tijdig en voldoende diep gedraineerd worden. Voorafgaand aan de aanleg van diepe werkputten zal waar nodig bronnering geplaatst worden.
- Het werkterrein wordt in voldoende mate afgezet met afsluitbaar hekwerk.
- Er dient op het terrein ruimte te zijn voor het plaatsen van een keet, een afsluitbare zeecontainer, een toilet en ander groot materiaal.
- De opdrachtgever verschaft de uitvoerder een digitale overzichtstekening van het plangebied.
- De opdrachtgever verschaft de uitvoerder alle beschikbare informatie over eventuele interne leidingsystemen.

Inventariserend veldonderzoek (proefsleuven)

- Bij de aanleg van de vlakken wordt vondstmateriaal zoveel mogelijk per stratigrafische eenheid of per spoor verzameld.
- Waar geen stratigrafische eenheden zichtbaar zijn, worden vondsten verzameld in vakken van maximaal 5 m lengte en de breedte van de proefsleuf.
- Indien sprake is van vondstconcentraties (concentraties van scherven e.d.), worden deze als puntlocatie of spoor ingemeten.
- Metaalvondsten worden nauwkeurig op x-, y- en z-coördinaat ingemeten (behalve spijkers en recent materiaal).
- Fragiele en/of belangwekkende vondsten dienen op de plaats van aantreffen gefotografeerd te worden.
- Vondsten worden geborgen en behandeld volgens de richtlijnen van de Veldhandleiding Archeologie, zo nodig wordt een specialist ingeschakeld ter voorkoming van informatieverlies of beschadiging.
- Vondstmateriaal wordt zo vaak als nodig is voor de veiligheid afgevoerd naar het depot van de uitvoerende partij.
- Er zal worden gegraven met een graafmachine met gladde bak.
- Bij het verdiepen naar het definitieve opgravingsvlak (niveau waarop de sporen leesbaar zijn) worden vondsten verzameld.
- Het vlak moet met een professionele metaaldetector systematisch en vlakdekkend worden onderzocht. Bij het vlaksgewijs verdiepen wordt tevens systematisch en vlakdekkend gebruik gemaakt van een metaaldetector voor het opsporen van metalen voorwerpen. De vulling uit de gecoupeerde sporen wordt ook nagezocht met de metaaldetector.
- Bij de aanleg van de vlakken wordt vondstmateriaal per stratigrafische eenheid of per spoor verzameld. Indien deze niet herkenbaar of aanwezig zijn worden vondsten in vakken van maximaal 5 m lengte en de breedte van de proefsleuf verzameld.
- Indien sprake is van vondstconcentraties (crematies, concentraties scherven), worden deze als puntlocaties ingemeten. Prehistorische en middeleeuwse metaalvondsten worden nauwkeurig op x-, y- en z-coördinaat ingemeten (behalve spijkers e.d.).
- Het opgravingsvlak wordt waar nodig geschaafd, gefotografeerd, ingekrast en getekend. Het vlak wordt gewaterpast en een representatief deel van de sporen wordt gecoupeerd.
- Als de projectleider het noodzakelijk acht ter beantwoording van de vraagstelling, worden alle sporen gecoupeerd en afgewerkt.
- Er dienen foto's gemaakt te worden van de algemene situatie, de vlakken, de profielen, van grondsporen in het vlak en van de coupes.
- Fragiele en/of belangwekkende vondsten dienen op de plaats van aantreffen gefotografeerd te worden.
- De hoofdmeetpunten worden uitgezet door een erkend landmeter en periodiek door de archeoloog of veldtechnicus gecontroleerd.
- Vlaktekeningen worden op schaal 1:50 getekend, tevens worden op deze

tekeningen de NAP-hoogten van het vlak aangegeven en de locatie waar de profieltekeningen en foto's zijn gemaakt.

- Profielen en coupes worden schaal 1:20 getekend. Op de profieltekeningen worden de NAP-hoogten gezet en tevens zal de hoogte van het opgravingsvlak aangegeven worden op de tekening.
- Bij het aantreffen van bijzondere archeologische resten die niet tot de in het programma van eisen beschreven scope van dit project behoren worden opdrachtgever en bevoegde overheid onmiddellijk gewaarschuwd.
- In gezamenlijk overleg tussen partijen zal vervolgens worden bepaald hoe met deze resten dient te worden omgegaan.

Voor gevallen waarin het specifieke Programma van Eisen niet voorziet, wordt verwezen naar de KNA Landbodems, versie 3.2, en naar de relevante leidraden, dit ter beoordeling van de projectleider -senior KNA-archeoloog, die daarin gecontroleerd wordt door het bevoegd gezag, de gemeente Rijswijk, die wat betreft de AMZ vertegenwoordigd wordt door drs. J.M. Koot, gemeentelijk archeoloog.

2.14. Waardering en selectie

Tijdens en na de waarderende fase van het inventariserende veldonderzoek zullen vindplaatsen volgens de criteria van de KNA 3.2, specificatie VS06 en bijlage 4, beoordeeld worden op hun archeologische waarde. Tijdens de waardering moet de keuze gemaakt worden tussen wel of niet behoudenswaardige (waardevolle) archeologische resten.

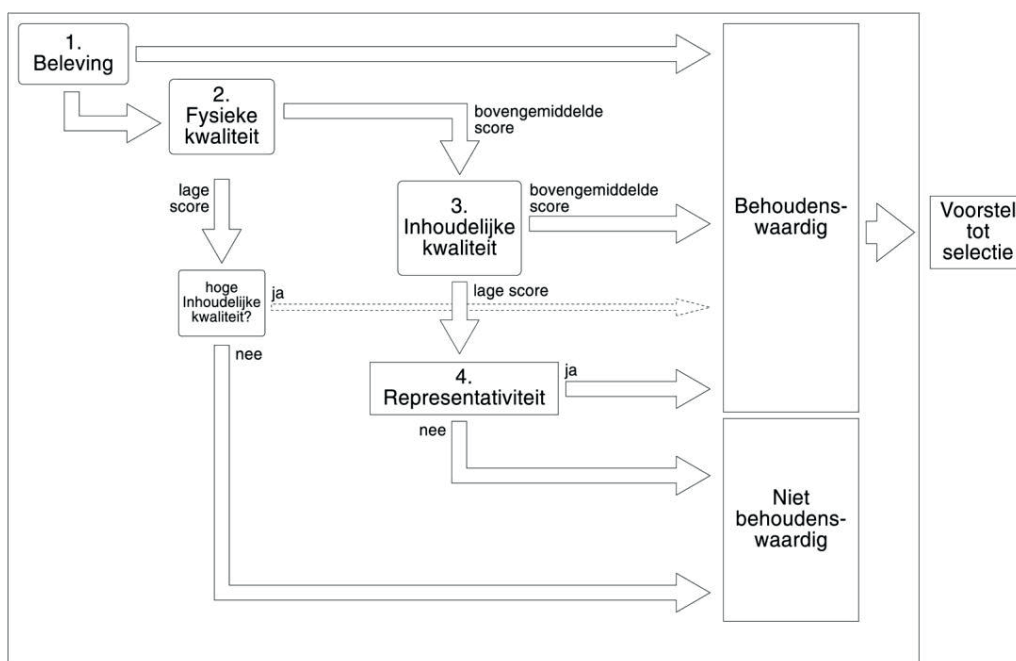
Op basis van de waardering, die ook gespecificeerd kan zijn naar gedeelten van terreinen, naar verschillende archeologische perioden en/of verschillende complex-typen (soorten vindplaatsen) zal bepaald worden, hoe met terreinen of terreingedeelten omgegaan zal worden.

Volgens de Wet op de Archeologische Monumentenzorg en de Archeologische Monumentenzorg-cyclus is de keus tussen behoud *in situ*, vervolgonderzoek of vrijgave zonder vervolgonderzoek.

Wanneer behoudenswaardige (waardevolle) archeologische resten zijn aangetroffen, is het beleid van het Rijk, de provincie Zuid-Holland en gemeente Rijswijk om deze resten altijd *in situ* te behouden, tenzij dat door strijdigheid met andere belangen zoals ontwikkeling niet mogelijk is. In dat geval moet een vervolgonderzoek ingesteld worden.

Waarden	Criteria	Scores		
		Hoog	Midden	Laag
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord		
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord		
Fysieke kwaliteit				
	Gaafheid	3	2	1
	Conservering	3	2	1
Inhoudelijke kwaliteit				
	Zeldzaamheid	3	2	1
	Informatiewaarde	3	2	1
	Ensemblewaarde	3	2	1
	Representativiteit	N.v.t.		

Tabel 1. Scoretabel waardering. Bron: KNA 3.2, bijlage IV.

Afbeelding 1. Flowchart waardering. Bron: KNA 3.2, bijlage IV.

2.15. Vervolgonderzoek

Tijdens de selectie wordt bepaald, welke terreinen of terreingedeelten archeologisch *in situ* behouden dan wel verder onderzocht moeten worden en welke terreinen niet behouden dan wel verder onderzocht behoeven te worden. In geval van vervolgonderzoek wordt een keuze gemaakt uit de technieken, die voorhanden zijn. Een archeologisch vervolgonderzoek kan bestaan uit:

- Aanvullende boringen
- Aanvullende proefsleuven
- Opgraving (definitief onderzoek)
- Archeologische begeleiding
- Een combinatie van de bovengenoemde onderzoekstechnieken

2.16. Eisen aan gravend onderzoek

De specificaties voor een gravend vervolgonderzoek worden vastgelegd in een door de bevoegde overheid beoordeeld en goedgekeurd Programma van Eisen, dat dient als basis voor het onderzoek. Bij opgravingen worden (in principe) alle archeologische resten geregistreerd, voor zover dat nuttig, noodzakelijk en (uiteeraard) technisch uitvoerbaar is. De keuze van de gebruikte methode en technieken wordt in grote mate bepaald door de aard van de te onderzoeken complexen, en door omvang en diepteligging van de resten, die gedocumenteerd moeten worden. In het vigerende programma van eisen voor RijswijkBuiten zijn voor opgravingen de volgende bepalingen opgenomen:

2.17. Aanleg van werkputten

- Voor de grond uit de werkputten moet ruimte of afvoer geregeld zijn, zodat geen belemmering voor het graafwerk optreedt.
- Het graafwerk wordt uitgevoerd met een graafmachine met een gesloten bak met een gladde rand. Grote brokken steen en beton mogen zo nodig verwijderd worden met een puinriek of met lepels.
- Bij het verdiepen naar het definitieve opgravingsvlak (niveau waarop de sporen leesbaar zijn) worden vondsten verzameld.
- Bij het vlaksgewijs verdiepen wordt vanaf de onderkant van de verstoorde bovenlaag systematisch en vlakdekkend gebruik gemaakt van een goede metaaldetector voor het opsporen van metalen voorwerpen.
- Het opgravingsvlak wordt systematisch en vlakdekkend afgezocht met een metaaldetector voor het opsporen van metalen voorwerpen.
- Ook het stort uit de proefsleuven en uit gecoupeerde grondsporen wordt onderzocht met de metaaldetector.

2.18. Registratie

- Er dienen foto's gemaakt te worden van de beginsituatie, van de algemene situatie tijdens het veldwerk, de vlakken, de profielen, van grondsporen in het vlak, van de coupes en van de oplevering.
- Alle fotografie is tegenwoordig digitaal; de metadata dient altijd afdoende vastgelegd te worden op een fotolijst.
- Het opgravingsvlak wordt waar nodig geschaafd, ingekrast en getekend op schaal 1:50 of groter.
- Van zogenaamde lege vlakken wordt de begrenzing vastgelegd.
- Alle vlakken worden ingemeten en gewaterpast, ook de zogenaamde lege vlakken.
- In het vlak dagzomende lagen worden begrensd en beschreven en zo mogelijk gekoppeld aan het profiel van de werkput.
- Alle sporen in het vlak worden getekend, ook ploegsporen.
- Vlaktekeningen, profielen en coupes worden schaal 1:20 of groter getekend.
- Detailtekeningen worden zo groot getekend als nodig is, tot 1:1.
- Tevens worden op vlaktekeningen de NAP-hoogten van het vlak aangegeven en de locatie waar de profielen getekend zijn en waar foto's zijn gemaakt.
- Op tekeningen van profielen en coupes worden de bijbehorende fotonummers duidelijk aangegeven.
- Op de profieltekeningen worden de NAP-hoogten aangegeven.
- Tevens zal de hoogteligging van het opgravingsvlak aangegeven worden op de profieltekening.
- Tekeningen kunnen digitaal vervaardigd worden (met behulp van een Total Station) mits daarbij geen verlies van informatie optreedt.

Structuren en grondsporen worden conform KNA 3.2 onderzocht en geregistreerd.

- Een representatief deel van de sporen wordt gecoupeerd.
- Indien nodig worden alle sporen gecoupeerd en afgewerkt.
- De projectleider bepaalt welke sporen gecoupeerd en afgewerkt worden en hoe dat gebeurt (richting, diepte, met machine).
- Indien de aanleg van een dieper vlak noodzakelijk blijkt, worden eerst alle sporen in het vlak erboven volledig gedocumenteerd en afgewerkt.
- Bij het vrijleggen van belangrijke structuren worden profieldammen over de structuren uitgespaard en vastgelegd.
- Structuren worden apart gefotografeerd en zo nodig getekend op detailtekeningen, maar niet kleiner dan 1:20.

Indien houtwerk wordt aangetroffen in sporen of structuren dient in overleg met een specialist het hout in het veld ingemeten, getekend (1:20), gefotografeerd en bemonsterd te worden.

Indien bakstenen muurwerk wordt aangetroffen wordt dit getekend in het veld en wordt zo nodig overleg gepleegd met een specialist. Het blootgelegde gedeelte moet op tekening en foto's geregistreerd worden; afwerken van de resten is niet altijd noodzakelijk.

Per bouwfase, per gedeelte (muur, vloer e.d.) en/of per formaat worden minstens twee stenen of tegels e.d. bemonsterd. De steenmaat dient op de tekening en/of de vondstenlijst genoteerd te worden. Bijzonder gevormde stukken baksteen worden compleet geborgen en bewaard, ook wanneer ze fragmentarisch zijn.

De lagenmaat moet per 10 lagen genoteerd worden. Wanneer er minder dan 10 lagen aanwezig zijn, dan wordt vastgelegd hoe hoog de resterende lagen zijn. De metselverbanden dienen per structuur en per bouwfase vastgelegd te worden.

De vorm van het fundament wordt vastgelegd. Bij funderingen wordt steeds de verbreding naar onderen vastgelegd (ook in de hoogte) tot en met de onderkant van de onderste laag, wanneer die voor de opgraving bereikbaar is. Indien het muurwerk vervolgens verwijderd wordt, kan ook het onderliggende materiaal (liggend en staand hout) vastgelegd en bemonsterd worden.

Natuursteen, dat gevonden wordt in baksteenconstructies, wordt zo mogelijk compleet geborgen voor determinatie door een specialist.

Voor muurwerk in natuursteen geldt hetzelfde als voor bakstenen muurwerk, en bovendien, dat het muurwerk integraal steen voor steen ingemeten en getekend wordt (zoals bij een houten constructie) en dat het natuursteen in principe compleet geborgen wordt voor specialistische studie. Zo nodig worden de stenen apart genummerd.

Concentraties van of enkele stukken bewerkt vuursteen worden hier niet verwacht, wanneer geen oudere lagen dan IJzertijd aangesneden worden. Wanneer bewerkt vuursteen toch aangetroffen wordt, zal de opgravingstechniek daarop aangepast worden, conform de relevante richtlijnen.

Wanneer waterputten of beerputten worden aangetroffen dient de uitvoerende partij contact op te nemen met het bevoegd gezag. Het bevoegd gezag beslist of de water- en beerputten opgegraven dienen te worden (of dat deze in het vervolgonderzoek onderzocht worden). De kosten voor het opgraven van een waterput en een beerput dienen als stelpost in de offerte te worden opgenomen.

Dierlijke begravingen zullen als detail vastgelegd worden. Bij het aantreffen van menselijke begravingen wordt een specialist met relevante kennis en ervaring ingeschakeld voor de registratie en de berging van de resten. Het graf wordt als detailtekening getekend.

Bijgiften in menselijke begravingen worden per stuk of per fragment in x, y en z richting opgemeten en op de detailtekening ingetekend. Elk voorwerp of fragment daarvan krijgt een eigen vondstnummer.

Voor gevallen waarin het specifieke Programma van Eisen niet voorziet, wordt verwezen naar de KNA Landbodems, versie 3.2, en naar de relevante Leidraden, dit ter beoordeling van de senior KNA-archeoloog, die daarin gecontroleerd wordt door het bevoegd gezag, de gemeente Rijswijk, in de persoon van drs. J.M. Koot, gemeentelijk archeoloog.

De uitwerking van de onderzoeksresultaten loopt zo veel mogelijk gelijk met de voortgang van het veldwerk. Na afsluiting van het laatste deel van het gehele veldwerk zal binnen een wettelijke bepaalde termijn van 2 jaar het eindrapport van het gehele onderzoek opgesteld worden.

3. Perceel H 522

Administratieve gegevens

Toponiem	't Haantje
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie H, nummer 522
Adres	Sionsweg 12
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	8785 m ²
Grondgebruik	Braakliggend
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
Adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	N.v.t
Adres	N.v.t

Stap 1. Bureauonderzoek

Perceel H 522 (afbeelding 2) heeft geen specifieke archeologische verwachting die afwijkt van het omringende gebied. Het gebied ten zuiden van de Oude Zweth, dat later Sion genoemd werd, is in de elfde of twaalfde eeuw ontgonnen.

In de Late Middeleeuwen werd een groot bemalingsgebied gesplitst in kleinere bemalingsgebieden als de Plaspoelpolder. Het deel van de Plaspoelpolder tussen de Oude Zweth en de Kastanjewetering werd later (en ook heden) ook aangeduid met de naam 't Haantje.

Aan de westelijke zijde van het perceel H 522 ligt de poldergrens, de Spieringswetering met haar dijkje. Op dit dijkje lag in de 18^e eeuw en vermoedelijk al veel eerder een onverhard voetpad, getuige de kaart van Kruikius (1712). Tegenwoordig is dat de Spieringsweteringweg. Er zijn echter geen aanwijzingen uit historische bronnen voor bebouwing als huizen op dit perceel in de Nieuwe tijd.

Wel stond op het zuidelijk deel van het perceel tot voor kort een woning. Deze locatie had een vervuilde bodem en is onmiddellijk voorafgaand aan het archeologisch onderzoek gesaneerd.

Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van diverse landbouwactiviteiten en/of bewoning in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd, zoals kuilen, sloten en greppels. In de twintigste eeuw zal vooral de tuinbouw duidelijke sporen nagelaten hebben, zoals van drainage en kassen.

Stap 2. Booronderzoek

Op dit perceel is een IVO, verkennende fase, d.m.v. boringen uitgevoerd door RAAP Archeologisch Adviesbureau, vestiging West, te Leiden. Het booronderzoek heeft geen indicaties opgeleverd voor bewoning in het Neolithicum (de Nieuwe Steentijd). De uitslag van dit onderzoek is nog niet officieel aan de gemeente Rijswijk gerapporteerd.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op perceel H 522, langs de Spieringsweteringweg is uitgevoerd van 10 tot 12 december en op 17 december 2012 door een team van drie archeologen, bestaand uit:

Drs. H.W. van Klaveren	senior archeoloog en leider van het veldteam
Drs. Y. Raczynski-Henk	senior archeoloog
Mevr. D. Schulz	veldtechnicus

Tijdens het veldwerk zijn drie proefsleuven aangelegd, die op één lijn liggen en een noordwest-zuidoost oriëntatie hebben. Deze verdeling is gekozen om de onverstoorde gedeelten van het perceel zo goed mogelijk te onderzoeken. Het zuidelijke gedeelte bleek ernstig verstoord te zijn.

Projectcode	RZUID 10-1 (2012)
Perceel	H 522
Oppervlakte	8785 m ²
Werkputnummers	72 t/m 74
Gezamenlijke lengte (m)	174
Breedte (m)	4
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	696
Dekkingsgraad (%)	7,9

Resultaten

Het proefsleuvenonderzoek heeft geen resten aangetoond uit perioden eerder dan de Nieuwe Tijd. De overgrote meerderheid van de sporen bestaat uit zogenaamde kasvoeten, die alle dateren uit de vorige eeuw. Deze sporen hebben geen informatie waarde voor de Nederlandse archeologie.

Stap 4. Waardestelling en selectieadvies

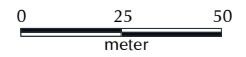
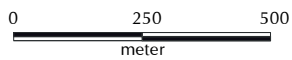
Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in het onderzochte perceel geen archeologische resten aanwezig zijn, die op basis van hun grote informatiewaarde en zeldzaamheid volgens de richtlijnen van de KNA behoudenswaardig zijn.

Waarden	Criteria	Scores		
		Hoog	Midden	Laag
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord		
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord		
Fysieke kwaliteit				
	Gaafheid		2	
	Conservering		2	
Inhoudelijke kwaliteit				
	Zeldzaamheid			1
	Informatiewaarde			1
	Ensemblewaarde			1
	Representativiteit		2	

Stap 5. Selectiebesluit.

Vanwege de afwezigheid van behoudenswaardige archeologische resten kon perceel H522 direct na de IVO (boringen en proefsleuven) vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

	Onderwerp: Plangebied RijswijkBuiten Perceel H522 Behorend bij Tussenrapport 4 Bureau Monumentenzorg en Archeologie
	Legenda: Ligging perceel H522 Vrijgegeven voor verdere ontwikkeling

Afbeelding 2. Perceel H522

4. Percelen I 659, 672 en 952

Administratieve gegevens

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nummers 659, 672 en 952
Adres	Pastoor Verburchweg 6
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	ca 16000 m ²
Grondgebruik	Braakliggend
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
Adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	N.v.t
Adres	N.v.t

Stap 1. Bureauonderzoek

De percelen I 659, 672 en 952 (afbeelding 3) hebben geen specifieke archeologische verwachting die afwijkt van het omringende gebied. Het gebied ten zuiden van de Oude Zweth, dat later Sion genoemd werd, is in de elfde of twaalfde eeuw ontgonnen.

Sindsdien zijn deze percelen vermoedelijk continu in agrarisch gebruik geweest. Perceel I 952 grenst aan een boezemwater, dat tegenwoordig de naam Noordhoornse Wetering draagt. De ouderdom van deze waterloop is laatmiddeleeuws. Perceel I 672 is een klein perceel waarop een bedrijfsgebouw stond en aan drie zijden werd omsloten door perceel I 952. Het derde perceel, I 659 ligt aan de oostzijde van de percelen I 952 en 672. Er zijn geen aanwijzingen voor menselijke bewoning op deze percelen voor de Nieuwe Tijd.

Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van diverse landbouwactiviteiten en/of bewoning in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd, zoals kuilen, sloten en greppels. In de 20^e eeuw zal vooral de tuinbouw duidelijke sporen nagelaten hebben, zoals van drainage en kassen.

Stap 2. Booronderzoek

Op dit perceel is een IVO, verkennende fase, d.m.v. boringen uitgevoerd door RAAP Archeologisch Adviesbureau, vestiging West, te Leiden. Het booronderzoek heeft geen indicaties opgeleverd voor bewoning in het Neolithicum (de Nieuwe Steentijd). De uitslag van dit onderzoek is nog niet officieel aan de gemeente Rijswijk gerapporteerd.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op de percelen I 659, 672 en 952, langs de Noordhoornse Wetering is uitgevoerd van 18 tot en met 21 december 2012 door een team van drie archeologen, bestaand uit:

Drs. H.W. van Klaveren	senior archeoloog en leider van het veldteam
Drs. Y. Raczynski-Henk	senior archeoloog
Mevr. D. Schulz	veldtechnicus

Tijdens het veldwerk zijn vier proefsleuven aangelegd met uiteenlopende oriëntatie, breedte en lengte. Dit gebeurde om ondanks de zeer ongunstige omstandigheden toch een redelijke dekking te bereiken.

Projectcode	RZUID 10-1 (2012)
Perceel	I 659, 672 en 952
Oppervlakte	16000 m ²
Werkputnummers	75 t/m 78
Gezamenlijke lengte (m)	198
Breedte (m)	2 tot 4 meter
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	700
Dekkingsgraad (%)	4,4

Resultaten

Het proefsleuvenonderzoek heeft vrijwel geen resten aangetoond uit perioden eerder dan de Nieuwe Tijd. De overgrote meerderheid van de sporen bestaat uit greppels, die alle dateren uit de Nieuwe Tijd. Deze sporen hebben geen informatiewaarde voor de Nederlandse archeologie. Alleen in het oostelijke uiteinde zijn over enkele meters de beide bermgreppels van een landweg uit de Romeinse tijd aangetroffen. Deze greppels waren tijdens het proefsleuvenonderzoek elders in het plangebied reeds aangetroffen. Om deze reden, en vanwege de geringe oppervlakte van de sporen binnen perceel I 659, wordt aan de greppels een lage informatiewaarde toegekend.

Stap 4. Waardestelling en selectieadvies

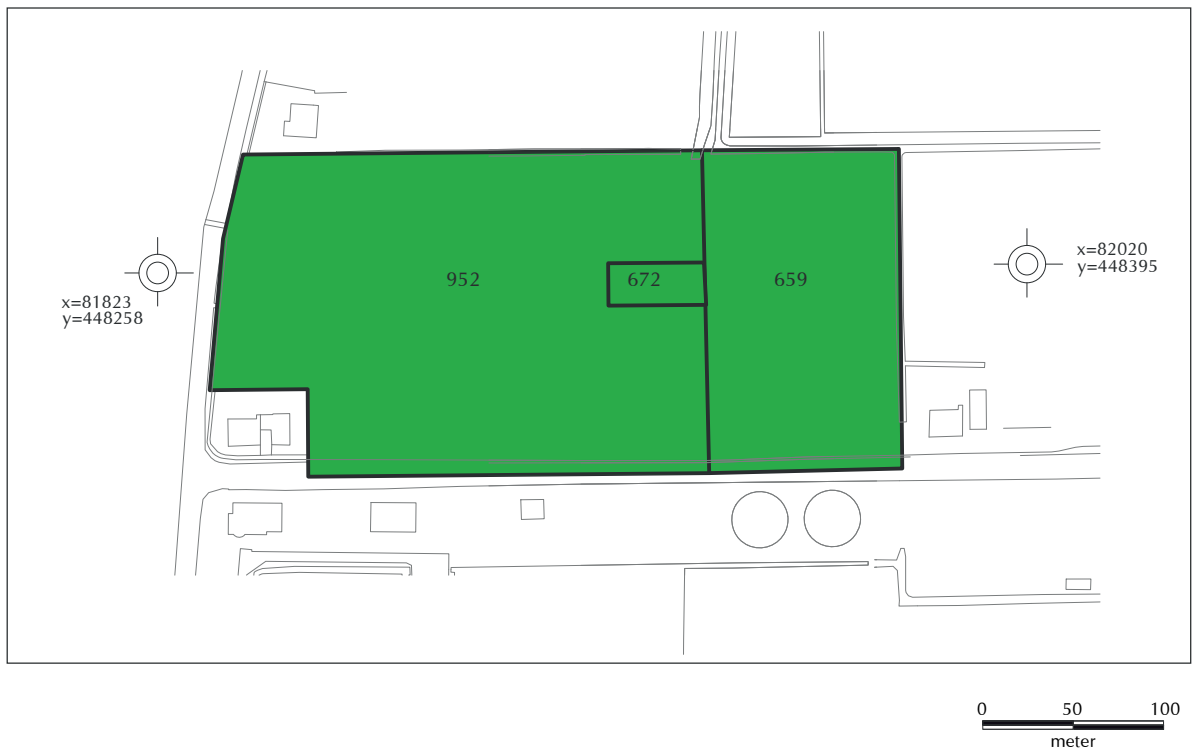
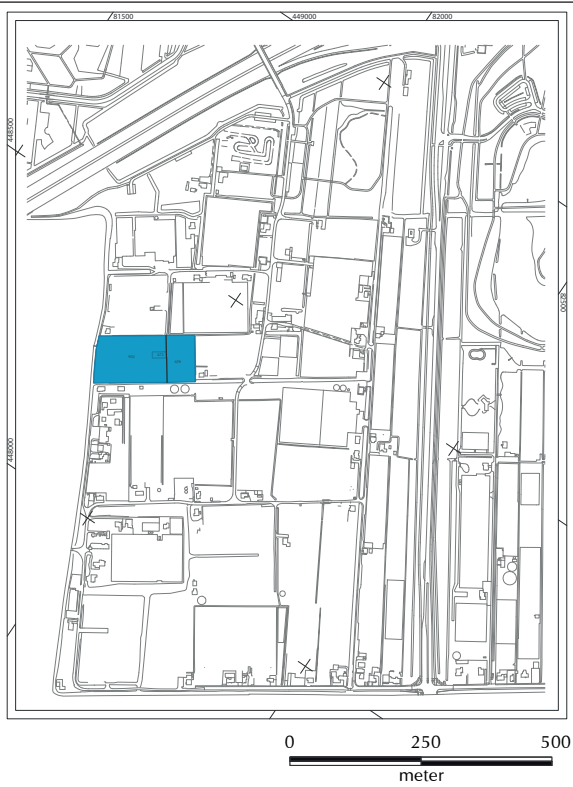
Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in het onderzochte perceel geen archeologische resten aanwezig zijn, die op basis van hun grote informatiewaarde en zeldzaamheid volgens de richtlijnen van de KNA behoudenswaardig zijn.

Waarden	Criteria	Scores		
		Hoog	Midden	Laag
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord		
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord		
Fysieke kwaliteit				
	Gaafheid		2	
	Conservering		2	
Inhoudelijke kwaliteit				
	Zeldzaamheid		2	
	Informatiewaarde			1
	Ensemblewaarde			1
	Representativiteit			1

Stap 5. Selectiebesluit

Vanwege de afwezigheid van behoudenswaardige archeologische resten zijn de percelen I 659, 672 en 952 direct na de IVO (boringen en proefsleuven) vrijgegeven voor verdere ontwikkeling.

 <p>Rijswijk</p>	<p>Onderwerp: Plangebied RijswijkBuiten Percelen 1659, 672 en 952 Behorend bij Tussenrapport 4 Bureau Monumentenzorg en Archeologie</p>
<p>Legenda:</p> <p> Ligging percelen 1659, 672 en 952</p> <p> Vrijgegeven voor verdere ontwikkeling</p> <div style="text-align: right;"> </div>	

Afbeelding 3. Perceel 1 659, 672 en 952

6. Perceel I 733

Administratieve gegevens

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nummer 733
Adres	Pastoor Verburchweg 2
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	ca 14000 m ²
Grondgebruik	Braakliggend
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
Adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	N.v.t
Adres	N.v.t

Stap 1. Bureauonderzoek

Het perceel I 733 (afbeelding 4) heeft geen specifieke archeologische verwachting, die afwijkt van het omringende gebied. Het gebied ten zuiden van de Oude Zweth, dat later Sion genoemd werd, is in de elfde of twaalfde eeuw ontgonnen. Sindsdien is dit perceel vermoedelijk continu in agrarisch gebruik geweest. Perceel I 733 grenst aan een boezemwater, dat tegenwoordig de naam Noordhoornse Wetering draagt. De ouderdom van deze waterloop is laatmiddeleeuws maar waarschijnlijk niet heel exact bekend. Er zijn echter geen aanwijzingen uit historische bronnen voor bebouwing als huizen op dit perceel in de Nieuwe tijd.

Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van diverse landbouwactiviteiten en/of bewoning in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd, zoals kuilen, sloten en greppels. In de twintigste zal vooral de tuinbouw duidelijke sporen nagelaten hebben, zoals van drainage en kassen.

Stap 2. Booronderzoek

Op dit perceel is een IVO, verkennende fase, d.m.v. boringen uitgevoerd door RAAP Archeologisch Adviesbureau, vestiging West, te Leiden. Het booronderzoek heeft geen indicaties opgeleverd voor bewoning in het Neolithicum (de Nieuwe Steentijd). De uitslag van dit onderzoek is nog niet officieel aan de gemeente Rijswijk gerapporteerd.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op perceel I 733 langs de Noordhoornse Wetering is uitgevoerd van 7 tot en met 9 januari 2013 door een team van twee archeologen, bestaand uit:

Drs. Y. Raczynski-Henk	senior archeoloog en leider van het veldteam
Mevr. D. Schulz	veldtechnicus

Tijdens het veldwerk zijn vijf kleine proefsleuven aangelegd met uiteenlopende oriëntatie, breedte en lengte. Dit gebeurde om ondanks de zeer ongunstige omstandigheden toch een redelijke dekking te bereiken. Eerder was het gebied gesaneerd van bodemvervuiling en mede daardoor voor een groot deel verstoord. Door de verlaging van het maaiveld was er sprake van een extreme wateroverlast.

Projectcode	RZUID 10-1 (2012)
Perceel	I 733
Oppervlakte	14000 m ²
Werkputnummers	79 t/m 83
Gezamenlijke lengte (m)	77
Breedte (m)	2 tot 4 meter
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	686
Dekkingsgraad (%)	4,9

Resultaten

Het proefsleuvenonderzoek heeft geen resten aangetoond uit perioden eerder dan de Nieuwe Tijd. De overgrote meerderheid van de sporen bestaat uit greppels, die alle dateren uit de Nieuwe Tijd. Deze sporen hebben geen informatiewaarde voor de Nederlandse archeologie.

Stap 4. Waardestelling en selectieadvies

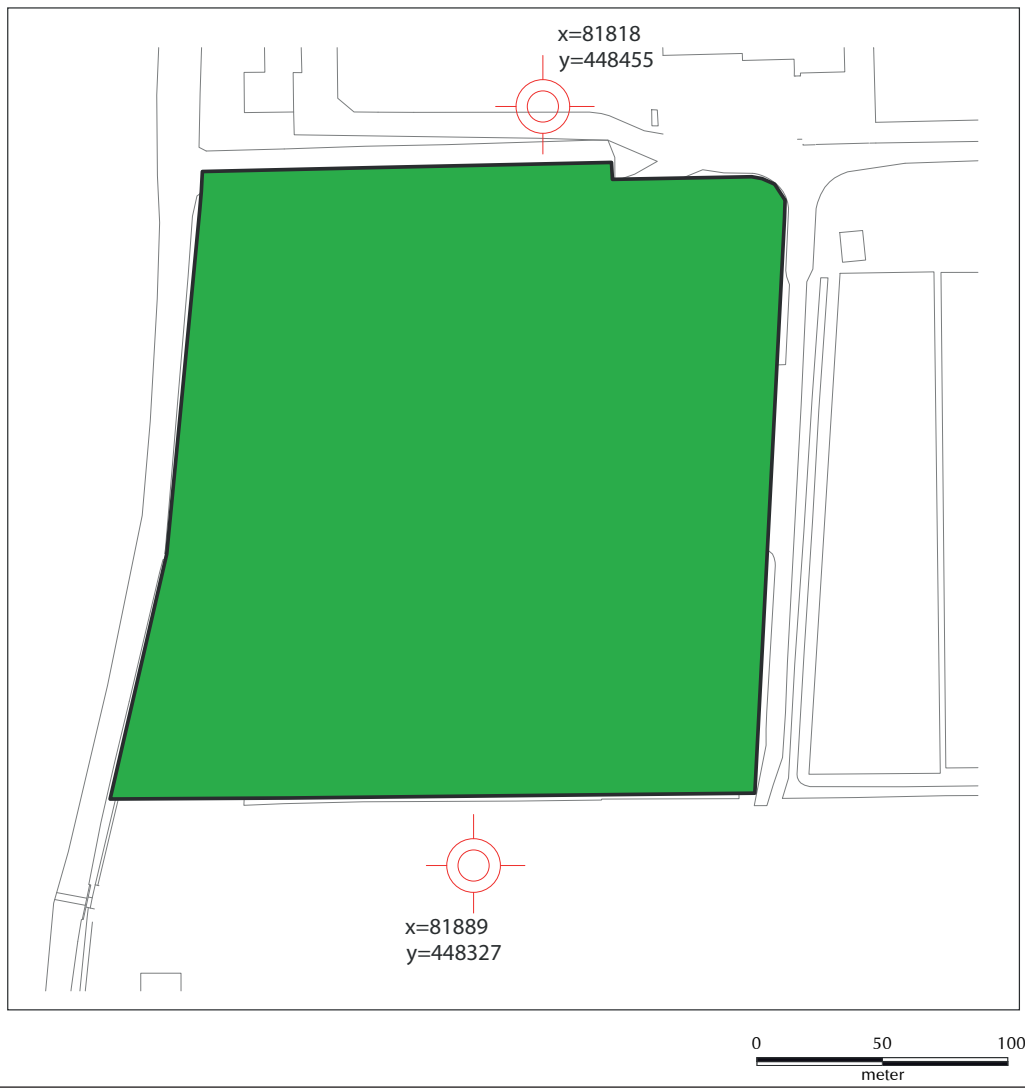
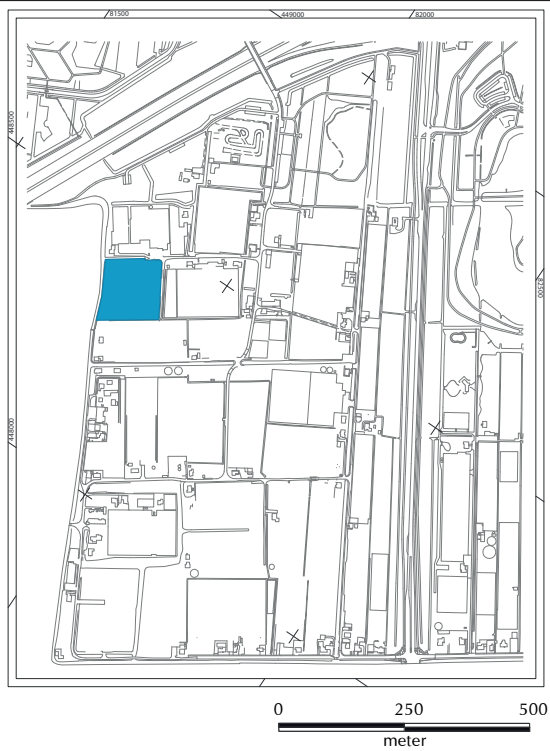
Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in het onderzochte perceel geen archeologische resten aanwezig zijn, die op basis van hun grote informatiewaarde en zeldzaamheid volgens de richtlijnen van de KNA behoudenswaardig zijn.

Waarden	Criteria	Scores		
		Hoog	Midden	Laag
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord		
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord		
Fysieke kwaliteit				
	Gaafheid		2	
	Conservering		2	
Inhoudelijke kwaliteit				
	Zeldzaamheid			1
	Informatiewaarde			1
	Ensemblewaarde			1
	Representativiteit		2	

Stap 5. Selectiebesluit

Vanwege de afwezigheid van behoudenswaardige archeologische resten is het perceel I 733 vrijgegeven voor verdere ontwikkeling.

	Onderwerp:
	Plangebied RijswijkBuiten Perceel I733 Behorend bij Tussenrapport 4 Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Legenda:	
	Ligging perceel I733
	Vrijgegeven voor verdere ontwikkeling

Afbeelding 4. Percelen I 733

5. Percelen I 1524, 2005 en 2113

Administratieve gegevens

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nummers 1524, 2005 en 2113
Adres	Sionsweg 28 en 32
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	ca 24000 m ² incl. perceel 2005 (432 m ²)
Grondgebruik	Braakliggend
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
Adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	N.v.t
Adres	N.v.t

Stap 1. Bureauonderzoek

De percelen I 1524, 2005 en 2113 (afbeelding 5) hebben geen specifieke archeologische verwachting, die afwijkt van het omringende gebied. Het gebied ten zuiden van de Oude Zweth, dat later Sion genoemd werd, is in de elfde of twaalfde eeuw ontgonnen. Vanaf de ontginning zijn de percelen vermoedelijk voortdurend in agrarisch gebruik geweest. Langs de zuidzijde van deze percelen was al rond 1700 de Sionsweg aanwezig. Deze weg ligt nog steeds langs de noordzijde van de Kastanjewetering. Het was een verbinding vanaf het Jaagpad (en vandaar naar Delft of Den Haag) en de polders waarin de buitenplaats Sion lag.

De percelen I 1525, 2005 en 2113 maakten deel uit van de tuin van de buitenplaats Sion. Omstreeks 1800 werd de buitenplaats ontbonden en vond een herindeling van de tuin plaats waarbij de perceelstructuur van onder meer I 1525, 2005 en 2113 tot stand kwamen.

Er zijn echter geen aanwijzingen uit historische bronnen voor bebouwing als huizen op dit perceel in de Nieuwe tijd.

Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van diverse landbouwactiviteiten en/of bewoning in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd, zoals kuilen, sloten en greppels als ook resten van de tuin van de buitenplaats Sion. In de 20^e eeuw zal vooral de tuinbouw duidelijke sporen nagelaten hebben, zoals van drainage en kassen.

Stap 2. Booronderzoek

Op dit perceel is een IVO, verkennende fase, d.m.v. boringen uitgevoerd door RAAP Archeologisch Adviesbureau, vestiging West, te Leiden. De uitslag van dit onderzoek is nog niet officieel aan de gemeente Rijswijk gerapporteerd. Bekend is wel, dat in de meest zuidwestelijke hoek van de percelen op een diepte van meer dan drie meter de aanwezigheid van zandige afzettingen die door RAAP als duinafzettingen zijn geïnterpreteerd. De zandopduiking bezit een vegetatiehorizon, die in het Neolithicum waarschijnlijk bewoonbaar geweest is. Het past in het prehistorisch landschap van de periode ca. 3800 - 3400 voor Chr., toen het zuidelijk stuk van Rijswijk deel uitmaakte van een uitgestrekt kustlandschap met kwelders en lage duinen. De kustlijn lag toen veel oostelijker dan nu het geval is. In de periode 1993-2001 zijn enkele prehistorische woonplaatsen aangetroffen waaronder in de Harnaschpolder (op enkele honderden meters ten westen van RijswijkBuiten) Rijswijk-Rijksweg 4

(tegen de noordgrens van RijswijkBuiten) en op Ypenburg (ca. 2500 meter ten oosten van RijswijkBuiten). De woonplaatsen waren alle op duinen gelegen. Dergelijke woonplaatsen zijn zeldzaam en van grote wetenschappelijke waarde.

De zandopduiking strekt uit in de ondergrond van de percelen I 1524, 2113 en 2119 en is in juni 2011 verder onderzocht door medewerkers van de gemeente Rijswijk. Doel was het vaststellen van de omvang en de diepte van de zandopduiking. Daarnaast werd nagegaan of indicatoren voor menselijke activiteiten aanwezig waren. Tijdens de grondboringen zijn bodemonsters genomen uit de vegetatiehorizont. Tijdens dit aanvullend booronderzoek kwam vast te staan, dat het om een verhoging in het kwelderlandschap gaat en niet om een duin. De hoogte is door water geërodeerd waardoor een klein deel behouden is gebleven. De monsters van de bodemlaag zijn gezeefd en geïnspecteerd op indicatoren van menselijke activiteiten (bijvoorbeeld aardewerkscherven, bot, natuursteen als vuursteen). Deze zijn niet aangetroffen. Op basis van de omvang van de zandopduiking, de diepteligging en het ontbreken van indicatoren van menselijke activiteiten is besloten geen verder onderzoek meer te doen en de locatie vrij te geven voor bouwwerkzaamheden.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek

Uitvoering.

Het archeologische veldwerk op de percelen I 1524, 2005 en 2113 langs de Sionsweg is uitgevoerd van 8 tot en met 18 april en op 11 juni 2013 door een team van vier archeologen, bestaand uit:

Drs. H.W. van Klaveren	senior archeoloog en leider van het veldteam
Drs. Y. Raczynski-Henk	senior archeoloog
Mevr. D. Schulz	veldtechnicus
Mevr. S. Vautier	veldtechnicus

Tijdens het veldwerk zijn hier negen proefsleuven van 2 meter breedte aangelegd. De plaats en oriëntatie van de proefsleuven is bepaald door de ligging van de hogedrukgasleiding, die door het blok percelen heen loopt. Langs de zuidelijke en de oostelijke randen van het blok percelen is door recentelijk uitgevoerde bodemsanering de bodem plaatselijk verstoord. De lengten en afstanden zijn zo gekozen dat de onverstoorde gedeelten van het perceel zo goed mogelijk onderzocht werden.

Projectcode	RZUID 13-1
Perceel	H 1524, 2005, 2113
Oppervlakte	24300 m ²
Werkputnummers	84 t/m 92
Gezamenlijke lengte (m)	674
Breedte (m)	2
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	1492
Dekkingsgraad (%)	6,1

Resultaten

Bij diepe grondboringen is een zandopduiking gevonden. Op basis van de diepte (zo'n 4 meter NAP) lag het indertijd in een prehistorisch landschap. Een aanvullend booronderzoek heeft geen archeologische resten van menselijke activiteiten op de zandopduiking opgeleverd. De omvang, de conserveringstoestand en het ontbreken van indicatoren van menselijke activiteiten gaven als conclusie dat de archeologische verwachting laag is. Daarom is geen nader onderzoek nodig.

Het proefsleuvenonderzoek heeft archeologische resten aangetoond uit meerdere perioden: de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. In een aantal sporen in werkput 86 zijn vondsten uit de periode 1050-1250 na Chr. gedaan. Uit de Romeinse tijd werd een greppel aangetroffen, welke tijdens dit onderzoek afdoende is onderzocht. In werkput 86 werden sporen uit de Late Middeleeuwen aangetroffen. Om vast te stellen of er sprake was van een laatmiddeleeuwse nederzetting is deze put met een klein stukje uitgebreid. Verdere sporen van een nederzetting werden daarbij echter niet gevonden.

Stap 4. Waardestelling en selectieadvies

Op de prehistorische zandopduiking zijn geen indicatoren voor menselijke activiteiten vastgesteld.

Waarden	Criteria	Scores		
		Hoog	Midden	Laag
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord		
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord		
Fysieke kwaliteit				
	Gaafheid		2	
	Conservering		2	
Inhoudelijke kwaliteit				
	Zeldzaamheid		2	
	Informatiewaarde			1
	Ensemblewaarde			1
	Representativiteit			1

De sporen van een greppel uit de Romeinse tijd zijn op dit perceel voldoende onderzocht. Daarnaast is vastgesteld, dat er waarschijnlijk geen belangrijke resten van een nederzetting uit de Late Middeleeuwen A (circa 1050-1250 na Chr.) voorkomen. De grote meerderheid van de sporen bestaat uit (sub)recente greppels en sporen van tuinbouw. Deze sporen dateren uit de vorige eeuw en hebben geen informatiewaarde voor de Nederlandse archeologie.

Op grond van de resultaten wordt vastgesteld, dat in de onderzochte percelen waarschijnlijk geen archeologische resten aanwezig zijn, die op basis van hun grote informatiewaarde en zeldzaamheid volgens de richtlijnen van de KNA behoudenswaardig zijn en tevens bedreigd zouden kunnen worden door de ontwikkeling van de bestaande plannen.

Waarden	Criteria	Scores		
		Hoog	Midden	Laag
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord		
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord		
Fysieke kwaliteit				
	Gaafheid			1
	Conservering			1
Inhoudelijke kwaliteit				
	Zeldzaamheid			1
	Informatiewaarde		2	
	Ensemblewaarde			1
	Representativiteit			1

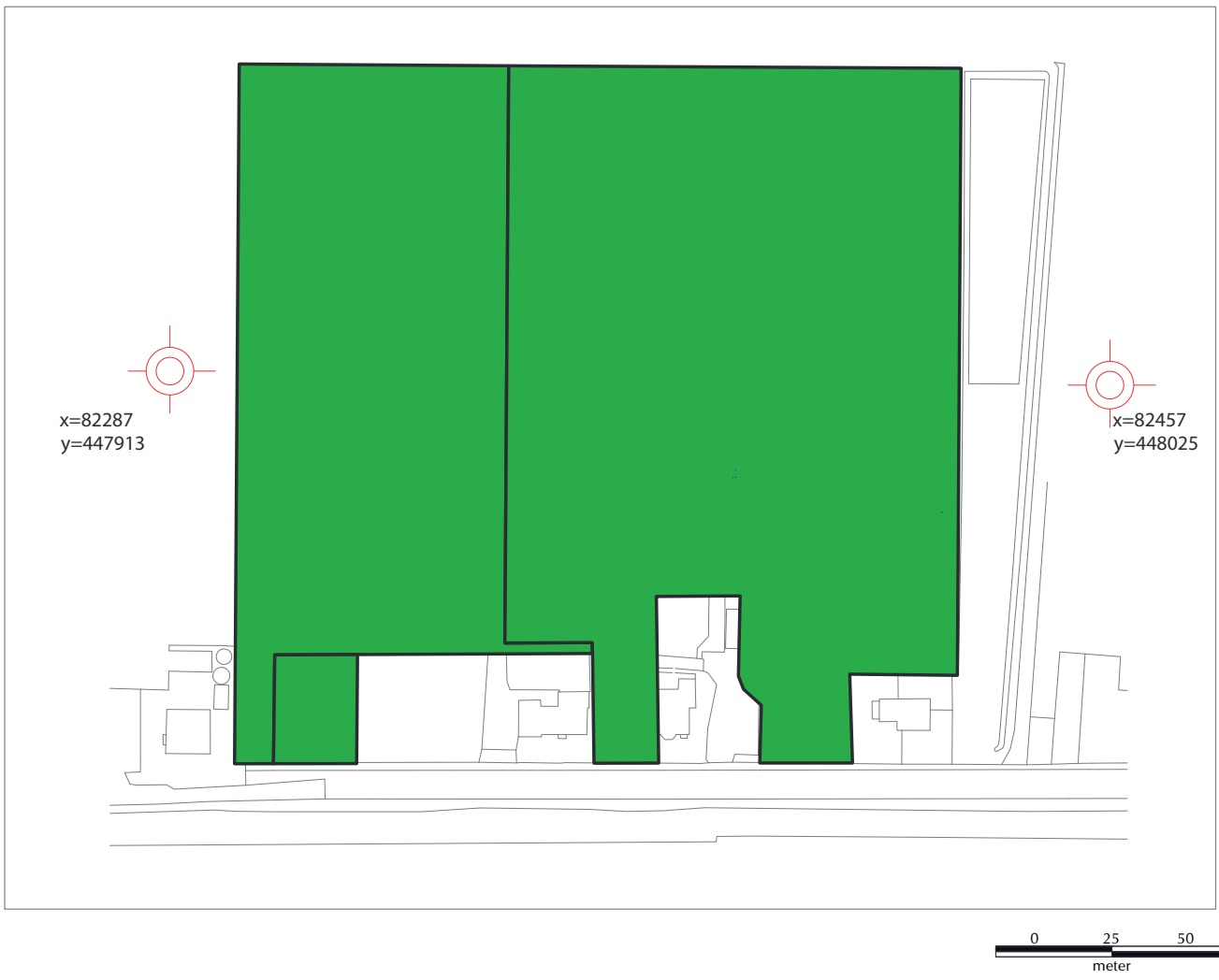
Stap 5. Selectiebesluit

Vanwege de afwezigheid van archeologische resten kon het blok percelen I 1524, 2005 en 2113 vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

	Onderwerp:
	Plangebied RijswijkBuiten Percelen I1524, 2005 en 2113 Behorend bij Tussenrapport 4 Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Legenda:	
	Ligging percelen I1524, 2005 en 2113
	Vrijgegeven voor verdere ontwikkeling

0 250 500
meter

Abbeiding 5. Percelen I 1524, 2015 en 2113

7. Percelen I 1591 en 1592

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nummers 1591 en 1592
Adres	Sionsweg ongenummerd
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	ca 18000 m ²
Grondgebruik	Braakliggend
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
Adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	N.v.t
Adres	N.v.t

Stap 1. Bureauonderzoek

De percelen I 1591 en 1592 (afbeelding 6) hebben geen specifieke archeologische verwachting, die afwijkt van het omringende gebied. Het gebied ten zuiden van de Oude Zweth, dat later Sion genoemd werd, is in de 11^e of 12^e eeuw ontgonnen. Sindsdien zijn de percelen vermoedelijk continu in agrarisch gebruik geweest. De percelen grenzen bijna aan boezemwateren, die tegenwoordig de naam Kastanjewetering (aan de zuidzijde van perceel I 1591) en de Noordhoornsewetering (westzijde van beide percelen) dragen. De waterlopen zijn in de Late Middeleeuwen gegraven voor de waterhuishouding van het gebied.

Van de 15^e tot de 18^e eeuw maakten de percelen deel uit van de landerijen, behorend tot het middeleeuwse klooster Sion, later buitenplaats Sion. In de middeleeuwen lag een uitpad van het klooster langs de oostelijke zijde van beide percelen op perceel I 2119. De huidige perceelsloot begrenste dit uitpad aan de westzijde. Later, omstreeks 1700, is bij de herindeling van de tuinen van de buitenplaats deze weg in onbruik geraakt en vervangen door ander uitpad.

Langs de zuid- en westzijde van de percelen was al rond 1700 de Sionsweg aanwezig. Deze weg ligt nog steeds langs de noordzijde van de Kastanjewetering. Het was een verbinding vanaf het Jaagpad (en vandaar naar Delft of Den Haag) en de polders waarin de buitenplaats Sion lag.

De percelering is oud, maar mogelijk enigszins gewijzigd sinds de afbraak van de buitenplaats in of kort na 1800. Er zijn geen aanwijzingen uit historische bronnen voor menselijke bewoning op deze percelen voor de twintigste eeuw. Gedeelten van de twee percelen zijn kort voor het archeologisch onderzoek gesaneerd van diverse bodemvervuilingen. Daarnaast zijn diverse leidingen uitgegraven en is de verharding van de opritten opgebroken.

Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van diverse landbouwactiviteiten en/of bewoning in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd, zoals kuilen, sloten en greppels. In de twintigste eeuw zal vooral de tuinbouw duidelijke sporen nagelaten hebben, zoals van drainage en kassen.

Stap 2. Booronderzoek

Op dit perceel is een IVO, verkennende fase, d.m.v. boringen uitgevoerd door RAAP Archeologisch Adviesbureau, vestiging West, te Leiden. Het booronderzoek heeft

geen indicaties opgeleverd voor bewoning in het Neolithicum (de Nieuwe Steentijd). De uitslag van dit onderzoek is nog niet officieel aan de gemeente Rijswijk gerapporteerd.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek

Uitvoering

Het archeologische veldwerk op percelen I 1591 en 1592 langs de Kastanjewetering en de Sionsweg is uitgevoerd van 19 tot en met 29 april 2013 door een team van vier archeologen, bestaand uit:

Drs. H.W. van Klaveren	senior archeoloog en leider van het veldteam
Drs. Y. Raczynski-Henk	senior archeoloog
Mevr. D. Schulz	veldtechnicus
Mevr. S. Vautier	veldtechnicus

Tijdens het veldwerk zijn tien proefsleuven en uitbreidingen aangelegd met uiteenlopende oriëntatie, breedte en lengte. Daarnaast is gericht gezocht naar een aantal verwachte Romeinse sporen. Het plangebied was eerder gesaneerd van bodemvervuiling en daardoor voor een deel verstoord.

Projectcode	RZUID 10-1 (2012)
Perceel	I 1591 en 1592
Oppervlakte	18000 m ²
Werkputnummers	93 t/m 100, 151 en 152
Gezamenlijke lengte (m)	432
Breedte (m)	meestal 2
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	911
Dekkingsgraad (%)	5,1

Resultaten

Het proefsleuvenonderzoek heeft resten aangetoond uit de Romeinse tijd en uit de Nieuwe tijd. Uit de Romeinse tijd resteren greppels, die behoren tot de verkaveling en tot een andere structuur van een onzeker complex type. Mogelijk bevinden zich ter plaatse resten van een graf(monument) uit de Romeinse tijd. De sporen uit de Nieuwe tijd bestaan voor een groot deel uit greppels. Daarnaast is er in de meest westelijke hoek van perceel I 1591 een gedeelte van een bakstenen constructie aangetroffen. Over de aard, omvang, fasering en datering van de constructie kan in dit onderzoeksstadium nog geen uitspraken worden gedaan over de functie en de ouderdom. Op basis van de formaten van de bakstenen zal de ouderdom in de periode zestiende – negentiende eeuw vallen. In de sloot ten oosten van het perceel bevinden zich resten van eveneens een bakstenen constructie en veel los baksteenpuin. Deze resten behoorden tot een brug uit de buitenplaatsperiode. Onderzoek zal nodig zijn om hier meer zekerheid over te krijgen als ook om de ouderdom vast te stellen.

Stap 4. Waardstelling en selectieadvies

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in het onderzochte perceel I 1591 archeologische resten uit de Romeinse tijd en uit de Nieuwe tijd aanwezig zijn, die op basis van hun informatiewaarde en zeldzaamheid volgens de richtlijnen van de KNA behoudenswaardig zijn. In perceel I 1592 zijn tijdens het vooronderzoek geen behoudenswaardige archeologische resten vastgesteld. Wanneer de resten in perceel I 1591 tijdens de planontwikkeling niet *in situ* in de bodem behouden kunnen blijven, dient ter plaatse van alle nog aanwezige en behoudenswaardige archeologische resten een archeologisch vervolgonderzoek uitgevoerd te worden.

Waarderingstabel noordelijk deel I 1591

Waarden	Criteria	Scores		
		Hoog	Midden	Laag
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord		
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord		
Fysieke kwaliteit				
	Gaafheid		2	
	Conservering		2	
Inhoudelijke kwaliteit				
	Zeldzaamheid		2	
	Informatiewaarde	3		
	Ensemblewaarde	3		
	Representativiteit	n.v.t.		

Stap 5. Selectiebesluit

In het noordelijk deel van het perceel I 1591 dient voorafgaand aan de planontwikkeling een archeologisch vervolgonderzoek uitgevoerd te worden ter plaatse van alle nog aanwezige en behoudenswaardige archeologische resten, die tijdens de planontwikkeling niet *in situ* in de bodem behouden kunnen blijven. Bij het vervolgonderzoek dienen in principe alle nog aanwezige en behoudenswaardige resten volledig vastgelegd te worden. De werkwijze zal vastgelegd worden in een voor dit onderzoek opgesteld Programma van Eisen.

Het zuidelijk deel van perceel I 1591 is afdoende onderzocht en vrijgegeven.

Vanwege de afwezigheid van behoudenswaardige archeologische resten is het perceel I 1592 direct na de IVO (boringen en proefsleuven) vrijgegeven voor verdere ontwikkeling.

Rijswijk

Onderwerp:

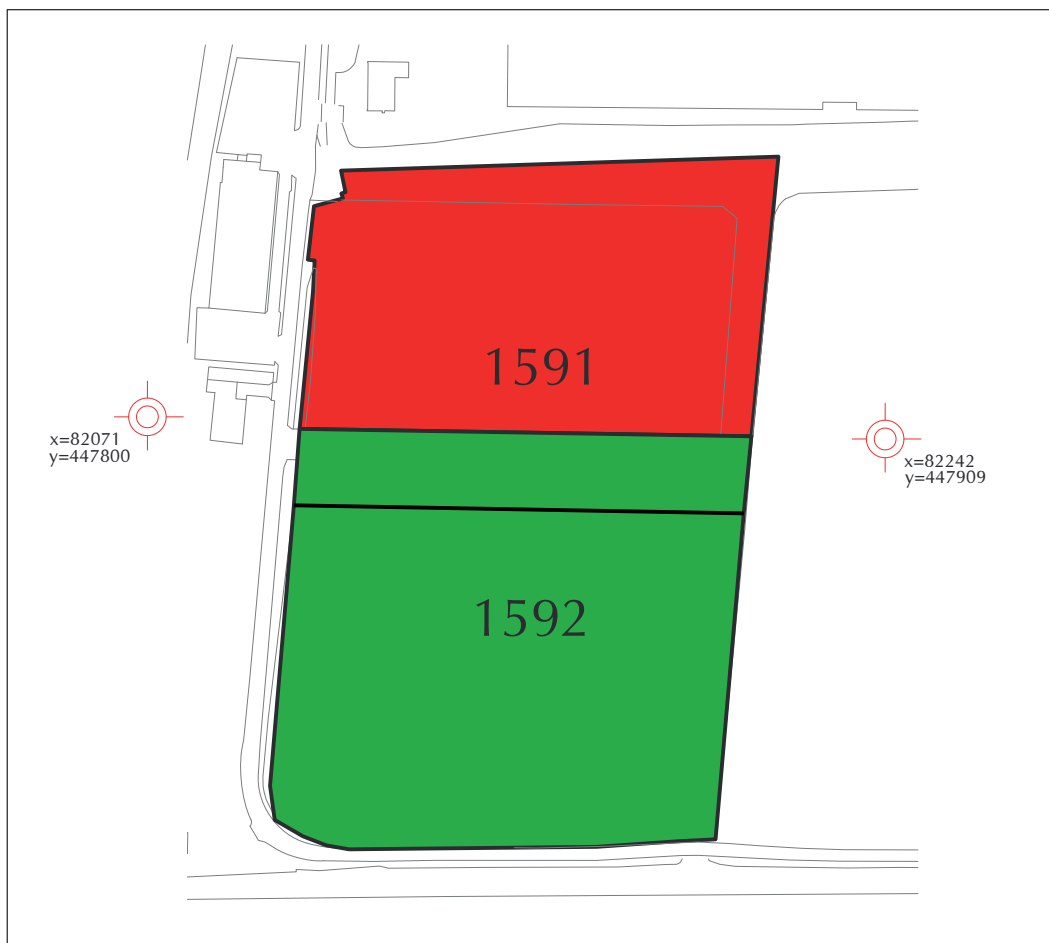
Plangebied RijswijkBuiten
Percelen I1591 en 1592
Behorend bij Tussenrapport 4
Bureau Monumentenzorg en Archeologie

Legenda:

- Ligging percelen I1591 en 1592
- Vrijgegeven voor verdere ontwikkeling
- Behoudenswaardig. Gevrijwaard houden van bodemverstorende grondwerkzaamheden tot voltooiing definitief onderzoek

0 250 500
meter

0 25 50
meter

Afbeelding 6. Percelen I 1591 en 1592.

8. Perceel I 2202 (met 2069, 2071 en 2110)

Administratieve gegevens

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nummer 2202 (met I 2069, 2071 en 2110)
Adres	Sionsweg nr. 24
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	ca 16200 m ² plus 1389 m ² (I 2069, 2071 en 2110)
Grondgebruik	Braakliggend
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
Adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	N.v.t
Adres	N.v.t

Stap 1. Bureauonderzoek

Perceel I 2202 (afbeelding 7) heeft geen specifieke archeologische verwachting, die afwijkt van het omringende gebied. Het gebied ten zuiden van de Oude Zweth, dat later Sion genoemd werd, is in de 11^e of 12^e eeuw ontgonnen. Drie kleine percelen, I 2069, 2071 en 2110, liggen in de noordwesthoek van perceel I 2202 en waren in gebruik als woning met opstallen en erf. De verwachtingen van I 2202 gelden ook voor deze drie percelen.

Het gebied ten zuiden van de Oude Zweth, dat later Sion genoemd werd, is in de elfde of twaalfde eeuw ontgonnen. In de zeventiende en achttiende eeuw maakten de percelen deel uit van de tuin van de buitenplaats Sion. In het noordelijk deel van het perceel lag een grote ronde vijver. Na de sloop van het hoofdgebouw van de buitenplaats en het herverdelen van de tuin om de nieuwe kavels als tuinbouwgrond uit te geven, bleef de vijver open liggen. Het zou nog tot omstreeks 1900 duren alvorens het laatste restant van de vijver werd gedempt.

Er zijn geen aanwijzingen uit historische bronnen voor menselijke bewoning op deze percelen voor de twintigste eeuw. Het grootste deel van de percelen is kort voor het archeologisch onderzoek gesaneerd van diverse bodemvervuilingen, zoals koolas en asbest. Daarnaast is de telefoonleiding blootgelegd en is de verharding van de oprit opgebroken.

Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van diverse landbouwactiviteiten en/of bewoning in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd, zoals kuilen, sloten en greppels. In de twintigste eeuw zal vooral de tuinbouw duidelijke sporen nagelaten hebben, zoals van drainage en kassen.

Stap 2. Booronderzoek

Op perceel I 2202 is een IVO, verkennende fase, d.m.v. boringen uitgevoerd door RAAP Archeologisch Adviesbureau, vestiging West, te Leiden. Het booronderzoek heeft geen indicaties opgeleverd voor bewoning in het Neolithicum (de Nieuwe Steentijd). De uitslag van dit onderzoek is nog niet officieel aan de gemeente Rijswijk gerapporteerd.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek en Definitief Onderzoek

Uitvoering

Het proefsleuvenonderzoek op perceel I 2202 (met I 2069, 2071 en 2110) langs de Kastanjewetering en de Sionsweg is uitgevoerd van 23 mei tot 5 juni 2013 door een team van vier archeologen, bestaand uit:

Drs. H.W. van Klaveren	senior archeoloog en leider van het veldteam
Drs. Y. Raczynski-Henk	senior archeoloog
Mevr. D. Schulz	veldtechnicus
Mevr. S. Vautier	veldtechnicus

Tijdens het veldwerk zijn drie grotere en vijf kleinere proefsleuven en uitbreidingen aangelegd met uiteenlopende oriëntatie, breedte en lengte. Dit gebeurde om een redelijke dekking te bereiken en om de omvang van de aangetroffen sporen vast te leggen. Daarnaast is gericht gezocht naar een al verwachte Romeinse greppel.

Projectcode	RZUID 13-1
Perceel	I 2202
Oppervlakte	16200 m ²
Werkputnummers	160 - 167
Gezamenlijke lengte (m)	532
Breedte (m)	2
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	1060
Dekkingsgraad (%)	6,5 incl. uitbreidingen

Resultaten

Het plangebied was gesaneerd vanwege een bodemvervuiling en daardoor was de toplaag tot in het archeologische, van belang zijnde, niveau verstoord. Het proefsleuvenonderzoek heeft resten uit de Romeinse tijd (greppels) en de Nieuwe Tijd opgeleverd. De sporen uit de Nieuwe tijd betreffen resten van de tuin van de buitenplaats Sion. Het zijn resten van onder meer houten buizen, kleine bakstenen constructies en restanten van de voormalige ronde vijver. Vooral de houten buizen zijn bijzonder. Deze zijn vervaardigd van uitgeholde boomstammen en elders nog niet bij archeologisch onderzoek gevonden voor zover nu bekend is. De resten dateren van de achttiende eeuw.

Het terrein was op zeer korte termijn nodig voor de aanleg van een gronddepot. Op langer termijn komt op deze plek een hoofdweg met waterpartij. De houten buizen zouden niet *in situ* behouden kunnen blijven zodat in overleg met het Programmabureau RijswijkBuiten is besloten om direct aansluitend op het proefsleuvenonderzoek een kleine opgraving uit te voeren. De opgraving vond plaats van 19 t/m 26 juli 2013 door een team van vier archeologen en specialisten, bestaand uit:

Drs. O. Holthausen	senior archeoloog en leider van het veldteam
Drs. H.W. van Klaveren	senior archeoloog
Drs. Y. Raczynski-Henk	senior archeoloog
Drs. O. Dorenbos	houtspecialist

Tijdens dit onderzoek werden de buizen gedocumenteerd en enkele andere resten als de locatie van de grote ronde vijver van de buitenplaats Sion onderzocht.

Stap 4. Waardstelling en selectieadvies

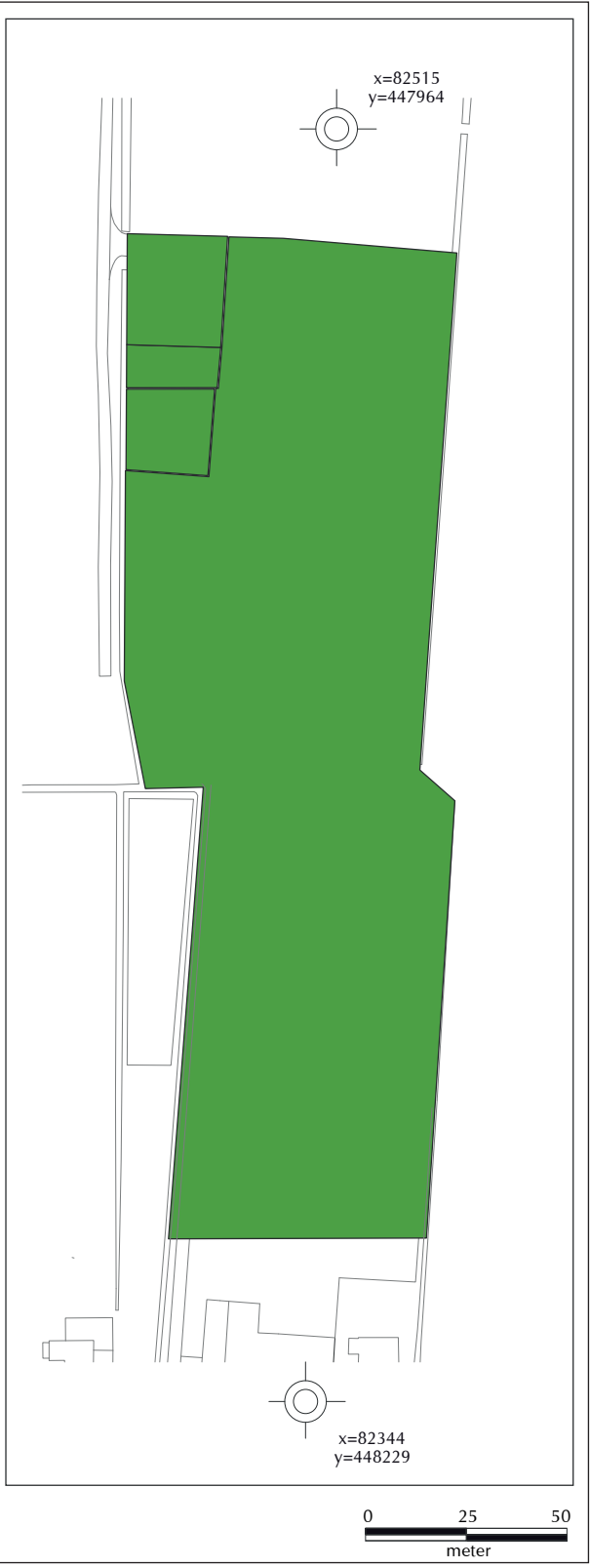
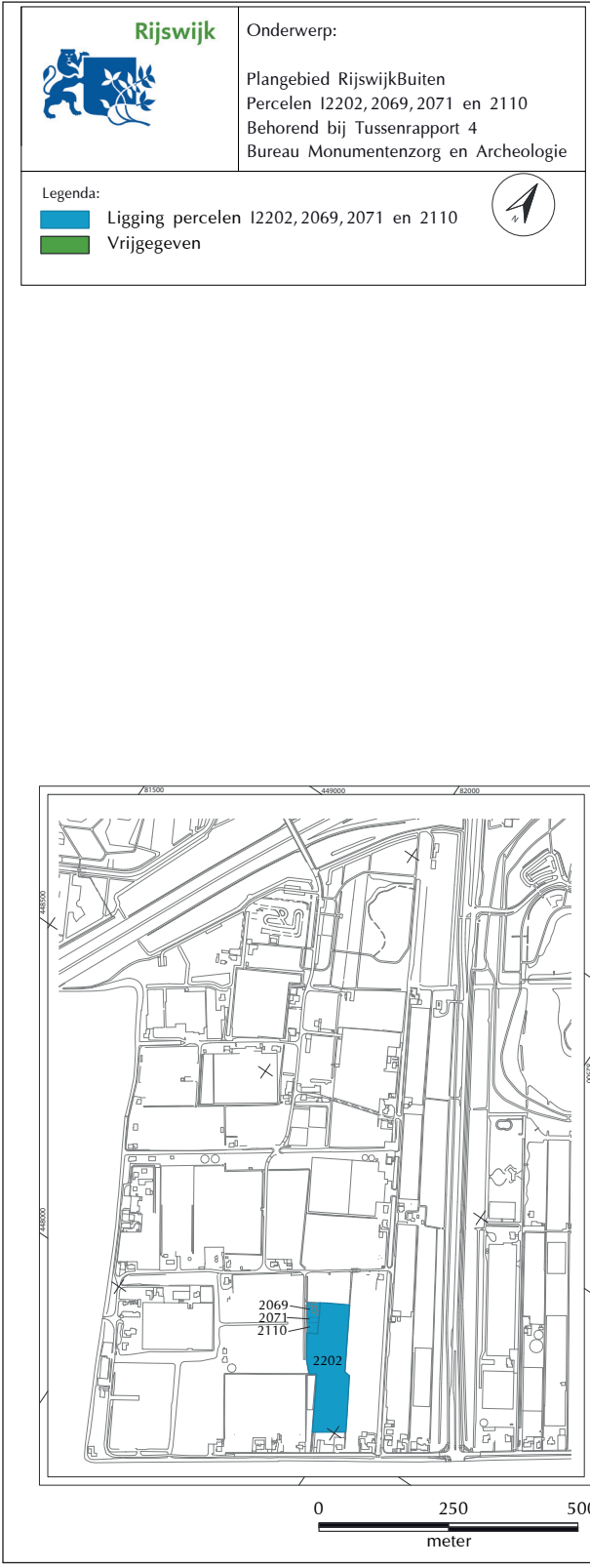
De sporen van de verkaveling uit de Romeinse tijd zijn tijdens de IVO waarschijnlijk voldoende onderzocht. De resten van de buitenplaats Sion uit de 17^e en 18^e eeuw zijn vanwege hun informatiewaarde en zeldzaamheid volgens de richtlijnen van de KNA behoudenswaardig en onderzocht omdat behoud *in situ* niet mogelijk was.

Waarden	Criteria	Scores		
		Hoog	Midden	Laag
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord		
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord		
Fysieke kwaliteit				
	Gaafheid		2	
	Conservering		2	
Inhoudelijke kwaliteit				
	Zeldzaamheid		2	
	Informatiewaarde		2	
	Ensemblewaarde	3		
	Representativiteit	n.v.t.		

Stap 5. Selectiebesluit.

De resten van de buitenplaats Sion uit de 17^e en 18^e eeuw zijn behoudenswaardig, maar kunnen binnen de huidige planontwikkeling niet *in situ* in de bodem behouden blijven vanwege de ontworpen hoofdinfrastructuur (weg met watergang). De resten zijn door de uitvoering van een Definitief Onderzoek (opgraving) veiliggesteld.

De kleine percelen I 2069, 2071 en 2110 liggen in de noordoosthoek van perceel I 2202 en zijn afdoende onderzocht. De percelen I 2202, 2069, 2071 en 2110 kunnen worden vrijgegeven voor verdere ontwikkeling.

Afbeelding 7. Percelen I 2202, 2069, 2071 en 2110

9. Percelen I 2204

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nummer 2204
Adres	Sionsweg nr 18-20
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	ca 10000 m ²
Grondgebruik	Braakliggend
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
Adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	N.v.t
Adres	N.v.t

Stap 1. Bureauonderzoek

Perceel I 2204 (afbeelding 8) heeft geen specifieke archeologische verwachting, die afwijkt van het omringende gebied. Het gebied ten zuiden van de Oude Zweth, dat later Sion genoemd werd, is in de 11^e of 12^e eeuw ontgonnen.

Sindsdien zijn de percelen vermoedelijk continu in agrarisch gebruik geweest. Het perceel grenst (bijna) aan twee waterlopen, de Spieringswetering (oostzijde) en Kastanjewetering (zuidzijde). De Spieringswetering is scheiding tussen enerzijds de Plaspoelpolder en anderzijds de Hoekpolder en de Schaaeweipolder. Beide waterlopen dateren van de Late Middeleeuwen.

Het perceel maakte in de 17^e en de 18^e eeuw deel uit van de buitenplaats Sion. Er zijn geen aanwijzingen uit historische bronnen voor menselijke bewoning op dit perceel voor de twintigste eeuw. Het grootste deel van het perceel is kort voor het archeologisch onderzoek gesaneerd van diverse bodemvervuilingen.

Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van diverse landbouwactiviteiten en/of bewoning in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd, zoals kuilen, sloten en greppels. In de twintigste eeuw zal vooral de tuinbouw duidelijke sporen nagelaten hebben, zoals van drainage en kassen.

Stap 2. Booronderzoek

Op dit perceel is een IVO, verkennende fase, d.m.v. boringen uitgevoerd door RAAP Archeologisch Adviesbureau, vestiging West, te Leiden. Het booronderzoek heeft geen indicaties opgeleverd voor bewoning in het Neolithicum (de Nieuwe Steentijd). De uitslag van dit onderzoek is nog niet officieel aan de gemeente Rijswijk gerapporteerd.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek

Uitvoering

Het archeologische veldwerk op perceel I 2204 langs de Spieringswetering en de Sionsweg is uitgevoerd van 6 tot 16 mei 2013 door een team van vier archeologen, bestaand uit:

Drs. H.W. van Klaveren	senior archeoloog en leider van het veldteam
Drs. Y. Raczynski-Henk	senior archeoloog
Mevr. D. Schulz	veldtechnicus
Mevr. S. Vautier	veldtechnicus

Tijdens het veldwerk zijn twee lange en drie kortere proefsleuven en uitbreidingen aangelegd met uiteenlopende oriëntatie, breedte en lengte. Dit gebeurt om ondanks de minder gunstige omstandigheden toch een redelijke dekking te bereiken. Daarnaast is gericht gezocht naar een aantal verwachte Romeinse sporen. Het plangebied was eerder gesaneerd van bodemvervuiling en daardoor voor een deel verstoord.

Projectcode	RZUID 13-1
Perceel	I 2204
Oppervlakte	10000 m ²
Putnummers	153 - 157
Gezamenlijke lengte (m)	336
Breedte (m)	meestal 2, soms iets breder
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	1085
Dekkingsgraad (%)	11 incl. uitbreidingen

Resultaten

Het proefsleuvenonderzoek heeft resten aangetoond uit de Romeinse tijd en de Nieuwe Tijd. De overgrote meerderheid van de sporen bestaat uit greppels die alle dateren uit de Nieuwe Tijd.

Stap 4. Waardestelling en selectieadvies

De sporen uit de Romeinse tijd zijn tijdens de IVO voldoende onderzocht. De sporen uit de Nieuwe tijd hebben geen informatiewaarde voor de Nederlandse archeologie. Daarom wordt vastgesteld, dat in het onderzochte perceel geen archeologische resten meer aanwezig zijn, die op basis van hun grote informatiewaarde en zeldzaamheid volgens de richtlijnen van de KNA behoudenswaardig zijn.

Waarden	Criteria	Scores		
		Hoog	Midden	Laag
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord		
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord		
Fysieke kwaliteit				
	Gaafheid		2	
	Conservering		2	
Inhoudelijke kwaliteit				
	Zeldzaamheid		2	
	Informatiewaarde	3		
	Ensemblewaarde		2	
	Representativiteit	N.v.t.		

Stap 5. Selectiebesluit

Vanwege de afwezigheid van behoudenswaardige archeologische resten is het perceel I 2204 direct na de IVO (boringen en proefsleuven) vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

Rijswijk

Onderwerp:

Plangebied RijswijkBuiten
Perceel 2204
Behorend bij Tussenrapport 4
Bureau Monumentenzorg en Archeologie

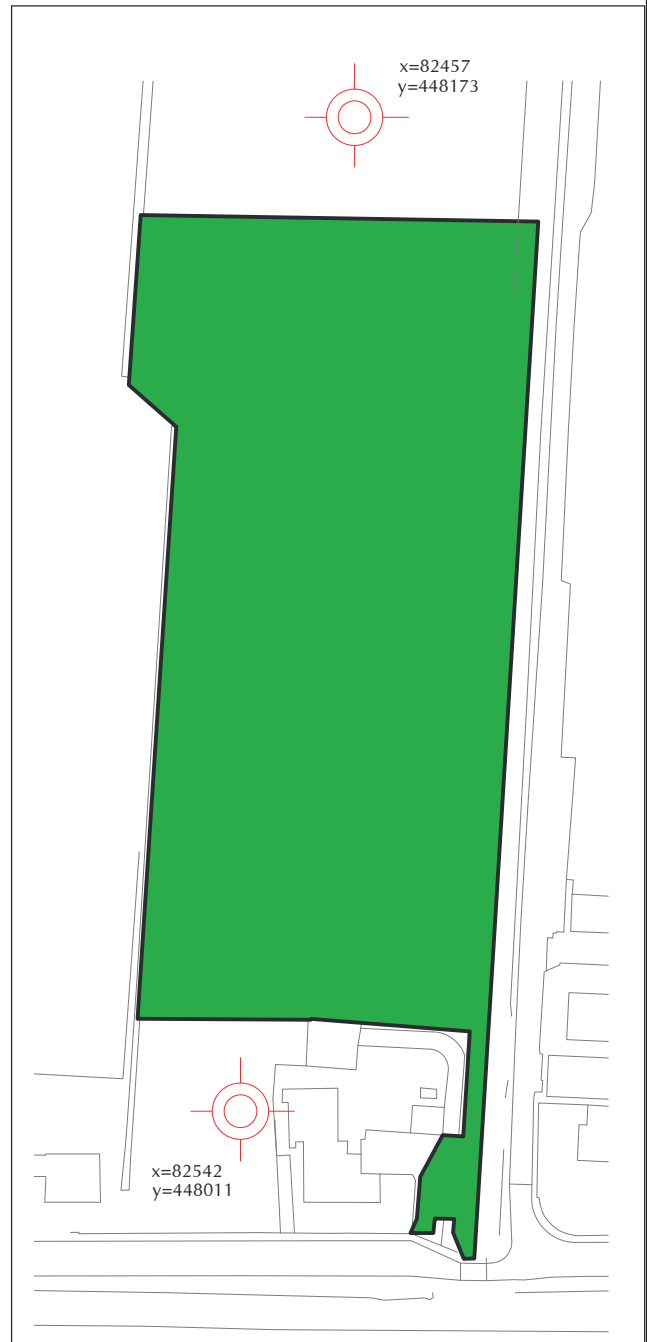
Legenda:

 Ligging perceel 2204

 Vrijgegeven voor verdere ontwikkeling

0 250 500
meter

x=82542
y=448011

0 25 50
meter

Afbeelding 8. Perceel I 2204

10. Perceel I 755

Administratieve gegevens.

Toponiem	Sion
Kadastrale aanduiding	Rijswijk sectie I, nummer 755
Adres	Middendorpweg 1b
Plaats	Rijswijk
Gemeente	Rijswijk
Oppervlakte	ca 16440 m ²
Grondgebruik	Braakliggend
Eigenaar	Gemeente Rijswijk
Adres	Postbus 5305, 2280 HH Rijswijk
Gebruiker	N.v.t
Adres	N.v.t

Stap 1. Bureauonderzoek

Perceel I 755 (afbeelding 9) heeft geen specifieke archeologische verwachting, die afwijkt van het omringende gebied. Het gebied ten zuiden van de Oude Zweth, dat later Sion genoemd werd, is in de 11^e of 12^e eeuw ontgonnen.

Sindsdien zijn de percelen vermoedelijk continu in agrarisch gebruik geweest. In de 17^e en 18^e eeuw maakte het perceel deel uit van de tuin van de buitenplaats Sion. Na de sloop van het hoofdgebouw van Sion werd de tuin herverkaveld waardoor perceel I 755 ontstond.

Er zijn geen aanwijzingen uit historische bronnen voor menselijke bewoning op deze percelen voor de 20^e eeuw.

Delen van het perceel zijn kort voor het archeologisch onderzoek gesaneerd van diverse bodemvervuilingen.

Op grond van deze gegevens kunnen sporen verwacht worden van diverse landbouwactiviteiten en/of bewoning in de Romeinse tijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd, zoals kuilen, sloten en greppels. In de 20^e eeuw zal vooral de tuinbouw duidelijke sporen nagelaten hebben, zoals van drainage en kassen.

Stap 2. Booronderzoek

Op dit perceel is een IVO, verkennende fase, d.m.v. boringen uitgevoerd door RAAP Archeologisch Adviesbureau, vestiging West, te Leiden. Het booronderzoek heeft geen indicaties opgeleverd voor bewoning in het Neolithicum (de Nieuwe Steentijd). De uitslag van dit onderzoek is nog niet officieel aan de gemeente Rijswijk gerapporteerd.

Stap 3. Proefsleuvenonderzoek

Uitvoering

Het archeologische veldwerk op percelen I 755 is op 6 en 17 mei en van 4 tot en met 7 juni 2013 uitgevoerd door een team van drie archeologen, bestaand uit:

Drs. H.W. van Klaveren	senior archeoloog en leider van het veldteam
Drs. Y. Raczynski-Henk	senior archeoloog
Mevr. D. Schulz	veldtechnicus

Tijdens het veldwerk zijn vier proefsleuven en met één uitbreiding aangelegd met uiteenlopende oriëntatie, breedte en lengte. Daarnaast is gericht gezocht naar al

verwachte Romeinse sporen. Het plangebied was eerder gesaneerd van bodemvervuiling en voor een groot deel verstoord.

Projectcode	RZUID 13-1
Perceel	I 755
Oppervlakte	16440 m ²
Werkputnummers	158, 159, 168 t/m 170
Gezamenlijke lengte (m)	430
Breedte (m)	meestal 2, soms breder
Gezamenlijke oppervlakte (m ²)	973
Dekkingsgraad (%)	5,9 incl. uitbreidingen

Resultaten

Het proefsleuvenonderzoek heeft resten aangetoond uit de Romeinse tijd en de Nieuwe Tijd. De resten van de Romeinse greppel zijn tijdens de IVO in werkput 170 grotendeels blootgelegd en voldoende geregistreerd. De grote meerderheid van de sporen bestaat uit greppels die dateren uit de Nieuwe Tijd. Enkele sporen bevatten middeleeuws aardewerk (12^e eeuw). Op deze locatie werd de sleuf uitgebreid om meer gegevens over de context te verkrijgen. Daarbij kwam vast te staan dat er geen sprake was van een nederzettingsterrein. Waarschijnlijk zijn de middeleeuwse scherven door grondverbetering op de plek terecht gekomen.

Stap 4. Waardestelling en selectieadvies

Op grond van de bovenvermelde resultaten wordt vastgesteld, dat in het onderzochte perceel geen archeologische resten aanwezig zijn, die op basis van hun grote informatiewaarde en zeldzaamheid volgens de richtlijnen van de KNA behoudenswaardig zijn en bedreigd zouden kunnen worden door de uitvoering van de geplande werkzaamheden.

Waarden	Criteria	Scores		
		Hoog	Midden	Laag
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord		
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord		
Fysieke kwaliteit				
	Gaafheid			1
	Conservering		2	
Inhoudelijke kwaliteit				
	Zeldzaamheid			1
	Informatiewaarde		2	
	Ensemblewaarde			1
	Representativiteit			1

Stap 5. Selectiebesluit

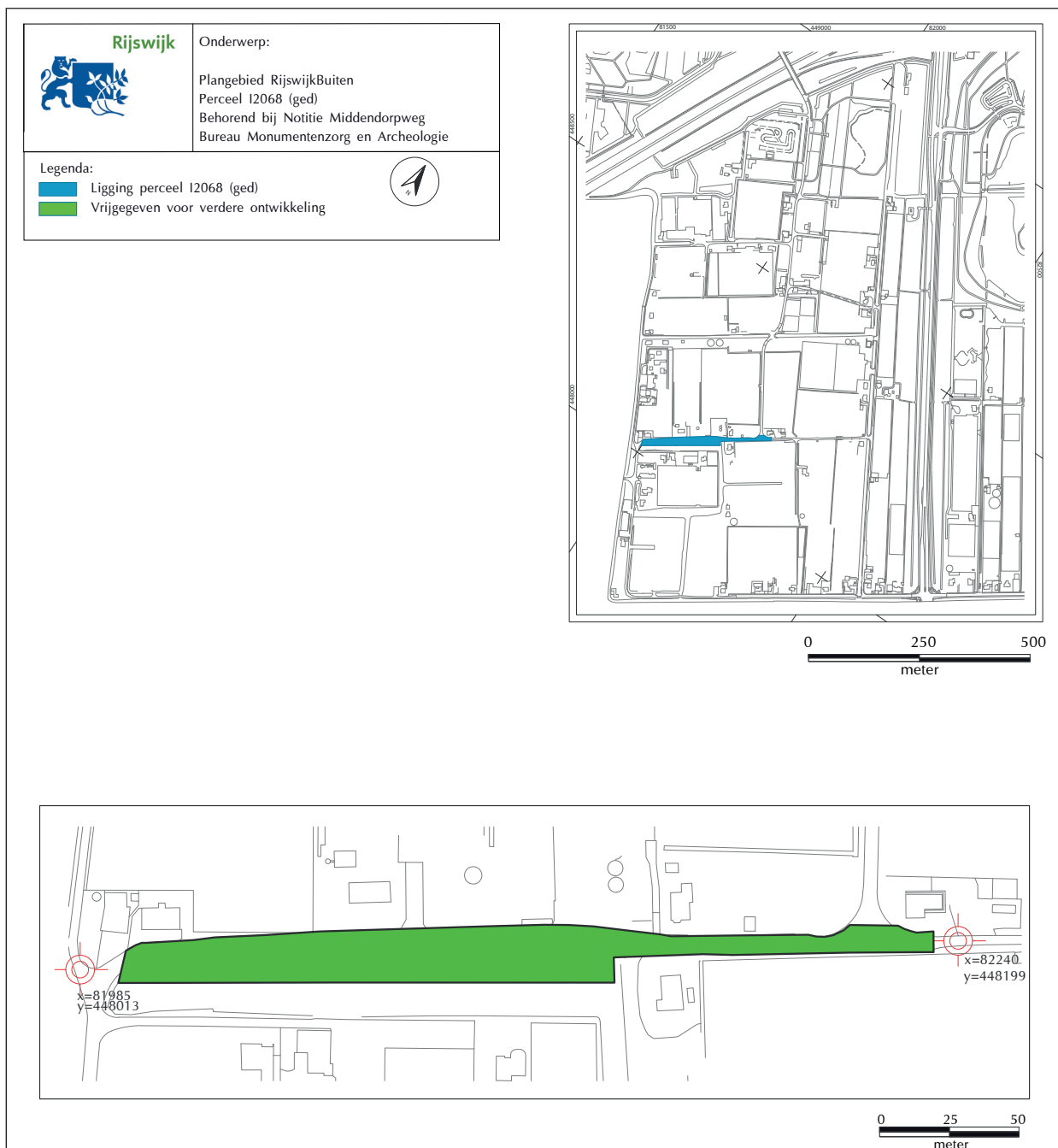
Vanwege de afwezigheid van behoudenswaardige archeologische resten is het perceel I 755 direct na de IVO (boringen en proefsleuven) vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

Afbeelding 9. Perceel I 755

11. Perceel I 2068 (gedeeltelijk)

Voor de nieuwbouw van RijswijkBuiten wordt een nieuw wegenstelsel aangelegd. Enkele bestaande wegen blijven bestaan terwijl andere wegen zullen verdwijnen. Een gedeelte van de Middendorpweg tussen de huisnummers 4 en 10 (afbeelding 10) zal verdwijnen en opgaan in nieuwe bouwkavels. Mede op grond van de onderzoeksresultaten op de omliggende percelen I 1904, 2115, 2126, 2207 en 2209, verkregen uit boor- en proefsleuvenonderzoeken, is vast komen te staan dat zich binnen het genoemde perceel geen behoudenswaardige archeologische resten bevinden. Voor de onderbouwing wordt verwezen naar de notitie J.M. Koot, RijswijkBuiten. Een archeologisch Inventariserend Veldonderzoek in RijswijkBuiten, Middendorpweg I 2068 (gedeeltelijk), juli 2013. Het perceel I 2068 (gedeeltelijk) kan worden vrijgegeven voor verdere ontwikkeling.

Afbeelding 10. Perceel I 2068

12. Aanvulling perceel I 2180, Tussenrapport 3

In de oever van de Spieringswetering is een waterin- en uitlaatconstructie aanwezig die dateert van de 17^e of de 18^e eeuw (afbeelding 11). De constructie is gemaakt van baksteen en hout. Het had een belangrijke functie in de waterhuishouding van de tuin van de buitenplaats Sion. Na het uiteenvallen van de buitenplaats en het wijzigen van de indeling en de inrichting van de tuin om er tuinbouw te kunnen bedrijven, is de constructie achtergebleven. Bij het plaatsen van een nieuwe beschoeiing omstreeks 1970 verdween de constructie uiteindelijk geheel uit het zicht. Enkele jaren geleden heeft een tuinder de constructie weer zichtbaar gemaakt. De waterin- en uitlaat behoort tot de weinige elementen die van de omvangrijke tuin van de buitenplaats Sion nog steeds zichtbaar zijn.

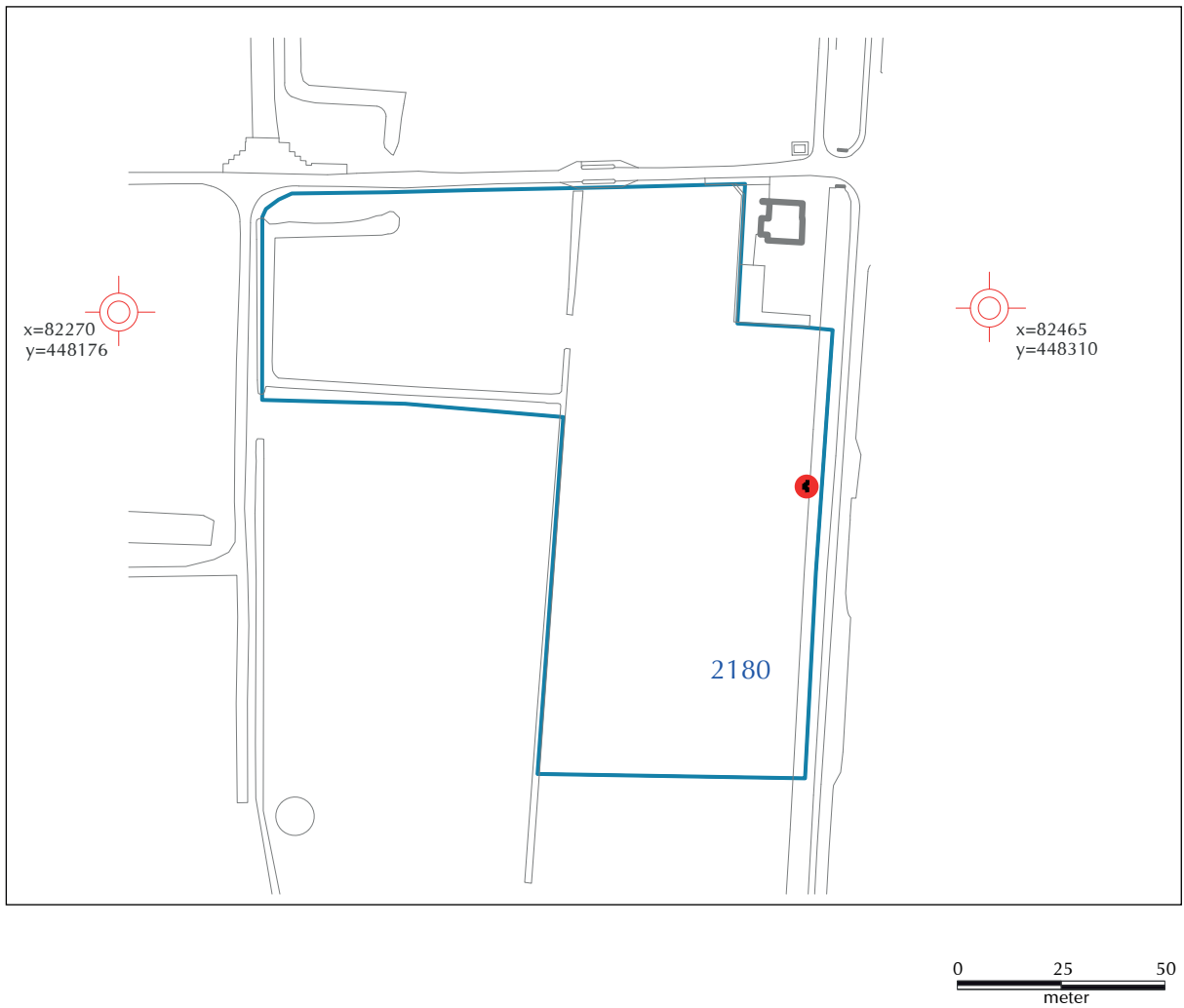
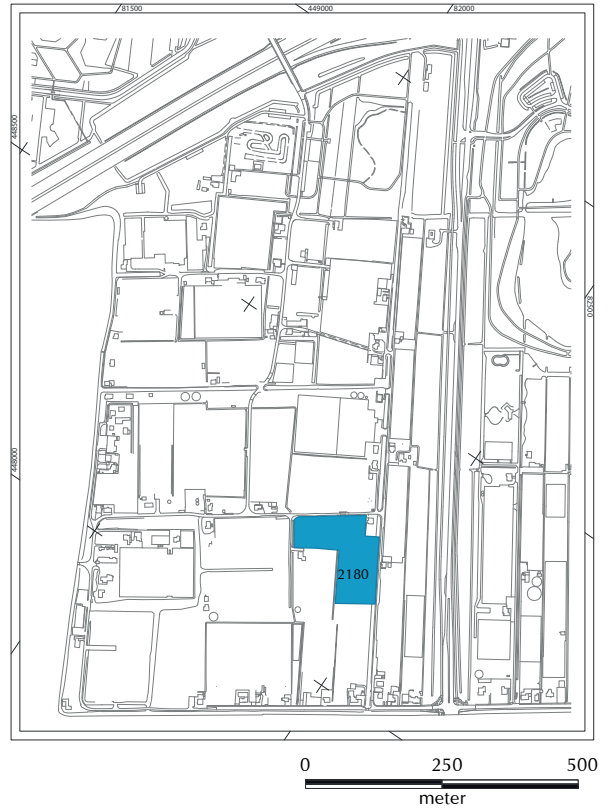
De constructie ligt op de scheiding van perceel I 2180 met de Spieringswetering en maakt strikt genomen deel uit van perceel I 2180. In tussenrapport 3, pag. 15, is de constructie vermeld. Het hele perceel is in dat rapport vrijgegeven voor verdere ontwikkeling. Het Programmabureau had toen al aangegeven zorgvuldig met deze constructie om te gaan.

Inmiddels is het ontwerp voor RijswijkBuiten verder in ontwikkeling. De waterin- en uitlaat ligt in de zone van een nieuwe hoofdinfrastructuur. Er zal worden nagegaan door het Programmabureau of de constructie *in situ* kan worden gehandhaafd of dat verplaatsing een beter alternatief is.

Vanwege het belang van de constructie is de locatie aangegeven op de kaart 'stand van gravend onderzoek, datum 15 juli 2013' als puntlocatie beschermd tegen grondwerk vanwege archeologische vindplaats'.

 <p>Rijswijk</p>	<p>Onderwerp:</p> <p>Plangebied RijswijkBuiten Perceel I2180 Behorend bij Tussenrapport 4 Bureau Monumentenzorg en Archeologie</p>
<p>Legenda:</p> <p> Ligging perceel I2180</p> <p> Puntlocatie. Beschermd tegen grondwerk vanwege archeologische vindplaats</p>	
	

Afbeelding 11. Perceel I 2180

13. Overige percelen

In RijswijkBuiten liggen verschillende percelen waar mede vanwege de (soms zeer) beperkte omvang geen archeologisch (veld)onderzoek kon plaatsvinden (afbeelding 12). Het verkennend archeologisch onderzoek vindt vooral plaats op de grotere percelen waar voorheen de warenhuizen stonden. Voor de kleine percelen geldt bovendien dat deze vaak deel uitmaken van de grotere percelen maar in gebruik waren als woning, schuur of erf waardoor een aparte kadastrale nummering heeft plaatsgevonden. Dergelijke percelen vallen deels of soms volledig binnen een groot perceel. Uit het veldonderzoek van de omliggende grote percelen zijn doorgaans voldoende archeologische gegevens verzameld die ook nog eens geëxtrapoleerd kunnen worden naar de kleine percelen. Ook uit historische bronnen blijkt er geen reden te zijn om de meeste kleine percelen aan een onderzoek te onderwerpen. Daarom is archeologisch onderzoek op de meeste kleine percelen niet nodig. In deze paragraaf zijn de kleine percelen opgesomd waar geen onderzoek nodig is of afdoende onderzoek heeft plaatsgevonden.

13.1. Perceel I 297 (2230 m²)

Dit smalle perceel aan de Sionsweg moest eerst nog gesaneerd worden en kwam daardoor pas laat ter beschikking voor onderzoek. De verwachting kent geen bijzonderheden. RAAP heeft hier geboord. Met een oppervlak van slechts 2230 m² is het bijna te klein voor een redelijke proefsleuf. Daarom zijn zo dicht mogelijk bij I 297 proefsleuven aangelegd op de twee aangrenzende percelen I 2113 (werkputten 84 en 85) en I 2202 (werkputten 162 en 163). Deze proefsleuven leverden ter hoogte van dit perceel geen behoudenswaardige resten op. Het is voldoende aannemelijk, dat I 297 evenmin behoudenswaardige archeologische resten bevat. Daarom kan I 297 vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

13.2. Perceel I 653 (264 m²)

Op dit perceel stond een woning, Van Rijnweg 14. De verwachting kent geen bijzonderheden. De resultaten van onderzoeken op het veel grotere, omliggende perceel I 2074 (Tussenrapport 2) maken aannemelijk, dat hier geen archeologische resten aanwezig zijn. Het perceel kan vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

13.3. Perceel I 752 (656 m²) en I 2208 (346 m²)

Dit perceel bevat een woning, Middendorpweg 3 (perceel I 752) met erf (I 2208). De verwachting kent geen bijzonderheden. De resultaten van onderzoeken op veel grotere, omliggende percelen als I 2126 en I 2207 (Tussenrapport 1) maken aannemelijk, dat hier geen archeologische resten aanwezig zijn. Het perceel kan vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

13.4. Perceel I 1903 (382 m²)

Dit perceel bevat een woning, Middendorpweg 8. De verwachting kent geen bijzonderheden. De resultaten van onderzoeken op veel grotere, omliggende percelen als I 1904 en I 2126 (Tussenrapport 1) maken aannemelijk, dat hier geen archeologische resten aanwezig zijn. Het perceel kan vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

13.5. Perceel I 1906 (526 m²)

Dit perceel bevat een woning, Spieringsweteringweg 11. De verwachting kent geen

bijzonderheden. De resultaten van onderzoeken op het omliggende percelen I 1905 (Tussenrapport 2) maken aannemelijk, dat hier geen archeologische resten aanwezig zijn. Het perceel kan vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

13.6. Perceel I 2114 (24 m²)

Dit kleine perceel is in gebruik voor een opstal. De verwachting kent geen bijzonderheden. De resultaten van onderzoeken op de veel grotere, omliggende percelen zoals I 2115 (Tussenrapport 1) maken aannemelijk, dat hier geen archeologische resten aanwezig zijn. Het perceel kan vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

13.7. Perceel I 2120 (651 m²) en 2212 (800 m²)

Deze kleine percelen zijn in gebruik als woning (Spieringsweteringweg 5, perceel I 2120) met erf en opstallen (perceel I 2212). De verwachting kent geen bijzonderheden. De resultaten van onderzoeken op de veel grotere, omliggende percelen zoals I 2211 (Tussenrapport 1) maken aannemelijk, dat hier geen archeologische resten aanwezig zijn. Het perceel kan vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

13.8. Perceel I 2122 (434 m²) en 2123 (872 m²)

Deze kleine percelen waren in gebruik als woning (Middendorpweg 10, perceel I 2122) met erf en opstallen (perceel I 2123). De woning is inmiddels gesloopt. De verwachting kent geen bijzonderheden. De resultaten van onderzoeken op de veel grotere, omliggende percelen zoals I 2151 (Tussenrapport 3) maken aannemelijk, dat hier geen archeologische resten aanwezig zijn. Het perceel kan vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

13.9. Perceel I 2127 (2125 m²)

Dit kleine perceel was altijd in gebruik als tuin. De verwachting kent geen bijzonderheden. De resultaten van onderzoeken op de veel grotere, omliggende percelen zoals I 2126 maken aannemelijk, dat hier geen archeologische resten aanwezig zijn. Het perceel kan daarom vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

13.10. Perceel I 2179 (1004 m²)

Dit perceel bevat een woning met erf en opstallen, Middendorpweg 1. De verwachting kent geen bijzonderheden. De resultaten van onderzoeken op veel grotere, omliggende percelen als I 2180 en I 2211 (Tussenrapport 1) maken aannemelijk, dat hier geen archeologische resten aanwezig zijn. Het perceel kan vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

13.11. Perceel I 2201 (1750 m²)

Dit perceeltje aan de Sionsweg stond in verband met perceel I 2202. De verwachting kent geen bijzonderheden. Tijdens de sanering werd het perceel tot op dusdanige diepte afgegraven dat een proefsleuvenonderzoek geen zin meer had. In juli 2013 vonden grondboringen plaats om na te gaan of duinen met prehistorische bewoningssporen in de ondergrond aanwezig zijn. Er zijn bij het booronderzoek geen duinen gevonden. Vanwege de resultaten van onderzoek op I 2202 en de resultaten van de grondboringen kan ook perceel I 2201 vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

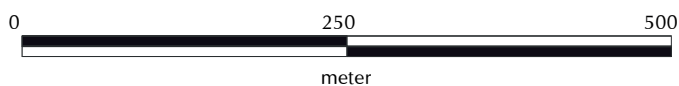
13.12. Perceel I 2203 (1100 m²)

Dit perceeltje aan de Sionsweg stond in verband met perceel I 2204. De verwachting kent geen bijzonderheden. Tijdens de sanering werd het perceel tot op dusdanige diepte afgegraven dat een proefsleuvenonderzoek geen zin meer had. In juli 2013 vonden grondboringen plaats om na te gaan of duinen met prehistorische bewoningssporen in de ondergrond aanwezig zijn. Er zijn bij het booronderzoek geen duinen gevonden. Vanwege de resultaten van onderzoek op I 2204 en de resultaten van de grondboringen kan ook perceel I 2203 vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

13.13. Perceel I 2205 (3445 m²)

Dit lange smalle perceel was in gebruik als grasland. Alleen op dit perceel was nog het reliëf van de promenade van de buitenplaats Sion aanwezig. Helaas is dat bij grondwerkzaamheden geëgaliseerd. De verwachting kent geen bijzonderheden. De resultaten van archeologische onderzoeken op de veel grotere, omliggende percelen zoals I 2115 en I 2125 maken aannemelijk, dat hier geen archeologische resten aanwezig zijn. Het perceel kan daarom vrijgegeven worden voor verdere ontwikkeling.

 <p>Rijswijk</p>	<p>Onderwerp:</p> <p>Plangebied RijswijkBuiten Diverse kleine percelen Behorend bij Tussenrapport 4 Bureau Monumentenzorg en Archeologie</p>
<p>Legenda:</p> <p> Ligging percelen</p>	

Afbeelding 12. Diverse kleine percelen.

14. Samenvatting en conclusies

14.1. Stand van het onderzoek

Medewerkers van het Taakveld Archeologie van de gemeente Rijswijk hebben in december 2012 een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd op de percelen H 522 en I 659, 733 en 952. Na de hervatting van het inventariserend veldonderzoek zijn in januari 2013 proefsleuven aangelegd in perceel I 733. Op deze vijf percelen werden in totaal 12 proefsleuven aangelegd van verschillende breedten, lengten en met verschillende oriëntatie. In de periode van 8 april tot 11 juni zijn zes grotere en een aantal kleinere percelen onderzocht. Aansluitend is op perceel I 2202 een kleine opgraving uitgevoerd omdat de locatie op korte termijn nodig was voor een gronddepot. De eerste resultaten van deze proefsleuvenonderzoeken de opgraving vindt u in dit 4^e tussenrapport.

De in dit stuk gerapporteerde percelen van het proefsleuvenonderzoek zijn samen bijna 13,5 hectare groot; de totale oppervlakte van de werkputten (proefsleuven en uitbreidingen) was 7230 m², wat neerkomt op een gemiddelde dekking van 5,4 %. Er zijn geen tweede en volgende vlakken aangelegd.

Op dit moment is een begin gemaakt met de administratieve uitwerking van de resultaten. Op basis van de gegevens die nu beschikbaar zijn, is een globale en voorlopige interpretatie opgesteld. Bij deze stand van het veldonderzoek zijn de meeste in het Programma van Eisen onderzoeksvragen alleen globaal te beantwoorden. De voorlopige interpretatie van de resultaten kan door herinterpretatie (bij voortschrijdend inzicht) en door verkrijgen van nieuwe gegevens in de loop van het onderzoek nog enigszins veranderd worden.

14.2. Resultaten

De bodemopbouw van het plangebied begint - voor ons doel - met de wadafzettingen van het laagpakket van Wormer, die in RijswijkBuiten overal in de ondergrond aanwezig zijn. De top van dit pakket zandige kleien wordt in de boringen meestal wel bereikt, maar niet in de proefsleuven.

De mogelijke aanwezigheid van duintopjes op de wadafzettingen is binnen het plangebied nog niet helemaal opgehelderd. Binnen het tot nu toe gerapporteerde gedeelte lijken ze niet (meer) aanwezig te zijn. Het is mogelijk dat erosie van de Gantel duinzand heeft opgeruimd. Het vervolg van het booronderzoek zal uitsluitend moeten geven over mogelijke duintopjes in de rest van het plangebied. Door vernatting begon rond 3000 v Chr. over de wadafzettingen en duinen een pakket veen te groeien, dat alle oudere lagen in het plangebied uiteindelijk geheel afdekte.

In het plangebied zijn slechts geringe resten aangetroffen van een veenpakket, dat vroeger zeer uitgebreid moet zijn geweest. Een gedeelte van het veen is verdwenen door natuurlijke erosie van de Gantel voor of misschien nog na de Romeinse tijd.

Een ander deel is – hoofdzakelijk vanaf de middeleeuwse ontginningen - ingeklonden tot een laag van maximaal 30 cm dikte op de wadafzettingen.

Er zijn geen herkenbare sporen waargenomen van een mogelijke postromeinse veenvorming of van mogelijke middeleeuwse afzettingen van de Gantel. Als deze afzettingen er geweest zijn, wat zeker niet uitgesloten kan worden, zijn ze in latere tijd omgezet en geheel opgenomen in de bouwvoor.

Resten uit de Nieuwe Steentijd zijn op dit moment in het plangebied (nog) niet aangetoond. Ook sporen van menselijke aanwezigheid uit de daarop volgende Bronstijd en IJzertijd zijn tot zover niet aangetroffen of als zodanig herkend. Dit is mogelijk

het gevolg van natuurlijke processen als veengroei, erosie en sedimentatie. Voor het einde van de IJzertijd was het plangebied door overstroming vanuit de Gantel afgedekt met mariene afzettingen.

In de Romeinse tijd werd het hele plangebied ontgonnen en agrarisch gebruikt, zoals blijkt uit de sporen van minstens één weg en een omvangrijk verkavelingssysteem, waarvan resten nog aanwezig waren in bijna alle percelen. Binnen het plangebied RijswijkBuiten is nog geen Romeinse bewoning aangetoond. Als deze bewoning werkelijk geheel ontbreekt, in tegenstelling tot de situatie in omliggende gebieden in Rijswijk en aangrenzende gemeenten, zal daarvoor een plausibele verklaring gevonden moeten worden.

In de Late Middeleeuwen werd het plangebied opnieuw in zijn geheel ontgonnen. Belangrijke verschillen zijn dat de verkaveling in tegenstelling tot eerdere perioden een geheel vormt en een geheel andere oriëntatie heeft. Het plangebied was vanaf de Late Middeleeuwen niet alleen in agrarisch gebruik, maar het werd nu zelf zichtbaar ook bewoond.

In de zuidwest hoek van Sion stond in de periode ca. 1433-1435 tot 1572-1574 het klooster Sion. Na de sloop van het klooster verrees er einde 16^e eeuw de buitenplaats Sion. In de loop van de 17^e eeuw werd de buitenplaats steeds verder uitgebreid en omgeven door een fraaie en grote tuin.

De buitenplaats Sion behoorde toen tot de grootste buitenplaatsen van Delfland. Van de tuin zijn enkele afbeeldingen bewaard gebleven. Meer gegevens over de aanleg, de inrichting en het functioneren van de tuin ontbreken. Zo is vrijwel niets bekend over de waterhuishouding van de tuin. Voor de tuin was een goede waterhuishouding essentieel, zowel voor de planten als voor de vissen die in de vijvers werden gehouden. Kort na 1800 werden de meeste opstallen gesloopt en de tuin herverkaveld en uitgegeven aan tuinders.

Het archeologisch onderzoek heeft informatie opgeleverd over de waterhuishouding van de tuin (locatie van de grote ronde vijver, houten buizen, bakstenen constructies, etc.). De resten dateren van de 17^e en de 18^e eeuw.

14.3. Aanbevelingen

Op grond van de resultaten van het inventariserend veldonderzoek door middel van boringen en proefsleuven wordt door het Taakveld Archeologie en Monumentenzorg van de gemeente Rijswijk aanbevolen een archeologisch vervolgonderzoek uit te voeren op het volgende perceel.

Op perceel I 1591 dient een vervolgonderzoek uitgevoerd te worden naar behoudenswaardige grondsporen uit de Romeinse tijd en naar resten van een bakstenen constructie uit de Nieuwe tijd.

15. Cumulatief onderzoek

15.1. Samenvatting

Van oktober 2010 tot en met juni 2013 zijn 37 percelen archeologisch onderzocht door middel van boringen en proefsleuven. Na het IVO-P en de waardering is door het bevoegd gezag gekozen voor beperkende maatregelen op 4 percelen en voor een archeologisch vervolgonderzoek op 9 percelen.

Het onderzoek heeft in 2013 aanleiding gevormd voor het advies tot de uitvoering van een vervolgonderzoek op de percelen I 1591 en I 2202 (incl. 2069, 2071 en 2110). Het vervolgonderzoek op de laatstgenoemde percelen heeft in juli 2013 plaatsgevonden.

Op dit moment zijn nog gereserveerd voor behoud *in situ* en/of vervolgonderzoek (gedeelten van) de percelen sectie I, nummers 1521, 1591, 2034, 2035 en 2074.

15.2. Inleiding

Het onderstaande overzicht van het uitgevoerde veldwerk is samengesteld door de resultaten van de voorgaande Tussenrapporten 1, 2 en 3 samen te vatten met de nieuwe gegevens in Tussenrapport 4 (het onderhavige rapport).

15.3. Bureauonderzoek

Het bureauonderzoek zal opgesteld worden op basis van de gegevens die bij de gemeente Rijswijk en elders beschikbaar zijn. Een summiere versie van het archeologische bureauonderzoek is opgesteld door drs. J.M. Koot voor de MER en voor het concept-bestemmingsplan (Koot 2010). Een meer uitgebreide versie wordt binnenkort opgesteld voor het rapport van het booronderzoek (Koot i.v.).

15.4. Booronderzoek

De aanwezigheid van archeologische resten uit de perioden vanaf de vroegst mogelijke bewoning tot aan de IJzertijd kan in dit gebied vanwege de diepteligging van de resten niet vastgesteld worden met behulp van ondiepe proefsleuven. Booronderzoek kan de aan- of afwezigheid van deze sporen evenmin met volledige zekerheid vaststellen, maar kan wel vaststellen of in de ondergrond (nog) lagen aanwezig zijn, waarop vroege bewoning in principe had kunnen plaatsvinden.

Vooraf is in deze omgeving vastgesteld, dat in het Midden-Neolithicum waarschijnlijk alle begraven duintopjes van de Laag van Ypenburg bewoond werden. Sporen uit later tijd ontbreken waarschijnlijk door de natte omstandigheden, die ongunstig waren voor bewoning. Het booronderzoek richt zich daarom vooral op de aanwezigheid van deze duintoppen.

Wanneer er duintoppen worden aangetroffen, zal het archeologische onderzoek zich vervolgens richten op de waarschijnlijke aanwezigheid en kwaliteit van neolithische sporen. Welke vorm een vervolgonderzoek van prehistorische (neolithische) resten aanneemt, moet van geval tot geval bepaald worden. De afwezigheid van begraven vroege duintoppen en dus van neolithische bewoning is een voorwaarde voor een vrijgave van de onderzochte percelen zonder uitvoering van een archeologisch vervolgonderzoek.

Tot nu toe zijn twee verschillende booronderzoeken uitgevoerd. Het eerste, mechanisch uitgevoerde booronderzoek bestond uit 158 boringen. De resultaten zijn al uitgewerkt en gerapporteerd (Nijdam 2010, Nijdam 2011).

Het tweede, handmatige uitgevoerde booronderzoek is nog in uitvoering en is dus niet gerapporteerd. Duidelijk is, dat er tot nu toe binnen het onderzochte deel van het plangebied geen duintoppen met prehistorische bewoning zijn aangetroffen (mondelijke mededeling drs. C. Coppens, RAAP).

15.5. Proefsleuvenonderzoek

Het proefsleuvenonderzoek richt zich op archeologische resten van bewoning, zoals die op geringe diepte onder maaiveld voorkomen. Deze sporen dateren vooral vanaf de Late IJzertijd tot Nieuwe tijd. Vanwege de afwezigheid van een loopvlak en/of een bewoningslaag, die samenhangt met de overige resten, zijn deze vindplaatsen in het algemeen niet goed te traceren met een booronderzoek.

15.6. Vervolgonderzoek

Tot nu toe zijn nergens in Sion sporen van prehistorische bewoning aangetroffen. De aangetroffen sporen van bewoning en/of economische exploitatie in de Romeinse tijd, Middeleeuwen en Nieuwe tijd zijn volgens beslissing van het bevoegd gezag, de gemeente Rijswijk, op deze percelen al voldoende onderzocht.

De vervolgonderzoeken zullen te zijner tijd afzonderlijk van het vooronderzoek gerapporteerd worden.

Het belangrijkste vervolgonderzoek vond plaats op perceel I 2035, dat deel uitmaakt van een laatmiddeleeuwse nederzetting, waartoe ook I 2034 en I 2074 (gedeeltelijk) behoren. Voor de percelen I 2034 in zijn geheel en het oostelijke deel van perceel I 2074 is in overleg met de opdrachtgever besloten, dat 'behoud *in situ*' voorlopig mogelijk is, in ieder geval voor de eerstvolgende jaren. Daarom is hier nog geen vervolgonderzoek uitgevoerd.

Op perceel I 2202 vond in juli 2013 een kleine opgraving plaats waarbij resten van de tuin van de buitenplaats Sion werden onderzocht. Deze sporen bestaan onder meer uit houten buizen, die deel uitmaakten van de waterhuishouding. Het is voor zover nu bekend voor het eerst dat dergelijke houten buizen bij archeologisch onderzoek zijn gevonden.

15.7. Oplevering

Sinds oktober 2010 zijn 34 percelen in het plangebied Sion en in het gedeelte van 't Haantje tussen de Spieringwetering en de Beatrixlaan, met een totale oppervlakte van 32 hectare, na uitvoering van een booronderzoek en een proefsleuvenonderzoek, door de gemeente opgeleverd.

Een aantal andere percelen (I 1521, 1591, en 2074) is al gedeeltelijk vrijgegeven.

16. Literatuurlijst

Actueel Hoogtebestand Nederland. URL <http://www.ahn.nl>

Archeologisch Informatiesysteem Archis2. URL <http://archis2.archis.nl/archisii/html/index.html>

Bel, M. van den, 2003: *Geologische en archeologische verkenning van het Wateringse Veld*. Gemeente Den Haag.

Bestemmingsplan Sion - 't Haantje. Voorontwerp Bestemmingsplan. Rijswijk, 14 december 2010.

Bloemers, J.H.F., 1978: Rijswijk (Z.-H.), 'De Bult'. Eine Siedlung der Cananefaten. *Nederlandse Oudheden*, 8, Amersfoort.

Bloemers, J.H.F., 1985: Rijswijk, in: *Archeologische Kroniek van Zuid-Holland over 1984, Holland*, 6, 1985, 352-353.

Bulten, E.E.B., (2010): Vlaardingen in de hofstad, in: *Vlaardingen-cultuur, Westerheem Special*, 2, april 2010, 90-95.

Bulten, E.E.B., en Y.M. Boonstra (red.), 2006: *Archeologisch onderzoek in- en effluentleidingen Afvalwaterzuivering Haagse Regio, Rapport 619*, Den Haag.

Dorenbos, O. en J.M. Koot (2010): Wonen bij de kust, in: *Vlaardingen-cultuur, Westerheem Special*, 2, april 2010, 96-113.

Dorenbos, O., O. Holthausen en J.M. Koot, 2009: Langs de Sir Winston Churchill-laan in Rijswijk. Archeologisch onderzoek naar aanleiding van de toevallige vondst van een Romeinse mijlpaal, *Rijswijkse Archeologische Rapporten*, 22, Rijswijk.

Dorenbos, O., O. Holthausen en J.M. Koot, met een bijdrage van I.M.M. van der Jagt, 2010: De Pauline symfonie. Klaroenstraat te Rijswijk, *Rijswijkse Archeologische Rapporten*, 27, Rijswijk.

Flamman, J.P., en E.A. Besselsen (red.), 2008: Het verleden boven water. Archeologische monumentenzorg in het AHR-project. *Rapportage archeologische Monumentenzorg*, 148, Amersfoort.

Houkes, R.A. en O. Dorenbos, 2004: *Aanvullend archeologisch onderzoek op het GAVI-kavel, Ypenburg deelplan 25*, Nootdorp, Rijswijk.i

Klaveren, H.W. van, 2010: *Programma van Eisen IVO-Proefsleuven en Opgraving Rijswijk-Zuid-projectgebied Midden-Sion (gedeeltelijk)*, Rijswijk.

Klaveren, H.W. van, 2012: *Projectplan Archeologisch Onderzoek bouwlocatie RijswijkBuiten (Sion-'t Haantje)*.

Klaveren, H.W. van, 2012: *Projectplan archeologisch onderzoek RijswijkBuiten*, Rijswijk.

Klaveren, H.W. van, 2011: *Plan van Aanpak opgraving I 2034-2035*

Klaveren, H.W. van, 2011: *Rijswijk-Zuid te Rijswijk. Een archeologisch Inventariserend Veldonderzoek in het kader van de ontwikkeling van de locatie Rijswijk-Zuid*.

Tussenrapport 2. Rijswijk.

Klaveren, H.W. van, 2012: *Rijswijk-Zuid te Rijswijk. Een archeologisch Inventariserend Veldonderzoek in het kader van de ontwikkeling van de locatie Rijswijk-Zuid. Tussenrapport 3, Rijswijk.*

Klaveren, H.W. van, 2011: *Programma van Eisen opgraving I 2034-2035.*

Klaveren, H.W. van, 2011: *Rijswijk-Zuid te Rijswijk. Een archeologisch Inventariserend Veldonderzoek in het kader van de ontwikkeling van de locatie Rijswijk-Zuid. Tussenrapport voor het Projectbesluit Sion, Rijswijk.*

Klaveren, H.W. van, 2010: *Rijswijk-Zuid te Rijswijk. Een archeologisch Inventariserend Veldonderzoek in het kader van de ontwikkeling van de locatie Rijswijk-Zuid. Tussenrapport 1, Rijswijk.*

Koot, Hans, Lauren Bruning en Rob A. Houkes (red.), 2008: *Ypenburg-Locatie 4. Een nederzetting met grafveld uit het Midden-Neolithicum in het West-Nederlandse kustgebied, Leiden.*

Koot, J.M., 2008: *Opgegraven! Archeologisch onderzoek in Rijswijk, Rijswijkse Serie, 13.*

Koot, J.M., 2010: *Rijswijk-Zuid. MER Cultuurhistorische waarden (concept), Rijswijk.*

Koot, J.M., 2013: *RijswijkBuiten. Een archeologisch Inventariserend Veldonderzoek in RijswijkBuiten, Middendorpweg I 2068 (gedeeltelijk).*

Liere, W.J. van, 1948: *De bodemkartering van Nederland. Deel II. De bodemgesteldheid van het Westland, Den Haag.*

Londen, H. van, 2006: *De inheemse bewoning in het landelijk gebied, in: Jonge, W. de, W. de, J. Bazelmans en D. de Jager (red.), 2006: Forum Hadriani. Van Romeinse stad tot monument, Utrecht.*

Louwe Kooijmans, L.P., A.L. van Gijn, L.I. Kooistra, D.C.M. Raemaekers en J.T. Zeiler, 2002: *Ontwerp ten behoeve van het archeologisch onderzoek naar neolithische bewoningssporen op een verdrinken zandrug in de Harnaschpolder, gemeente Schipluiden, Versie 3.1, definitief.*

Louwe Kooijmans, L.P., en P.F.B. Jongste (red.), 2006: *A neolithic settlement on the Dutch North Sea coast c. 3500 cal. B.C. Schipluiden, Analecta Praehistorica Leidensia, 2005/2006.*

Moerman, J., 2010: *Sion, klooster, buitenplaats en tuinbouwgebied. De rijke historie van het Rijswijkse Sion. Rijswijkse serie, 21, Rijswijk.*

Mulder, E.F.J. de, M.C. Geluk, I. Ritsema, W.E. Westerhoff en T.E. Wong (2003): *De ondergrond van Nederland, Utrecht.*

Nederlandse Onderzoeksagenda Archeologie. URL <http://www.noaa.nl>

Nijdam, L.C., 2010a: *Rijswijk-Zuid. Een verkennend booronderzoek. Boringen 1 t/m 36, LN002.*

Nijdam, L.C., 2010b: *Rijswijk-Zuid. Een verkennend booronderzoek. Boringen 37*

t/m 126, LN003.

Nijdam, L.C., 2011: *Rijswijk-Zuid. Een verkennend booronderzoek. Boringen 127 t/m 158, LN004.*

Onbekend, 2009. *Masterplan Rijswijk-Zuid.* Gemeente Rijswijk.

Programmabureau RijswijkBuiten, 2011. *Projectbesluit voorbelasten eerste fase Sion.*

Provincie Zuid-Holland, 2010: *Provinciale Onderzoeksagenda Archeologie Zuid-Holland,* Den Haag.

Raemaekers, D.C.M., C.C. Bakels, B. Beerenhout, A.L. van Gijn, K. Hänninen, S. Molenaar, D. Paalman, M. Verbruggen en C. Vermeeren, 1997: Wateringen 4. A Settlement of the Middle Neolithic Hazendonk 3 Group in the Dutch Coastal Area. *Analecta Praehistorica Leidensia*, 29, Leiden

Raemaekers, D.C.M., Het Vroeg- en Midden-Neolithicum in Noord-, Midden- en West-Nederland, in: Deeben, J., E. Drenth, M.-F. van Oorsouw en L. Verhart, (red.) 2005: De Steentijd van Nederland. *Archeologie*, 11/12.

Rieffe, E.C., L.I. Kooistra, J. van Dijk en L. van Beurden, 2006: AHR-I, in: *Archeologisch onderzoek In-en effluentleidingen. Afvalwaterzuivering Haagse Regio. Rapport 0619*, 2006.

Rijswijk. Een nederzetting van de Cananefaten, in: Bloemers, J.H.F., L.P. Louwe Kooijmans en H. Sarfatij, 1981: *Verleden Land*, Amsterdam.

SIKB, 2010: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.2*, Gouda.

Startnotitie Milieu Effect Rapportage Rijswijk-Zuid. Gemeente Rijswijk, juni 2010. Veen, M.M.A. van, en J.A. Waasdorp, 2000: Archeologisch-geologische kaart van Den Haag, *Haagse Oudheidkundige Publicaties*, 5.

Verhagen, J.W.H.P. & drs. A.J. Borsboom, 2009: *Leidraad Inventariserend Veldonderzoek, Deel: Proefsleuven (IVO-P).*

Vos, P.C., E.C. Rieffe en E.E.B. Bulten, 2007: *Nieuwe Geologische Kaart van Den Haag en Rijswijk.* Rijswijk, Den Haag

Waasdorp, J.A., 2003: IIII M.P. naar M.A.C. Romeinse mijlpalen en wegen. *Haagse Oudheidkundige Publicaties*, 8, Den Haag.

Bijlage 1. Percelenlijst

Perceelnummer	Onderzoeksvorm	Selectiebesluit
H522	Bureauonderzoek Booronderzoek Proefsleuvenonderzoek	Vrijgegeven
I 659, 672, 952	Bureauonderzoek Booronderzoek Proefsleuvenonderzoek	Vrijgegeven
I 733	Bureauonderzoek Booronderzoek Proefsleuvenonderzoek	Vrijgegeven
I 1524, 2005, 2113	Bureauonderzoek Booronderzoek Proefsleuvenonderzoek	Vrijgegeven
I 1591, 1592	Bureauonderzoek Booronderzoek Proefsleuvenonderzoek	Zuidelijk deel I 1591 en heel I 1592 vrijgegeven, noordelijk deel I 1591 vervolgonderzoek noodzakelijk
I 2202, 2069, 2071, 2110	Bureauonderzoek Booronderzoek Proefsleuvenonderzoek Definitief onderzoek	Vrijgegeven
I 2204	Bureauonderzoek	Vrijgegeven
I 755	Bureauonderzoek	Vrijgegeven
I 2068 (ged)	Bureauonderzoek	Vrijgegeven
I 2180	Bureauonderzoek	Beschermd tegen grondwerk
I 297	Bureauonderzoek	Vrijgegeven
I 653	Bureauonderzoek	Vrijgegeven
I 752	Bureauonderzoek	Vrijgegeven
I 1903	Bureauonderzoek	Vrijgegeven
I 1906	Bureauonderzoek	Vrijgegeven
I 2114	Bureauonderzoek	Vrijgegeven

Bijlage 2. Stand van zaken gravend onderzoek per 1 augustus 2013

Bijlage 3. Werkputtenlijst

Puttenlijst IVO-P Rijswijk-Buiten						
Nummer	Sectie	Nummer	Lengte vlak1	Omvang vlak 1	Som vlak	Rapport
72	H	522	69	276	276	TR 4
73	H	522	84	336	336	
74	H	522	21	84	84	
75	I	952	52	208	208	
76	I	659 en 952	77	308	308	
77	I	659	46	92	92	
78	I	952	23	92	92	
79	I	733	49	196	196	
80	I	733	44,5	178	178	
81	I	733	52	52	52	
82	I	733	12	48	48	
83	I	733	20	80	80	
84	I	2113	56	112	112	
85	I	2113	32	64	64	
86	I	1524 en 2113	120	384	384	
87	I	2113	72	144	144	
88	I	2113	72	144	144	
89	I	2113	70,5	141	141	
90	I	2113	73	146	146	
91	I	1524	65	130	130	
92	I	1524 en 2005	113,5	227	227	
93	I	1591	84,5	169	169	
94	I	1591	27	54	54	
95	I	1592	81	162	162	
96	I	1591	18	57	57	
97	I	1591	17	43,5	43,5	
98	I	1592	31	68	68	
99	I	1592	42	84	84	
100	I	1591	20	50	50	
151	I	1592	62	124	124	
152	I	1592	50	100	100	
153	I	2204	138	276	276	
154	I	2204	135	270	270	
155	I	2204	33	122	122	
156	I	2204	16	51	51	
157	I	2204	44	126	126	
158	I	755	120	240	240	
159	I	755	30,5	61	61	
160	I	2202	240	480	480	
161	I	2202	143	286	286	
162	I	2202	49	98	98	
163	I	2202	19,5	39	39	
164	I	2202	22,5	45	45	
165	I	2202	15	30	30	
166	I	2202	28	52	52	
167	I	2202	15	30	30	
168	I	755	121	242	242	
169	I	755	94	188	188	
170	I	755	65	242	242	
Aantal			Som lengte	Totaal vlak 1	Totaal vlak	
113			2984,5	7231,5	7231,5	